

magazin istoric

• „Marea diversiune“
și Basarabia

• Moruzov și Menzies
conduc serviciile secrete

magazin istoric

Director – redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 3 (348)
martie 1996

București, strada Ministerului,
nr.2, parter – Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70109, Telefon: 222.38.50, inte-
rioare 406, 917

SERIE NOUĂ

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan (responsabil de număr)
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA „CORESI” – București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Vechea și frumoasa Moldovă: Mihail Sadoveanu	2
Cum s-a negociat harta României Mari: Constantin I. Diamandi	3
Amiralul Ciciagov, „marea diversiuine” și Basarabia: Armand Goșu	11
În închisorile comuniste pentru Basarabia: Sergiu C. Roșca	16
Prima mare nebulie criminală a lui Stalin: Eva Țuțui	19
20 martie – Ziua Francofoniei: T. Meleșcanu, M. Dinu, A. Magheru	22
În salonul de aur al contesei de Behague: C. Popișteanu, D. Matei	24
23 august - 2 septembrie 1944. Baza constituțională: D.V. Firoiu	25
S-a discutat la Montréal: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	28
Nobilimi europene: Mihail Dimitrie Sturdza	29
Banca unității naționale: Cristian Păunescu, Marian Ștefan	33
Un continuator al lui Miron Costin: D. Velciu	36
Români și ruși. Politică și încuscri: Paul Cernovodeanu	39
România. Așa a început S.S.I.: Cristian Troncotă	45
Marea Britanie. S.I.S. la lucru: C. Popișteanu, D. Matei	51
Addenda la pantoful lui Hrușciiov: Eugen Preda	57
În București, acum 50 ani	58
Cu N. Iorga la Radio: Al. Lascarov-Moldovanu	62
René Descartes, savantul romantic: Florentina Dolghin	67
Procesul Socrate continuă: Florin Hera	69
Marina britanică de la Hastings la Utrecht: Nicolae Koslinski	73
Femeia în lumea cavalerilor: Emmanuel Bourassin	77
Iubiri celebre. Carolina-Mathilda de Danemarca și Johann-Friedrich Struensee	81
Istorie și legendă în Sri Lanka	85
Catastrofa din Rue Royale	88
• Cărți sosite la redacție ... 18, 21, 27 • Rebus	92
istoric... 91 • Istoria și școala	94
• Dialog cu cititorii	

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

MIHAIL SADOVEANU

Vechea și frumoasa Moldova

Voevodul Cantemir, cărturar vestit, a scris demult o carte latinească, o serie de informații geografice, istorice și sociale, pentru curioșii veacului al 18-lea, cari ar fi vrut să știe ceva despre această sălbatică, depărtată și frământată țară.

Cartea lui Dumitrașcu Cantemir a oprit privirile și cercetările învățaților timpului și a fost rânduită în bibliotecă. Pentru istoricii noștri noi, cari au explorat ca pe o Sahară trecutul nostru scris pe nisip și spulberat de vijelii, *Descrierea Moldovei* a lui Cantemir a fost o oază unde au poposit. Au putut vedea în ea ce a fost țara Moldovei acum două sute cincizeci de ani.

Au găsit în ea multe lucruri. Nu știu însă dacă au visat pe paginile cărții acesteia minunate; dacă trecutul s-a deșteptat printre rândurile seci de informații, dacă icoana vechii, frumoasei și nefericitei Moldove s-a ridicat în ei ca o amintire a veacurilor moarte.

Cartea aceasta, puțin citită și în aparență sarbedă, e pentru mine ca o grădină părintească veche și părăsită, în care umblu înfiorat. În fiecare ungher sufletul meu tresare.

O am totdeauna aproape. O deschid de multe ori la întâmplare și rămân neclintit, cufundat în lumea morților, în acel tainic „a fost odată“, de unde nu se întoarce nimeni, ci numai umbrele visurilor noastre.

Văd Moldova cea veche din munți până-n Nistru și până-n limanurile mării, cu cetățile ei de piatră și satele albe presărate în lungul apelor. Lanuri, turme și prisăci – o țară ca o grădină înspre care râvnesc neconținut limbile prădalnice. Toate semințiile păroase și urâte au băntuit-o. Din zorii veacurilor, pământeni au avut de suferit neconținute izbiri.

Crai și împărați au întemeiat la hotarele ei vremelnice stăpâniri: ungurii și leșii, turcii și

tătarii. „Cu toți aceștia, zicea Cantemir, au avut moldovenii multe valuri, în vremea când își apărau ei slobozenia lor...”

N-a fost neam mai lovit care să se apere cu o mai cumplită îndârjire.

Țara aceasta are un văzduh așa de senin, spune în altă parte Cantemir, încât se vede uneori în asfințit Ceahlăul tocmai de la Cetatea Albă. Vremea este așa cumpănită și apele și pădurile sunt așa împărțite, încât bielșugul se revarsă de pretutindeni. „Merele din Țara de Sus și mălaiul din Țara de Jos

n-au coajă...” Mierea și laptele curg ca o sfântă mană pentru muieri și prunci și vinul chilimbării spumează în cupe de lut pentru oșteni cu zale și plete... Livezile-s cât niște păduri. Iazurile se țin lanț. Vitele cresc fără număr în suhaturi...

Țara aceasta rar s-a bucurat deplin de bunurile ei. Pe pământul ei a curs atâta sânge și lacrimi, a fost atâta încălcare și atâta silă – încât privirile și cântecele urmașilor au rămas triste...

Stau așa aplecat asupra unei pagini unde găsesc scrise nume de cetăți: Chilia, Tighina, Soroca ori Hotin. Câtă călărime de răzeși și mazăli a roit în jurul lor, la Nistru!... Codreni și tighecani s-au înfrățit cu oamenii din munte, sub steagul voievozilor. S-au bătut la vad de Oblucița, s-au bătut la Cetatea Albă, s-au bătut la Hotin și-n Podolia, de-au ajuns până la Premisla, s-au întors la apus în cheile munților, s-au bătut pretutindeni îndârjiți și nedomoliți ca niște zimbri...

Sfânt pământ al Moldovei, din munte la Nistru – oricât au cercat cei vicleni să te sfărțice, cei răi să-ți strice rânduielile, cei întunecați să ridice dușmăanii, tu ești unul și nedespărțit, ca un uriaș mormânt, în care dorm părinții noștri...

(Fragment din prefața lui M. Sadoveanu la cartea sa *Orhei și Soroca. Note de drum*, publicată în 1921 la Chișinău)

Memorialistică diplomatică inedită

Constantin I. Diamandi (2 decembrie 1868-16 septembrie 1931) a fost, fără nici o îndoială, una din cele mai reprezentative personalități ale diplomației românești din primele decenii ale secolului XX. Înzestrat cu însușiri remarcabile și absolut necesare diplomatului de marcă – inte-

ligență vie, simț acut al observației, echilibru, tact și o bogată cultură – el a fost chemat să joace un rol din cele mai importante în multe din momentele cheie ale existenței statului român din anii primului război mondial. Amic personal al marelui bărbat de stat Ion I.C. Brătianu – cel care în funcția de șef al guvernului a prezidat opera de făurire a României Mari – C.I. Diamandi a îndeplinit misiuni dificile și delicate, aducând, atunci, dar și mai târziu, reale servicii țării sale, reprezentând-o cu cinste și demnitate în numeroase ocazii.

Născut la 2 decembrie 1868, după solide studii universitare, și-a început cariera diplomatică la 15 mai 1892, ca atașat de legatie, pentru ca la 40 ani să fie înaintat la rangul de ministru plenipotențiar. Între 1910 și 1912, în această calitate a funcționat la Sofia, iar în 1913 la Roma. Fire extrem de sociabilă, cu relații în lumea politică și economico-financiară, dar și în cercurile intelectual-artistice, C.I. Diamandi a dovedit o înțelegere superioară a dinamicii raporturilor internaționale, mai ales a schimbărilor ce se pregăteau în Europa Centrală și de Sud-Est.

Desemnat ca titular al importantului post de la Petrograd în împrejurările în care politica externă românească făcea pași hotărâți pentru detașarea din corsetul alianței secrete cu Puterile Centrale, C.I. Diamandi a ajuns în capitala țarilor în februarie 1914. Aici – cum consemna el 15 ani mai târziu – „am asistat la cel mai extraordinar compendiu de istorie care se poate imagina: am cunoscut Imperiul rus înainte de război, imperiul în război, revoluția din martie 1917, revoluția bolșevică și chiar... închiisoarea fortăreței «Sfinții Petru și Pavel»”.

Fragmente din memoriile sale publicate în cunoscuta revistă franceză *Revue des Deux Mondes* în anii 1927-1930, ne dezvăluie un participant activ, alături de șefi de state și de guverne, de diplomați încercați, la evenimente majore ale istoriei europene. Sunt pagini dintre cele mai valoroase ale memorialisticii diplomatice românești având în centrul atenției vizita țarului Nicolae II la Constanța (iunie 1914), întâlnirea și convorbirile Brătianu-Sazonov, ce au deschis drumul alianței cu Antanta, drama de conștiință trăită de regele Carol I, pe care diplomatul îl surprinde cu delicatețe și obiectivitate în ultimele clipe ale domniei sale, încheierea acordului diplomatic din 1 octombrie 1914 cu Rusia, dar și împrejurările în care a făcut cunoștință cu temuta temniță rusească, de unde a fost eliberat numai în urma gestului de solidaritate al corpului diplomatic străin din Petrograd etc.

A fost un cunoscător profund al acelei lumi, reușind să informeze prompt guvernul din București și apoi din Iași despre starea de spirit a societății ruse și în legătură cu obiectivele politicii secrete, atât în timpul regimului țarist, cât și, mai apoi, în timpul guvernelor provizorii care au urmat abdicării țarului Nicolae II, până la expulzarea sa, în ianuarie 1918, de către puterea bolșevică.

Partea luată de el la negocierile Tratatului de alianță cu Rusia și celelalte puteri ale Antantei, semnat în cele din urmă la

CUM

S-A

NEGOCIAȚ

HARTA

ROMÂNIEI

MARI

CONSTANTIN I.
DIAMANDI

4/17 august 1916, la București, este cu totul deosebită, alături de I.G. Duca, fiind colaboratorul direct al lui Ion I.C. Brătianu. Referindu-se, de pildă, la problemele divergente cu Rusia – Basarabia, statutul Dunării și cel al Strămtorilor –, Diamandi oferă reflecții a căror valoare și actualitate sunt incontestabile. Deși „distincte în aparență”, aceste probleme, sublinia el în 1928, „nu formează în realitate și nu au fost în istorie decât trei aspecte ale aceleiași probleme, constituind un tot: salvagardarea independenței economice a României și a Balcanilor împotriva «Drang nach Süden» a Rusiei. Ori o atingere adusă independenței economice a unei țări este prefata aservirii sale politice. Aceasta era maniera în care simtea România față de Rusia...”

În calitate sa de al doilea delegat al României la Conferința de pace de la Paris în 1919, C.I. Diamandi a stăruit îndelung pentru lămurirea cercurilor politice aliate asupra poziției României și a rolului acesteia în restabilirea ordinii și păcii în centrul Europei, în condițiile ascensiunii forțelor bolșevice din Rusia și Ungaria. A insistat și a contribuit la hotărârea Aliatilor de a susține acțiunea României de respingere a agresiunii Republicii ungare a sfaturilor, încheiată cu ocuparea Budapestei la 3-4 august 1919. Numit înalt comisar al guvernului român pentru regiunile temporar ocupate, C.I. Diamandi a dovedit tact și eficiență în relațiile sale cu comandamentul român și autoritățile ungare, grăbind procesul de normalizare a vieții economice și publice din țara vecină.

După încheierea misiunii sale în Ungaria, a revenit în țară, rămânând în continuare în aparatul Ministerului de externe, fiind delegat în anii următori la conferințe internaționale (Geneva și Haga – 1922, Lausanne – 1924) ce au dezbătut problemele Strămtorilor și ale regimului navigației pe Marea Neagră, precum și alte probleme de interes european.

În perioada 1924-1930 a îndeplinit într-un mod remarcabil funcția de ministru plenipotențiar al României la Paris, negociind și semnând în 1926 Tratatul de alianță româno-francez. Activitatea sa a fost bine apreciată de cercurile cultural-politice din Franța, fiind declarat cetățean de onoare al orașului Toulouse și ales doctor honoris causa al universității din același oraș; a fost, de asemenea, membru al Academiei „Clemence Isaure”. La 1 august 1930, a fost rechemat în țară și, poate un pic cam devreme, trecut la pensie. Un an mai târziu, însă, prietenii politici, personalități publice și numeroși țărani din Idrigi-Fălciu, îl conduceau îndurerăți pe cel din urmă drum. Pierise pe neașteptate, lăsând în urmă numeroase regrete, dar mai ales o valoroasă operă închinată patriei sale.

Publicarea însemnărilor sale inedite referitoare la tratativele care au condus la încheierea Tratatului de alianță cu Antanta din 1916 se dorește o contribuție la istoria diplomației române în anii primei conflagrații mondiale, dar și un început în reevaluarea și valorificarea unei moșteniri istorice de preț.

Deși textul pe care îl publicăm poartă o amprentă ușor polemică, dorindu-se un răspuns la numeroasele atacuri pe care adversarii politici ai lui Ion I.C. Brătianu i le-au adus, justificat dar mai ales nejustificat, pentru modul în care guvernase țara în anii războiului, el reprezintă mărturia diplomatului implicat în evenimentele cruciale ce au avut ca finalitate desăvârșirea procesului de unitate națională și politică a poporului român, cu date și fapte ce vor reține nu doar atenția specialiștilor, ci și a publicului larg cititor.

Dumitru PREDA

România încheiasse la 1 octombrie 1914 un tratat de neutralitate cu Rusia¹, care trebuia să fie ratificat de Londra și Paris și care a fost prima etapă a politicii românești în marele război.

Dar noi ne-am dat seama imediat, cum că, pentru a putea face unitatea națională, România nu putea să rămână pe acest tratat de neutralitate. Nu o dată ni s-a declarat în mod special, atât la Petrograd, cât și în alte capitale, că țările care vor rămâne neutre, cu arma la picior, nu vor fi permise la conferința păcii și nici nu vor avea dreptul să expună revendicările lor. Prin urmare, a crede că România putea să rămână neutră în acest conflict mondial, care în același timp pune chestiunea naționalităților, era pentru noi o siguranță că nu puteam obține integritatea țării noastre, fără a participa la război.

În ziua de 3 mai 1915 fusem însărcinat de Ion [I.C.] Brătianu de a prezenta domnului Sazonov², la Petrograd, harta revendicărilor noastre. După cum am expus, într-un capitol precedent, chiar când am intrat în biroul domnului Sazo-

¹ La 18 septembrie/1 octombrie 1914 a fost încheiată o convenție româno-rusă (cunoscută și sub numele de „Convenția Sazonov-Diamandi”), prin care Rusia se angaja să garanteze și să apere integritatea teritorială a României, recunoscând, totodată, în schimbul neutralității binevoitoare a acesteia, drepturile legitime ale statului român de a se uni cu Transilvania și celelalte teritorii românești aflate sub stăpânire austro-ungară, cu excepția Bucovinei. În declarațiile oficiale care au însoțit acest acord s-a stabilit că România putea să devină aliat al Antantei în momentul în care acest lucru ar fi fost posibil, moment pe care singură îl va alege. În prealabil, drepturile României asupra teritoriilor stăpânite de dubla monarhie și condițiile colaborării militare urmau a fi recunoscute și stabilite prin „tratat ferme”. Această convenție, despre care Diamandi aprecia că „a avut avantajul considerabil de a orienta România spre împlinirea aspirațiilor sale naționale”, a fost încheiată cu știrea regelui Carol I.

² Serghei Dimitrievici Sazonov (1861-1927), ministru de externe al Rusiei (1910-1916). Memoriile sale, publicate la Paris în 1927, sub titlul *Les années fatales*, conțin numeroase referiri la România și raporturile româno-ruse, în special în anii 1914-1916. „În 1914, Rusia avea nevoie de țara mea – scria Diamandi; Sazonov făcea din apropierea ruso-română unul din obiectivele politicii sale”.

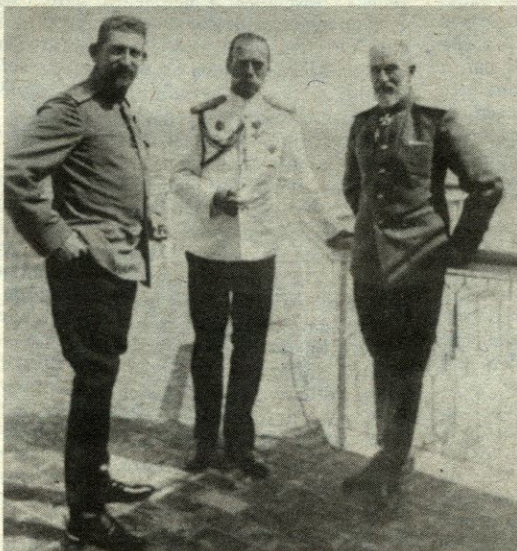
nov, [acesta] mi-a spus [că] acum când Italia a intrat în război¹ pretențiunile României au scăzut.

Mi-am dat seama imediat că negocierile vor fi grele, nu mă așteptam însă să fie atât de grele cum au fost și care au durat mai bine de un an. Rusia și Antanta și-au închipuit că, de vreme ce obținuse[ră] concursul Italiei, al României nu mai avea același preț.

La întrevvedere a avută la 3 mai cu domnul Sazonov venisem cu harta revendicărilor noastre, însă el, de la început, mi-a prezentat o hartă, care, amănunt curios, data de la 1875 și în care naționalitățile dintre Tisa și Prut, adică Transilvania, Banatul și Bucovina, tocmai teritoriile care trebuiau să fie negociate de noi, erau însemnate cu culori și culoarea dominantă, la prima vedere, era culoarea verde, reprezentând elementul slav. Nu m-am putut împiedeca să spun domnului Sazonov: harta aceasta are un aspect oribil prin culoarea verde și dați-mi voie să vă aduc o hartă mai la curent decât aceasta. Am înțeles de la prima convorbire cum că, dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăți, în schimb vor fi dificultăți mari pentru Bucovina și pentru

Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau și elemente slave printre elementul românesc.

Prima convorbire cu domnul Sazonov a fost amicală, însă a subliniat dificultățile problemei care era de negociat. Dar am simțit, în același timp, și alt lucru, pe care documentele publicate de

Visita țarului Nicolae II la Constanța, în 1914, a fost interpretată de analiștii epocii ca un semn al desprinderii României din alianța cu Puterile Centrale (în imagine, de la stânga la dreapta: principele moștenitor Ferdinand, țarul Nicolae II și regele Carol I)

Soviete² l-au arătat, adică mi s-a dat a înțelege că noi vom negocia direct cu Rusia și să nu sperăm la sprijinul Alianțelor pentru a susține cauza noastră. Am spus

că am simțit aceasta, și documentele ulterioare au arătat mai precis, și când am spus domnului Sazonov că noi nu putem transige asupra punctului principal al cererilor noastre, s-a interpretat imediat, atât de generalissimul armatei rusești Nicolae Nicolaevici³, cum că România lansează un ultimatum și că făcusem propunerea noastră sub forma unei somațiuni. De

fapt nu era un ultimatum și nu era o somațiune; dar în concepțiunea marilor puteri nu putea să [se] creadă că un stat mic, căruia îi cer[eam] cel mai mare sacrificiu, adică al sângelui și a[l]l intrării în război, poate să pună condițiuni pentru intrarea sa în acțiune.

Care era concepțiunea noastră când negociam condițiunile, mai întâi teritoriale, a[le] intrării noastre în război?

Întâi mi-am dat seama că acest război, care fusese declanșat prin politica Germaniei, adusesse pe tapet pentru a fi rezolvate chestiunile naționale.

În primul rând, Franța avea de revendicat Alsacia și Lorena; Italia — Dalmatia și Trentinul; Serbia, care fusese una din țările cele dintâi invadate de Austria, avea și ea revendicări pentru slavii care se găseau sub monarhia austro-ungară, deci se punea pe tapet chestiunea naționalităților. România, care avea revendicări naționale în Austro-Ungaria și vis-à-vis de Rusia putea să fie absentă când se negocia și se remania „harta

¹ După ce la 3 august 1914 Italia refuzase să se alătore Puterilor Centrale, ca urmare a inexistenței clauzei „casus foederis” cuprinsă în tratatul Triplei Alianțe (la fel cum a procedat și România), între guvernul de la Roma și guvernele Antantei s-au desfășurat intense negocieri pe durata a 9 luni de zile. Acestea s-au încheiat prin semnarea la Londra, la 26 aprilie 1915, a tratatului prin care puterile aliate au satisfăcut cererile Italiei, iar la 23 mai 1915, trupele italiene au declanșat operațiile militare împotriva Austro-Ungariei. Abia la 28 august 1916, deci după 15 luni, Italia a declarat război Germaniei.

² Puterea sovietică, ce lansase faimoasele decrete privind încheierea unei păci fără anexiuni sau contribuții, a publicat la scurt timp, mai întâi în oficioul ei *Pravda*, importante documente privind diplomația secretă a fostului regim țarist, în dorința de a demasca scopurile și mijloacele „imperialiste” ale acestuia. Războiul fiind încă în desfășurare, documentele au produs o puternică valvă în opinia publică internațională. În diverse țări din Occident, documentele au fost reproduse în presă și în diverse volume, precum acela al lui Emile Laloy, *Les documents secrets des archives au Ministère des affaires étrangères de Russie*, Paris, 1919.

³ Nikolai Nikolaevici Romanov (1856-1929), mare cneaz al Rusiei, fiu al unui frate al țarului Alexandru II (1855-1881), generalissim al armatei ruse la începutul războiului până în august 1915, când a fost numit vice-rege al Caucazului.

Europei“ pe baza chestiunii naționalităților? După părerea noastră nu, pentru că, după cum am spus mai sus, aveam mai mult decât indicațiuni, aveam declarațiuni cum că numai participanții la război vor avea cuvântul lor de pronunțat la remanierea hărții Europei.

În al doilea rând, un privilegiu ca acesta, al unui război mondial, ne făcea să credem că chestiunea unității naționale a României trebuia rezolvată dintr-o dată și nu în etape succesive. Cu alte cuvinte, exemplul Italiei, care a ajuns la unitatea națională în etape succesive, era un exemplu care nu trebuia să fie inițiat. Concepțiunea diplomației române a lui Ion [I.C.] Brătianu a fost că trebuia să profităm de împrejurarea de acum pentru a rezolva dintr-o dată și pentru totdeauna chestiunea națională română în fruntariile ei etnice. Ori, Ion Brătianu avea o concepție că fruntariile naturale, pe cât se poate, sunt acelea care hotărăsc și apără mai bine interesele statului. Poate că această concepție venea de la faptul că el, ca noi toți, aveam concepția de proprietate de pământ, că chestiunea hotarelor juca un foarte mare rol pentru proprietate, fie mare, fie mică. Nu este mai puțin adevărat că chestiunea hotarelor și însemnătatea de fruntari naturale, cât se poate prin răuri, era[u] pentru Ion Brătianu chezașia că statul nostru, încadrat de fruntarii naturale, avea posibilitatea siguranței și a dezvoltării lui ulterioare.

S spuneam mai sus cum că România dorea să facă unitate națională dintr-o dată și că chestiunea naționalităților a fost pusă prin faptul că erau puteri mari care aveau chestiuni naționale, prin urmare înscrise[ră] în tratatele lor chestiunea tuturor [puterilor] care aveau chestiuni naționale, deci și a noastră. S-a constatat în urmă cum că ideea principiului naționalităților era un principiu care nu era definitiv. În adevăr, se

putea întâmpla ca acel principiu să fie favorabil câteodată statelor care îl invocau și câteodată defavorabil. Dar în istorie nu este numai punctul de vedere al calculului politic care joacă rol, mai este și altă considerație, anume că statele intră adeseori în război pentru un mistic. Ori în acea vreme – și trebuie judecate lucrurile cu mentalitatea de atunci, iar nu cu cea de astăzi – unitatea națională și revendicările naționale erau un mistic și idealul statelor care nu-l realizase încă. Prin urmare, dacă s-ar putea rezuma în linii mari considerațiunile noastre care ne-au făcut să intrăm în război, le-aș rezuma la trei puncte: 1) unitatea națională a României, care trebuia înfăptuită dintr-o dată și nu în etape succesive; 2) Statul român viitor, completat cu anexiunile care erau de făcut din monarhia austro-ungară și 3) trebuia să aibă fruntarii naturale, căci acelea erau în spiritul lui Ion Brătianu, care trebuia să asigure mai bine așezarea României Noi.

Acesta fiind cadrul revendicărilor noastre, negocierile s-au dat pentru noi pe această bază. Însă, lucru curios, deși toate documentele rusești publicate de bolșevici arată intransigența României în ceea ce privește revendicările ei, totuși fiindcă Rusia prezenta România sub acest aspect – îl găsec în publicațiuni ale Aliatilor – că România ar fi precupețit concursul ei. Ori aci sunt două idei contradictorii. Din două lucruri: ori România era intransigentă, ori România precupețea. Noi ne-am dat seama de la început că pentru realizarea unității naționale românești puteam avea sprijinul mai ales al aliaților noștri occidentali, dar ne-am dat seama în același timp că acest sprijin avea limitele lui. Vreau să spun prin aceasta că ceea ce doreau mai înainte de toate toți aliații noștri era concursul României și intrarea ei în război. Pentru dânsii aceasta era chestiunea principală; pentru noi însă, chestiunea principală

era să asigurăm viitorul țării noastre.

Nu pot uita că domnul Poincaré¹, în memoriile lui, tocmai arătând dificultățile acelor negocieri, a scris o frază, care, după părerea mea, este însăși înțelepciunea politică și care ar putea figura fără inconvenient în maximum text a[l] lui Richelieu și anume: noi uităm – zicea domnul Poincaré – că statele neutre, cărora ne adresăm pentru a le cere să intre în război, intră pentru interesele lor, iar nu pentru interesele noastre. Ori ce se întâmplă? Desigur că Franța dorea o Românie satisfăcută, desigur că și Italia dorea o Românie satisfăcută, dar nici una nici alta din ele nu ar fi protestat dacă România, mai modestă, s-ar fi mulțumit cu un sfert din revendicările ei. Căci ideea lor era intrarea României în război. Faptul de a crede că Aliatii puteau să se identifice absolut cu interesele noastre este o eroare politică. Important e să încadrezi interesele d-tale cu ale marilor state, dar nu poți cere unui stat străin să ia cu aceeași inimă, cu aceeași căldură și cu aceeași intransigență propriul dumentale interes, și dacă România s-ar fi mulțumit cu un sfert din Banat și trei sferturi din Bucovina, nici unul din statele aliate nu ar fi reproșat României că a fost prea modestă.

A m vorbit de Franța și Anglia în aceste împrejurări, dar mă îndoiesc că Rusia dorea să aibă lângă dânsa o Românie prea puternică. Și nu pot uita că în documentele găsite și publicate de bolșevici, se găsește un document, al unui însărcinat de afaceri al Rusiei la București în care se spune textual acestea: „Pentru noi ce era

¹ Raymond-Nicolas-Landry-Poincaré (1860-1934), om politic, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe al Franței din 14 ianuarie 1912, președinte al Republicii Franceze (1913-1920), apoi de mai multe ori prim-ministru și ministru de externe. A manifestat constant o atitudine favorabilă României.

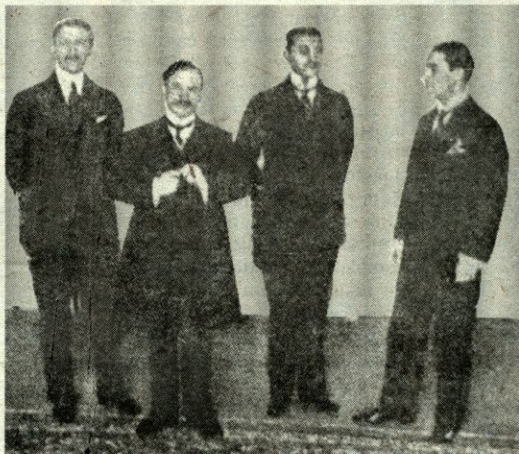
important era ca prin intrarea României în război să se economisească vărsare de sânge rusesc; cât privește chestiunea mării României, aceasta era pentru noi complet secundară". Forma e cam cinică, dar fondul este adevărat.

Aceasta pentru împrejurările în care au început negocierile. Ele au fost foarte anevoioase și le citează documentarea Rusiei, care acum este posibil s-o avem în urma publicațiilor făcute. Îmi dau seama că adeseori Rusia arăta că negocierile se găsesc ajunse la un punct insurmontabil. Prima dificultate a fost, cum am spus, Bucovina și Banat. În Bucovina sunt elemente ucrainene incontestabil slave și Rusia era protectoarea elementelor slave; în Banat sunt elemente slave revendicate de sârbi și Rusia era un protector al Serbiei, a cărei protecțiune a luat-o de la intrarea în război și a dus-o până s-a prăbușit statul rus.

Ce ne dădea Rusia din Bucovina în mai și iunie? Linia Sucevei. Argumentarea era în memorii care le-l a trimes, cum că trebuie să ne dea linia Sucevei și pentru că în acel teritoriu se găsesc mormintele voievozilor români. Vasăzică din revendicarea noastră, a Bucovinei până la Prut, ni se dădeau două morminte! Și bineînțeles când se făcea această mare concesie, care totdeauna părea să fie ultima, dar de fapt era totdeauna penultima, o vâltoare întreagă se producea în cancelaria aliaților la Paris și Londra și mai târziu și la Roma, arătând intransigența României și cum preocupă teritoriul Bucovinei.

Ori, de fapt, noi cerusem Bucovina până la Prut și în

chestiunea Bucovinei Brătianu se arăta intransigent. Prutul era o frontieră care despărțea România de Basarabia și orice știrbire prin faptul că Rusia ar fi trecut peste Prut dădea impresiunea că frontiera Prutului nu este stabilă. Și astăzi dacă ne închipuim că, printr-un fel de retrospectivă istorică, ne-am gândi că Rusia ar putea să aibă drepturi teritoriale

C. Diamandi (cu mâinile la butonieră) în momentul arestării sale de către bolșevici

suverane peste Prut, își dă seama oricine de ce îngrijorare ne-ar cuprinde de o asemenea frontieră. Prin urmare, intransigența în chestiunea Prutului era nu numai corespunzătoare cu ideea frontierei naturale, dar, în plus, faptul de a avea Rusia peste Prut era unul din sentimentele noastre, al siguranței noastre amenințate.

În Banat chestiunea se punea sub alt aspect. Nu contest și nu s-a contestat niciodată că sunt popoare slave în Banat. Dar nu se putea contesta în același timp că era populațiune românească dincolo de Timoc. Chestiunea pur etnică nu era aceea care trebuia să hotărască în Banat și orice știrbire a acestei provincii ar fi creat un cap de pod de revendicări și de conflicte viitoare din chestiunea Banatului.

Desigur că astăzi, fiindcă există Mica Antantă și situațiunea este alta, pare straniu să te repui în neutralitatea de la 1915 și să crezi, cum este astăzi o realitate împărțirea Banatului, [că] aceasta ar fi fost o primejdie în 1914. Dar nu trebuie uitat un lucru și care a fost argumentul pe care l-am dat totdeauna, oricare ar fi fost rezultatul războiului. Rusia avea tendința fățișe de a pune mâna pe strâmtoarele Bosfor și Dardanele. Nu se putea ști de la început care ar fi fost soluțiunea care s-ar fi dat acestei probleme. Nu eram însă noi în drept să fim îngrijiați că având Strâmtoarele în mână Rusiei să avem și pe Dunăre o strâmtoare, prin faptul că Serbia, care era satelita credincioasă a Rusiei, să fie stăpână pe ambele maluri ale Dunării? Deci, în concepțiunea politică din 1915, de fapt s-ar fi întâmplat ca Rusia să fie ea direct la stăpânirea Strâmtoarelor și, indirect, în dosul Serbiei,

de a crea noi strâmtoări la Dunăre, dacă Serbia ar fi avut posibilitatea de a fi stăpână pe ambele maluri.

Desigur că în negocierile pentru Banat, în care am simțit atâtea rezistență și unde ni se dăduse linia Cernei, după cum ni se dăduse linia Sucevei în Bucovina, — aceasta a fost prima propunere reușită —, s-a pus și am pus eu personal chestiunea, dacă nu era bine, că deși Rusia era mandatară recunoscută a Serbiei, să tratăm direct cu Serbia chestiunea Banatului. Personal am fost de părere că trebuie informată Serbia și avut consimțământul ei. Dar nu pot să spun că această idee, deși îmi aparținea, nu putea prezenta oarecare inconveniente. Anume în momentul când se făceau aceste negocieri, de fapt nu mai exista teritoriu sârbesc, care era tot

invadat de armatele austro-ungare. Ne reamintim că resturile armatei sârbești, împreună cu regele și guvernul se refugiaseră la Corfu¹. Dacă ideea de a avea consimțământul Serbiei pentru Banat putea să fie justificată, se putea susține, în același timp, cum că acele concesiuni teritoriale unei Serbii în plin dezastru, fără țară, cu un monarh și un guvern care cereau azil și îl găseau la alții, avea ca aspect moral ceva defavorabil nouă. S-ar fi spus: România cere consimțământul Serbiei în momentul când această țară traversează cea mai mare tragedie a istoriei ei. Și desigur nu ar fi lipsit de a ni se imputa că exploatăm nenorocirea ei.

Deci dacă eram partizani ai ideii de a avea consimțământul Serbiei în chestiunea Banatului, se putea susține și teoria contrară că din punct de vedere moral ni se putea face imputarea că am profitat de zdrobirea Serbiei pentru a-i smulge concesiuni.

Am spus într-un capitol precedent cum că intențiunea Rusiei, care s-a dovedit prin documente, a fost la început ca să ne izoleze de aliații noștri, să tratăm toate chestiunile direct numai cu dânsa, pentru că, bineînțeles, simțim noi că [dacă] nu am fi avut sprijin pe lângă aliații occidentali – Franța, Anglia și Italia – am fi fost mai maleabili.

Noi, bineînțeles, nu știam atunci că domnul Sazonov se adresase Aliaților pentru a cere izolarea noastră. Dar dacă nu o știam atunci precis, cum o știm astăzi, o simțeam. S-a întâmplat atunci în negocierile noastre lucrul următor: era vorba de știut cine era mai grăbit, România de a avea teritoriile ei și a intra în război, ori Aliații de a avea concursul României? Îmi amintesc,

într-o convorbire avută cu ambasadorul Angliei, care-mi spunea că riscăm să pierdem ocaziunile cele mai bune, că s-ar putea întâmpla să încheiem pace separată și că România cu intransigența ei poate pierde buna ocaziune.

La acestea, mi-am permis să-i dau o comparație practică, știindu-l fumător: este exact același lucru ca cineva care dorește a fuma o țigară; foarte bine i se spune de cel care ține chibritul, vezi dacă nu aprinzi țigara cât timp am chibritul, riști ca să nu poți fuma. Care este pozițiunea mai avantajoasă, a celui care riscă de a nu aprinde țigara lui, ori a celui care ține chibritul? Ori Aliații erau printre aceia care în vâltoarea războiului erau [mai] grăbiți de a avea concursul României decât noi de a intra în război.

O obiecțiune care ni s-a făcut de către aliații noștri, mai ales de aliații occidentali, era de ce vrem numaidecât, înainte de a intra în război, ca să avem un tratat. Ambasadorii Franței și Angliei spuneau că țările lor nu au intrat în război pe baza unui tratat care fixa revendicările lor și de ce nu facem și noi același lucru. Le-am răspuns că o mare putere, prin însuși faptul că este o mare putere, poate să-și permită să intre în război fără de a pune de la început condițiuni, căci ei sunt în măsură, la sfârșitul războiului, de a putea impune până la un punct voința lor. Un stat mic nu are alt drept decât angajamentul luat; statele mici, prin faptul că sunt state mai slabe, sunt cele mai bune apărătoare ale tratatelor, pentru că nu au posibilitatea sancțiunilor, în caz când tratatele nu sunt primite. Și, în tot cazul, pentru Ion Brătianu și toată diplomația lui era inadmisibil, și nici un moment nu ar fi putut fi considerat posibil, ca România, într-o coalițiune în care se găseau Rusia și vecinii și cunoscând și Rusia de la 1878, să poată să intre într-un asemenea război, fără să fie condițiuni absolute, exprese

și amănunțite asupra revendicării românești. Și lucru curios, nici în străinătate, dar nici în țara noastră nu s-a înțeles acest punct de vedere.

Acestea fiind condițiunile în care se negocia, era important pentru noi, nu ca un joc diplomatic, dar ca o necesitate, de a arăta că cei mai grăbiți în a trata nu eram noi.

Desigur s-a scris și s-a spus că România putea pierde momentele cele mai importante și că le-a și pierdut. Unii din autorii care s-au ocupat de chestiunea războiului și aproape în general toți, ca [Winston] Churchill, cât și Buchanan² și Paleologul³, au făcut o listă de ocaziunile pe care le-a pierdut România.

Eu nu contest că se putea susține cum că România a pierdut momentul. Zic, se poate susține, dar nu se poate dovedi, pentru că este imposibil de a ști, dacă intervenția României în momentul de la Lemberg sau Lublin sau altă împrejurare în care s-ar fi părut că concursul României ar fi fost decisiv este o supozițiune ce nu se poate judeca. Noi judecăm chestiunea sub alt punct de vedere, care poate nu are avântul cu care aliații noștri judecău momentul oportun pentru noi; și punctul de vedere era următorul: într-un conflict mondial, în care o armată mică a unui stat mic nu poate da hotărâri decisive, într-un război care prin împrejurări s-a

² Sir George-William Buchanan (1854-1924), diplomat britanic, ministru plenipotențiar la Sofia (1903-1909), Haga (1909-1910), ambasador la Sankt-Petersburg (Petrograd) între 1910 și 1918, ambasador la Roma (1919-1920). În 1923 și-a publicat amintirile sub titlul *My Mission to Russia and other Diplomatic Memories* (2 vol.), lucrare ce include referiri la la relațiile româno-ruse, fără o însemnătate deosebită însă.

³ Maurice Paléologue (1859-1944), diplomat francez, ambasador la Petrograd (1914-1917) și apoi secretar general al Ministerului de externe francez (1920); l-a cunoscut bine pe Diamandi, cu care a stabilit relații cordiale, ajutându-l să-și îndeplinească cu succes misiunea la Petrograd. *Memories sale La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre* (3 vol.), publicate la Paris în 1921-1922, conțin numeroase și extrem de prețioase date și aprecieri relative la România și relațiile româno-ruse până în primăvara lui 1917. De remarcă, poziția sa față de România este uneori sensibil diferită față de aceea a oficialităților de la Quai d'Orsay.

¹ La sfârșitul lunii noiembrie 1915, atacată de forțe mult superioare austro-ungaro-germano-bulgare, armata sârbă s-a retras spre țărmul Mării Adriatice. Sub protecția flotei aliate, cei aproximativ 150.000 militari sârbi, în frunte cu guvernul și prințul Alexandru, s-au instalat în insula Corfu. Reorganizată, în vara anului 1916, armata sârbă a reluat lupta pe frontul din Macedonia, alături de forțele aliate de la Salonic, contribuind la eliberarea teritoriilor sud-slave.

transformat într-un război de uzură, ce era mai prudent față de riscurile ce aveau în acest război de uzură, și de posibilitatea timpului cât puteam să susținem acest război, de a intra devreme sau târziu? Desigur au fost momente pe care le-am scăpat; dar chestiunea este de a arăta dacă acele momente nu ar fi adus ca rezultat dezastrul nostru.

Care a fost greșeala Aliatilor? În această privință aduc mărturia mareșalului Foch¹. El se întreba, care este momentul cel mai prielnic al României de a intra în război, acela de a intra mai repede, ori la timpul oportun? Bineînțeles, mareșalul Foch, care reprezenta elementul militar, nu a lipsit de a aduce învinuiri în această chestiune politicienilor. El spunea, politicienii caută un succes politic prin intrarea României în război și cât de repede. Și militarul considera că România trebuie să intre în război în momentul cel mai oportun. Și, pentru a le da o comparație, le spunea: într-o luptă ce importă [contează], când ai o masă de rezervă, este ca să duci această masă cât mai curând, ori să o arunci în momentul cel mai

prielnic. Teoreticește vorbind, lucrul ar fi trebuit să se desfășoare altminterlea; politicianul trebuia să dea militarului posibilitatea alianțelor și militarul, din punct de vedere strategic și tactic, să hotărască momentul intrării.

Dar aceasta bineînțeles presupunea, în primul rând, comandamentul unic. Și noi știm cu toții că, după ce a fost înfrângerea

Presiunile care se făceau asupra noastră de a intra în război erau de natură deosebită. Unele erau sub aspectul diplomatic, adică avertisment dat României, că nu [se] va mai tolera tergiversările lui Ion Brătianu, că România trebuia să vadă că este ultima dată când se adresează la noi și dacă nu intrăm pierdem beneficii pe care-l aveam pentru unitatea națională.

Aceste[a] sunt cuvinte lipsite de orice sens și pentru că în război necesitatea unei colaborări efective durează cât durează războiul. Altă intervenție se prezenta sub alte forme. Succesul Aliatilor era interpretat și se transforma în mijloace de presiune față de noi. Se trâmbița succesul, care, câteodată era real și mi se spunea, nu vom tolera ca România să zboare în ajutorul învingătorului.

În categoria presiunilor făcute asupra României, trebuie să menționăm aceea făcută de Del-

cassé³ în 1915, la 22 mai. Negocierile noastre cu Rusia ajunseseră la un punct mort; intransigența noastră, care ne-a fost reproșată, ultimatumul României cum se exprima Nikolai

Bolșevicii preiau controlul Petrogradului

noastră, scoaterea Rusiei din război, dezastrul Belgiei, numai la sfârșitul războiului, după aceste încercări, s-a hotărât în sfârșit comandamentul unic².

² Problema „comandamentului unic” al forțelor Antantei, ca instrument necesar în scopul cooperării și coordonării eficiente a eforturilor de război, a fost discutată încă din anii 1915-1916; principiul comenzii unice pe Frontul de Vest a fost aplicat provizoriu în primăvara lui 1917, dar eșecul „Ofensivei Nivelle” (după numele generalului francez Robert Georges Nivelle, desemnat comandant al Frontului Nord-Vest din Franța), ca și opoziția față de a generalilor britanici au amânat decizia încă un an. La 25 martie 1918, Conferința interaliată de la Doullens l-a desemnat pe generalul Foch „coordonator” al

acțiunilor militare aliate pe Frontul de Vest, iar de la 14 aprilie acesta a devenit „comandant suprem” al armatelor aliate.

³ Théophile Delcassé (1852-1923), om politic și diplomat francez, ministru de externe (1898-1905), promotor al Antantei Cordiale între Franța și Marea Britanie (8 aprilie 1904), al apropierii de Rusia și Italia, ministru al marinei (4 martie 1911-18 ianuarie 1913), ambasador la Sankt-Petersburg (februarie 1913-ianuarie 1914), ministru de externe (3-4 august și 27 august 1914-12 octombrie 1915).

¹ Ferdinand Foch (1851-1929), mareșal al Franței, comandant al armatei (1914), al Grupului de armate „Nord” (1914-1916); din mai 1917 șef al Statului Major General, iar din martie-aprilie 1918, comandant suprem al forțelor aliate de pe Frontul de Vest și apoi de pe toate fronturile. A manifestat o atitudine realistă, favorabilă României, sprijinind-o mai ales în 1918-1919 în acțiunile sale de consolidare a Marii Uniri.

Nicolaevici, făcuse ca Rusia să-și dea seama că tratativele cu noi erau o partidă foarte serioasă de jucat și de câștigat. Văzând că ne retrăsesem din negocieri, că dădeam impresiunea de a nu fi grăbiți de a contracta, d[omnu]l Sazonov s-a adresat lui Delcassé, știind că intervențiunea făcută României din partea Franței avea mai mulți sorți de izbândă. Și, în adevăr, la 28 mai am primit o invitațiune din partea domnului Paléologue, ca să dejunez cu el. După o convorbire agreabilă avută, m-a atras în saloan și mi-a citit o telegramă primită de la Delcassé. În acea telegramă, Delcassé, ministru de externe al Franței, spunea că România amână încă o dată hotărârea ei de a intra în război, că toți oamenii de stat pe care-i numea ar fi arătat că data intrării României în acțiune ar fi foarte apropiată. Și Delcassé anunța ambasadorului de la Petrograd că însărcinase pe ministrul Franței la București de a declara categoric lui Ion Brătianu că dacă România nu intră acum în război, Franța nu va ratifica acordul de la 1 noiembrie [octombrie - n.n.] semnat cu Rusia. Fără să știe însă că prin acel acord nu se schimba neutralitatea României, de care de

altfel Rusia se folosea, noi aveam dreptul de a ocupa teritoriile din Ungaria și acest moment era lăsat la aprecierea noastră și Rusia era angajată să valideze acest tratat de cabinetele din Londra și Paris.

Ori Delcassé spunea că nu va ține acordul și nu-l va ratifica, deci revendicările României ar fi periclitate. Relațiunile mele cu ambasadorul Franței și în general atitudinea avută la Petrograd îmi permiteau să vorbesc foarte deschis și după citirea acestei telegrame nu am întârziat să spun interlocutorului meu că efectul telegramei va fi în defavoarea Franței; căci tocmai în momentul negocierilor și atunci când România spera să găsească în Franța un sprijin pentru revendicările ei, Delcassé făcuse o somațiune, o adevărată amenințare de a nu recunoaște acordul făcut.

De altfel, practic vorbind, acest acord nu avea nici o șansă de reușită, pentru că, presupunând că România ar fi intrat la o dată ulterioară celei voite de aliații din Occident, Franța și Anglia, care ar fi fost consecința? Am fi intrat la o dată când nu plăcea aliaților din Occident, dar Rusiei îi convenea din moment ce luase

măsurile. Am fi ocupat Transilvania, care nu convenea la Paris și Londra, dar convenea la Petrograd, și am fi putut fi scoși atunci din Transilvania de trupele franceze și engleze.

Prin urmare, intervențiunea lui Delcassé era făcută sub presiunea Petrogradului, care a dat eșec și care a făcut, în același timp, că am pierdut încrederea în Franța.

Acestea au fost declarațiunile făcute domnului Paléologue și despre care am telegrafiat lui Ion Brătianu, de la care am primit, chiar în acea zi, o telegramă prin care aproba ce făcusem și îmi spunea ca să comunic ambasadorului Franței că făcuse o greșală și că nu noi ne-am însărcinat să obținem ratificarea de la Londra și Paris, ci Rusia. De ce dar Delcassé se adresa nouă și nu Rusiei. Semnalează această presiune a Franței, care voia prin Delcassé să conteste o ratificare a tratatului din noiembrie [octombrie - n.n.] ca o presiune diplomatică făcută asupra României.

Din fericire aceasta nu a lăsat urme, a fost un eșec complet al diplomației și un nor trecător în relațiunile noastre cu Franța, care nu s-a dezmințit în tot timpul războiului. ■

(Va urma)

A MAI RĂMAS PUȚIN TIMP!

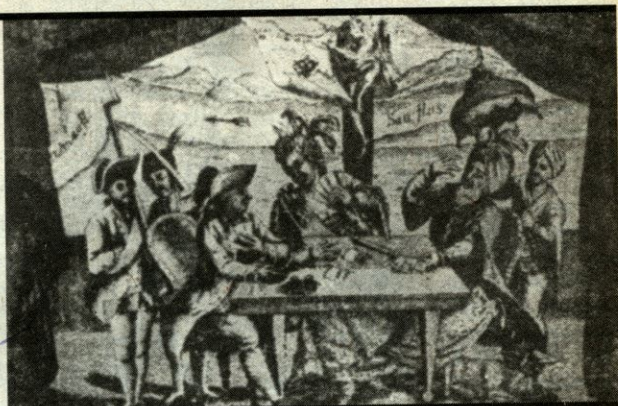
CONCURSUL LUNII
este gata de pornire

- V-ați asigurat colecția *Magazin istoric* pentru anii 1995 și 1996?
- Numerele apărute în acești ani constituie bibliografia concursului
- O NOUĂ FORMULĂ DE ORGANIZARE
- Premii în bani și abonamente

CONCURSUL LUNII - CONCURSUL FIDELILOR CITITORI
ȘI ABONAȚII AI MAGAZINULUI ISTORIC

Mai - august 1812

● Pasiunea țarului Alexandru I: ingineria hotarnică ● Umbra amenințătoare a lui Napoleon ● Kutuzov încalcă instrucțiunile ● Divanul Moldovei se opune ● Un sultan înfrânt nu devine un aliat ● Foreign Office trage sfori

AMIRALUL CICIAGOV, „MAREA DIVERSIUNE” ȘI BASARABIA

ARMAND GOȘU

Izbucnit pe fondul confruntării militare care opunea Franța coaliției anglo-ruso-prusiene, războiul ruso-otoman din anii 1806-1812, încheiat cu pacea de la București (Magazin istoric, nr. 3/1993) a reprezentat pentru Napoleon I o mare diversiune împotriva Rusiei, principalul său adversar continental. Obligat să lupte pe trei fronturi – cu Persia, Imperiul otoman și Franța –, țarul Alexandru I nu a putut realiza o concentrare de forțe capabile să se opună cu succes armatelor franceze. Consecințele înfrângerilor suferite de Rusia în apropierea litoralului baltic au fost diminuate numai datorită interesului lui Napoleon de a realiza o alianță franco-rusă, absolut necesară pentru consolidarea „Blocadei continentale” decretată în noiembrie 1806 și care ar fi trebuit să ducă la sugrumarea economică a Marii Britanii. Prin pacea semnată la Tilsit, în 7-9 iulie 1806, Rusia pierdea pozițiile sale strategice la Mediterana Orientală și Marea Adriatică în

schimbul unor vagi promisiuni, nicăieri consemnate, de extindere teritorială în sud-estul continentului și aceasta numai în cazul aderării ei la blocadă.

Acest fapt nu l-a împiedicat pe țarul Alexandru I să-și formuleze un ambițios plan de expansiuni în această zonă. Dând curs propriilor intenții, în primăvara anului 1809, țarul a rupt armistițiul încheiat în august 1807 la Slobozia (lângă Oltenița) și armatele ruse au reluat ostilitățile împotriva otomanilor. În prealabil, prin tratatul secret încheiat la Erfurt, în 12 octombrie 1808, Alexandru I obținuse asentimentul tacit al lui Napoleon pentru anexarea Moldovei și a Țării Românești.

Asperitățile ce se acumulasă în relațiile franco-ruse anunțau însă iminența unei confruntări militare între cele două mari puteri. Încă în primăvara anului 1811, criza diplomatică riscând să devină una militară, determinase cabinetul din Sankt-Petersburg

să-și retragă o parte din diviziile de pe teatrul de operații dunărean. În această situație, la apropierea grosului forțelor otomane, generalul Mihail Ilarionovici Kutuzov a fost silit să abandoneze Rusciucul, cucerit cu mari eforturi în urmă cu un an, iar la începutul lui septembrie 1811, otomanii au reușit să treacă Dunărea, stabilindu-și un puternic cap de pod pe malul românesc al fluviului. Numai printr-o manevră abilă a generalului Evghenii Ivanovici Markov, soldată cu încercuirea grosului forțelor otomane, rușii au putut evita o retragere umilitoare și l-au obligat pe marele vizir să accepte negocieri de pace. Încă înainte de începerea acestora, se convenise ca viitorul hotar ruso-otoman să fie stabilit pe râul Siret, ceea ce însemna că Moldova dintre Nistru și Siret urma să fie anexată de Rusia. Dar imediat după începerea tratativelor de pace, acestea au intrat în impas, deoarece sultanul Mahmud II nu a validat preliminarile asupra cărora căzuseră de acord Kutuzov și Ahmed pașa. Conform variantei comunicată de otomani rușilor prin intermediul plenipotențiarului lor Seyyid Mehmed Said Galib efendi, Poarta era dispusă să cedeze teritoriul Moldovei numai până la Prut și fără raiaalele Chilia și Izmail, ale căror puternice cetăți le asigurau controlul unei zone limitate la nord de ținuturile Orheiului și Lăpușnei.

Complicațiile ivite în cursul tratativelor de pace ruso-otomane au devenit îngrijorătoare pe măsură ce știrile despre pregătirile lui Napoleon erau tot mai alarmante. Constrâns de evenimente, Alexandru I a acceptat

Generalul E. I. Markov, autorul abilei manevre ce a pus stavilă retragerii umilitoare a trupelor ruse

În p. 11: Turcia, Austria și Rusia joacă la cărți soarta țărilor române (stampă alegorică)

varianta hotarului pe Prut, dar incluzând și teritoriile celor două raiaale. Mai mult, el preciza că acceptă să-și limiteze pretențiile sale inițiale numai în cazul în care Poarta era de acord să semneze cu Rusia o alianță ofensivă și defensivă.

Concepută ca un instrument de presiune asupra Franței și a aliaților săi, ideea „marii diversuni” a apărut prima dată în corespondența purtată de Alexandru I și fostul mareșal al Franței Bernadotte, devenit din 1810 prinț moștenitor al Suediei sub numele de Karl Johan. În 1812 s-au cristalizat pri-

mele planuri privind răscularea slavilor din Peninsula Balcanică, cu scopul de a periclita securitatea granițelor Austriei și de a o împiedica să-și concentreze forțele în susținerea lui Napoleon. Întreaga mișcare trebuia regizată de la București, iar cel destinat de împărat cu îndeplinirea proiectului a fost amiralul Pavel Vasilievici Ciciagov.

Utilizând o serie de documente inedite pe care le-am depistat în Arhiva de politică externă a Imperiului rus, consultată cu prilejul unor stadii de specializare la Moscova, vom încerca să pătrundem în culisele acestei „mari diversuni”, nu numai cu dorința de a clarifica unele aspecte necunoscute încă, dar și cu intenția de a da o imagine mai clară sinistrului „joc” al diplomaților marilor puteri de acum aproape două veacuri. Vom vedea cum se croiau și răscoiau, din voință (ambitiă) împăraților și a cabinetelor lor, hărțile unor întinse zone ale continentului și cine erau cei destinați să suporte consecințele acestor diabolice jocuri.

Ambiții și proiecte

Știrea despre tratatul de alianță semnat la 14 martie 1812 la Paris, prin care Napoleon își asigura participarea Austriei la campania împotriva Rusiei, a dat impulsul decisiv formulării planurilor acestei diversiuni balcanice. Conform documentelor consultate de mine (inclusiv dosarele P. V. Ciciagov din Fondul Cămarilor Imperiale), planul „marii diversiuni” prevedea răscularea slavilor sudici, cu concursul Rusiei, și amenințarea de către aceștia a hotarelor austriece și a „Provinciilor ilirice”¹. Pentru blocarea unor insule, se conta și pe concursul flotei britanice; se avea în vedere și o destabilizare a situației din Italia, prin sprijinirea financiară a numeroaselor organizații secrete ce activau aici și chiar printr-o prezență militară rusă în nordul peninsulei cu efective aduse aici din cadrul trupelor ce acționau în Principatele române.

Instrucțiunile țarului Alexandru I pentru amiralul Ciciagov poartă data de 21 aprilie 1812. Conform acestora, amiralul trebuia să sfârșească cât mai repede negocierile de pace cu otomanii și să obțină din partea acestora încheierea unei alianțe, în baza căreia Ciciagov și marele vizir Ahmed pașa să acționeze în deplină unitate. În ambiția sa nemăsurată, Alexandru I credea posibilă realizarea unei alianțe cu fostul inamic, în ciuda păcii defavorabile pe care i-o impusese. În cazul în care Ciciagov nu reușea să încheie pacea și să obțină alianța otomanilor, el trebuia să ia în calcul și o posibilă răsculare a grecilor împotriva Imperiului otoman, în care caz să-și asigure colaborarea lui Ali pașa de Ianina, aflat în relații secrete cu Sankt-Petersburgul.

La sfârșitul lui aprilie 1812, P. V. Ciciagov a plecat spre București. Înainte de plecare, fusese numit oficial comandant șef al armatei din Moldova, amiral al Flotei Mării Negre și guvernator al Principatelor române. La recomandarea lui G. O. Stackellberg, ambasadorul rus la Viena, pe lângă Ciciagov a fost atașat tânărul grec Ioan Capodistria, ce lucra în cadrul Ambasadei ruse din capitala Austriei. Acesta era considerat un bun cunoscător al situației din Balcani și putea fi un prețios colaborator al amiralului în îndeplinirea misiunii sale. Deși a manifestat serioase rezerve față de proiectul „marii diversiuni”, pe care l-a considerat chiar hazardat și confuz, Capodistria a acceptat să-l însoțească pe Ciciagov în calitate de director al cancelariei diplomatice a armatei ruse de la Dunăre.

La rândul său, încă la începutul anului 1812, Napoleon a inițiat unele acțiuni în vederea atragerii Imperiului otoman într-o mare coaliție europeană antirusă. El miza pe faptul că, Suedia – la nord, și Imperiul otoman – la sud, puteau constitui aripile „Marii Armate” de invazie în Rusia. Noul prinț moștenitor suedez Karl Johan trebuia să atace cu forțele sale Sankt-Petersburgul, prin Finlanda, iar sultanul Mahmud II să trimită o armată de 100 000 oameni, care să invadeze Ucraina. Ocuparea Pomeraniei suedeze de către francezi, în ianuarie 1812, precum și opoziția lui Napoleon I la proiectul regelui Karl Johan de a anexa Norvegia (ca o compensație la pierderea Finlandei, pe care o cedase Rusiei în 1809), au aruncat însă definitiv Suedia în brațele Rusiei. Aceasta din urmă s-a grăbit să profite de situație și, în cadrul unui acord secret, în februarie 1812, a promis-Norvegia în schimbul participării Suediei la coaliția împotriva Franței.

La București, încălcând instrucțiunile țarului, M. I. Kutuzov a purtat personal tratative cu șeful delegației otomane, Galib efendi și, la 17 mai 1812, a semnat preliminariile păcii prin care se fixa granița pe Prut, fără a condiționa

această nouă frontieră prin semnarea unui tratat de alianță ruso-otoman. Când a doua zi, 18 mai, Ciciagov a sosit la București, faptul era deja consumat. În cursul lunii mai, vădit nemulțumit de condițiile negociate de Kutuzov, țarul Alexandru a revenit de mai multe ori cu noi instrucțiuni, insistând asupra necesității alianței cu Poarta, cu acordul căreia Ciciagov trebuia să pătrundă cu trupele sale, prin Transilvania și Banat, spre „inima monarhiei austriece”, paralizând proiectele militare ale Casei de Habsburg.

Dând curs instrucțiunilor, Ciciagov a început demersurile pentru trimiterea primului plenipotențiar rus Andrei I. Italinski la Istanbul, spre a negocia cu miniștrii otomani viitorul tratat de alianță, precum și stabilirea detaliilor viitoarelor acțiuni împotriva Franței. Marele vizir Ahmed pașa a răspuns la 24 mai, precizând că propunerea de alianță și eliberarea firmanului pentru deplasarea lui Italinski la Istanbul se vor putea discuta numai după semnarea și ratificarea păcii de la București.

Ceremonia încheierii tratatului de pace de la București s-a consumat la 26 mai 1812. Imediat, A. I. Italinski a plecat spre Istanbul, fiind însoțit și de un curier special care ducea scrisori către ambasadorul britanic Charles Stratford Canning și însărcinatul suedez cu afaceri în capitala otomană, contele Palin, cărora li se solicita sprijin diplomatic. Cu atât mai surprinzător pare faptul că, înainte ca Italinski să părăsească Bucureștii, Ciciagov îi trimisese țarului o scrisoare în care își mărturisise îndoielile privind utilitatea unei alianțe cu Poarta, pe care o considera prea slabă pentru a mai putea oferi vreun sprijin Rusiei.

Basarabia – piesă de schimb

Pare de neînțeles cum împotriva propriilor sale păreri, amiralul Ciciagov s-a angajat în noi proiecte vizând punerea în practică a „marii diversiuni”. Din documentele cercetate rezultă că, încă înainte de

¹ În urma tratatului de pace franco-austriac, încheiat la Viena în 14 octombrie 1809, numeroase teritorii ale Austriei au fost cedate Bavariei, Marei Ducat al Varsoviei, Rusiei și Franței. O parte din aceste teritorii care asigurau ieșire la mare Austriei – Dalmatia, Istria, Slovenia și o parte din Croația – au căpătat denumirea de „Provinciile ilirice” și au fost puse sub administrație franceză.

venirea sa la București, Ciciagov avansase opinia renunțării la orice pretenții teritoriale în fața Porții, în schimbul obținerii alianței acestuia. Și nu din motive de natură tactică, pentru menajarea susceptibilităților otomane, ci din convingerea că politica externă a Rusiei din acel moment era mai mult o politică personală a cancelarului N. P. Rumiantsev și nu aceea a intereselor imperiului. Cel puțin așa rezultă din cele două scrisori adresate țarului la 25 februarie și 28 aprilie 1812. În prima scrisoare se întreba și își răspundea singur: „Ce importanță poate avea pentru noi Moldova ruinată? Ne oferă ea o frontieră naturală? Deloc. Ne asigură ea o pace durabilă? Din contră“. În iar în a doua scrisoare, din 28 aprilie, cu o zi înainte de a pleca spre București, afirma că numai o alianță ofensivă și defensivă cu Imperiul otoman putea reprezenta „adevărată achiziție pentru noi. Dacă politica noastră ar fi cerut cu adevărat păstrarea Moldovei, nu este acesta momentul pentru a pune în aplicare un astfel de proiect“. Mergând pe aceeași linie, într-o scrisoare din 29 mai, deci chiar a doua zi după semnarea tratatului de pace de la București, Ciciagov solicita acordul țarului Alexandru I pentru ca „partea din Moldova achiziționată prin tratatul de pace să le fie oferită [otomanilor - n.n.] ca recompensă a alianței intime și sincere pe care o să le-o propun“.

Înainte de a primi instrucțiuni mai precise, Ciciagov întocmise două proiecte de tratat ruso-otoman. În cea de a doua variantă, la articolul 8, se prevedea „restituirea deplină și întreagă a teritoriilor cedate Imperiului rus prin tratatul de pace semnat la București“. Conte Palin, însărcinatul suedez cu afaceri la Istanbul, amintea și el într-un raport din noiembrie 1812 despre demersurile lui Ciciagov în legătură cu o posibilă retrocedare a Basarabiei. O astfel de propunere trebuie privită și ca o măsură de natură a contrabalansării presiunilor franceze asupra Porții spre a o determina să coopereze

politic și militar cu coaliția patronată de Napoleon.

Panduri și cătane

În momentul sosirii sale la București, Ciciagov era convins de reușită. Câteva săptămâni mai târziu însă, proiectele sale deveneau tot mai nebulos. Într-o primă fază, amiralul raporta țarului că în curând va pleca spre Marea Adriatică, de unde va regiza o răscoală în Dalmația și în nordul Italiei. După numai două săptămâni însă, țarul, aflat atunci la Vilnius, îi trimitea noi instrucțiuni. După ce îl informa că primise date exacte despre frontiera transilvană și bănățeană, care, fiind în zonă muntoasă, ofereea condiții excelente de apărare pentru imperiali, își exprima îndoiala în legătură cu reușita „marii diversiuni“. Nu reieșea limpede dacă țarul renunțase definitiv la idee.

Curând însă, Ciciagov însuși avea să-și dea seama că pentru a putea exercita o presiune eficientă împotriva Austriei avea nevoie de efective mult mai importante decât cele aflate la dispoziția sa. Din acest motiv, în iunie 1812, a conceput înființarea unor miliții și gărzii orașenești în Principatele române. Propunerea sa a fost întâmpinată cu entuziasm de marii boieri din Țara Românească, dar Divanul Moldovei a respins-o, pretextând că înrolările ar periclita stabilitatea demografică a principatului. La București s-a redactat chiar și un proiect de organizare a noilor formațiuni militare, în baza căruia miliția ce se recruta din locuitorii satelor se împărțea în două corpuri: panduri (în zona Olteniei) și cătane (pentru Muntenia). Efectivul noilor miliții nu depășea 20 000 oameni. În privința constituirii gărzilor orașenești, normele de organizare a acestora trebuiau stabilite de Divan printr-o lege specială, după ce se efectua un recensământ al populației. La constituirea și organizarea tuturor acestor formațiuni militare românești se avea în vedere concursul unui număr important de ofițeri și subofițeri ruși.

În Muntenia și Oltenia s-a și dat curs acestei inițiative, constituindu-se primele subunități. Mai puțin cunoscut și, până acum, neconfirmat de alte surse, este faptul dacă și în Moldova, în ciuda atitudinii inițiale a Divanului, s-au luat măsuri concrete în această direcție. Englezul Robert Wilson¹, trimis în misiune la nord de Dunăre în vara anului 1812, notează în însemnările sale, de altfel destul de exacte, că la Focșani a „trecut pe lângă diferite divizii ale armatei moldovenești, toate în cea mai bună ordine“.

Se pune, deci, întrebarea: care este legătura dintre înființarea acestor formațiuni militare românești și proiectul „marii diversiuni“? Un răspuns cert nu se poate formula. Se știe, bunăoară, că o parte a clasei politice românești dorea și a solicitat în repetate rânduri reînființarea armatei naționale. La rândul său, cabinetul din Sankt-Petersburg vedea în aceste trupe o avangardă la Dunăre a armatelor sale. În consecință, diplomația rusă a preluat ideea și, în cursul diverselor tratative cu Poarta otomană, a prezentat mai multe proiecte în această privință. În cazul în discuție este evident faptul că amiralul Ciciagov nu-și închipuia că va putea utiliza formațiunile militare românești în operațiile din Dalmația sau Bosnia și nici măcar pentru a forța defileele Carpaților, prin Banat sau Transilvania. Și totuși unii istorici ruși au o părere contrară, avansând ideea că „oastea pământeană“ urma să se alăture trupelor expediționare de la Marea Adriatică. În lipsa unui document cert, o astfel de afirmație nu se poate sprijini decât pe logica desfășurării generale a evenimentelor din vara anului 1812. În orice caz, forma-

¹ Extrase din însemnările acestuia despre călătoria sa în țările române (*Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission...*) ca și un mare număr de copii după documente de politică externă britanică deținute de la Public Record Office, Foreign Office, Fondul Turkey, mi-au fost puse cu deosebită amabilitate la dispoziție de către dl. dr. Paul Cernovodeanu, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

țiunile militare românești nu puteau avea decât două destinații: să descurajeze o încercare de ocupare a Principatelor de către Austria, ca mijloc de presiune asupra Porții spre a o determina în acest fel să se alăture coaliției patronată de Napoleon, sau ca un factor de întârziere a marșului forțelor otomane spre sudul Rusiei, în cazul în care sultanul Mahmud II ar fi decis să participe la războiul împotriva Rusiei, situație ce amenința să devină realitate în urma refuzului inițial al sultanului de a ratifica pacea. Dacă țarul a ratificat

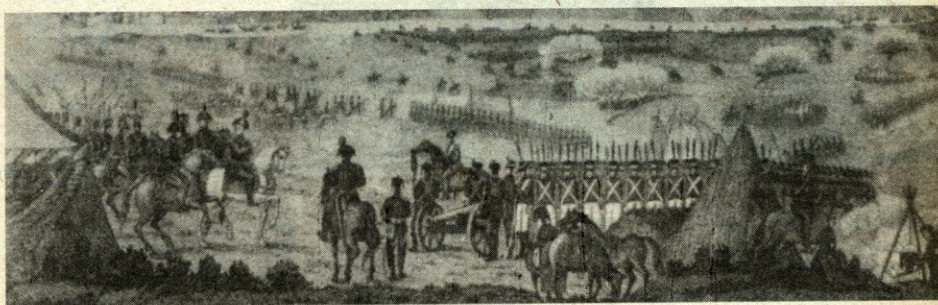
scrisoare către țar, vorbind despre debutul recrutărilor în vederea constituirii corpurilor de miliții românești, declara că „diversiunea a început“.

Eșec momentan, aspirații de durată

Practic, ce s-a realizat din grandiosul plan al „marii diversiuni“? Nimic. Nici răscoala slavilor de sud, nici declanșarea unei acțiuni insurgente în nordul Italiei. Toate erau posibile *numai* cu

ordin militar, financiar și emoțional (otomanii fuseseră obligați să accepte o pace cu cesiuni teritoriale însemnate...) ceea ce făcea imposibilă o alianță a Porții cu Imperiul țarist.

Și cu toate acestea, amiralul P.V. Ciciagov a ordonat deplasarea unor trupe spre Niș, considerate doar avangarda trupelor ce aveau să se concentreze ulterior în această zonă cu misiunea de a înainta apoi spre litoralul adriatic. Riscanta manevră a fost stopată de răspunsul pe care țarul Alexandru I l-a dat la memoriul generalului

Încercuirea oștilor otomane la Slobozia

tratatul de pace la 23 iunie 1812, cu numai o zi înaintea declanșării invaziei „Marii Armate“ a lui Napoleon, sultanul a întârziat. Abia la 14 iulie cele două delegații au putut schimba instrumentele de ratificare. Această întârziere a sporit temerile rușilor în legătură cu o posibilă nevalidare a păcii și o reluare a ostilităților militare de către otomani la Dunărea de Jos. În acest caz, unitățile militare românești puteau fi utilizate în vederea întârzierii marșului armatei otomane. Pe baza acestor situații și fapte, se poate spune că formațiunile militare românești (Ciciagov reușise să mobilizeze circa 4 000 voluntari) *nu au fost*, inițial, avute în vedere în conceperea planurilor „marii diversiuni“, din moment ce nu există nici un document cert în această privință. Pe parcurs însă, date fiind spiritul lucrativ și imaginația debordantă ale lui Ciciagov, el a inclus milițiile românești în planul general al „marii diversiuni“, căci într-o

concursul otoman. Dar acest fapt n-a fost posibil. Presiunilor diplomatice exercitate de ambasadorul A. I. Italinski asupra Porții li s-a opus influența britanică. Foreign Office-ul avea în acei ani la Istanbul pe doi dintre cei mai capabili diplomați ai săi: Charles Stratford Canning și Robert Liston. În comparație cu aceștia, Italinski era un biet amator în ale diplomației. Interesele cabinetelor din Londra și Sankt-Petersburg erau convergente în privința Franței lui Napoleon I, dar numai atât. Condițiile impuse de ruși otomanilor prin tratatul de pace de la București în privința Caucazului, de pildă, intrau în contradicție cu interesele britanice care vedeau în Persia o poartă spre India. Afirmat încă de la sfârșitul secolului XVIII ca vajnic apărător al integrității Imperiului otoman, cabinetul londonez nu dorea, în 1812, atragerea lui în complicații politico-militare ce i-ar fi putut fi fatale. La aceasta s-au adăugat și indisponibilitățile de

Al. F. Langeron — comandant al unui din corpurile de armate rusești de la Dunăre — în care îi prezenta monarhului dificultățile reale pe care le presupunea traducerea în viață a proiectelor lui Ciciagov. În răspunsul său, țarul îi ordona lui Ciciagov să se retragă din Principatele dunărene și să se alăture cu trupele sale celei de a treia armate de vest comandate de generalul Tormasov.

Spre mijlocul lunii august 1812, Ciciagov părăsea Bucureștii în fruntea ultimelor detașamente rusești. La plecarea acestor trupe, o bucurie nestăpânită i-a cuprins pe bucureșteni, care, timp de trei zile și trei nopți, au ținut-o într-o petrecere...

Oricât de nerealiste s-au dovedit proiectele lui Ciciagov și ale țarului Alexandru I, ele exprimă esența unor aspirații politice care definesc întreaga politică expansionistă rusească din spațiul sud-est european în toată epoca ce a urmat... ■

ÎN

ÎNCHISORILE

COMUNISTE

PENTRU

BASARABIA

Preot profesor
SERGIU C. ROȘCA

La 16 iulie 1941, la mai puțin de o lună de la intrarea României în cel de-al doilea război mondial (Magazin istoric, nr. 6/1991, 5/1995), trupele noastre au eliberat orașul Chișinău, reinstaurând administrația românească în provincia ocupată de U.R.S.S. în urma ultimatumurilor din 26-28 iunie 1940.

La câteva zile după eliberarea Chișinăului, presa românească a vremii se îmbogățește cu o nouă publicație, purtând numele provinciei dezrobite – Basarabia. Unul dintre redactorii acestui ziar, preotul profesor Sergiu C. Roșca, își amintește.

Cotidianul *Basarabia* a apărut la București – întrucât la Chișinău nu mai existau tipografii, fiind distruse de bolșevici în retragerea lor – în ziua de miercuri 23 iulie 1941. Ziarul era editat de Serviciul gazetelor din Ministerul propagandei de atunci, în Editura „Dacia Traiană”, din fosta stradă Sărindar. A fost tipărit la București până la 6 martie 1944, iar de la această dată, instalându-se o tipografie nouă, adusă de la București în subsolul primăriei municipiului Chișinău, s-a imprimat la noua tipografie vreo 3 săptămâni, până spre sfârșitul lunii martie, când a început evacuarea Basarabiei.

Ziarul avea două redacții: una la București, în Bulevardul Lascăr Catargiu, unde funcționa și secretariatul de redacție, condus de Nelu Constantinescu, Paul Donici, Sergiu Grosu ș.a., iar alta la Chișinău, cu sediul provizoriu în palatul Primăriei, în fosta stradă Alexandru cel Bun, mutându-se ulterior în str. M. Eminescu nr. 19.

La dorința expresă a marelui Ion Antonescu, redacția din Chișinău trebuia să fie alcă-

tuită și condusă de fii ai Basarabiei, dar și din alte provincii, oameni ce și-au dovedit dragostea și atașamentul lor față de frații români basarabeni.

Ca director al ziarului și al redacției din Chișinău a fost numit preotul publicist Vasile

Țepordei, iar ca redactori Sergiu Matei Nica, prof. Grigore Filip Lupu, Sabin Popescu Lupu, institutor, originar din Oltenia, poetul N. Coban, din Sudarca-Soroca și autorul acestor consemnări, pe atunci diacon, originar din Șetaci-Soroca.

După cinci decenii, o fotografie de grup a unor foști redactori ai ziarelor Basarabia și Raza din Chișinău (de la stânga la dreapta: preot V. Țepordei, prof. Grigore Filip-Lupu, învățător Sabin Popescu-Lupu, preot Sergiu C. Roșca)

Încă din timpul studenției (în 1932-1936, la Facultatea de teologie din Chișinău) am fost atras de ziaristică, fiind pe rând, corector, reporter, redactor și secretar de redacție, la publicații precum *Raza*, *Cuvânt moldovenesc*, *Gând basarabean*, editând și singur, ca director, săptămânalele: *Glusul tineretului* și *Tribuna tinerimii*.

Au colaborat la *Basarabia* oameni de cultură, scriitori și publiciști de vază ca acad. Ștefan Ciobanu, mitropolitul N. Bălan al Ardealului; arhiepiscopul Efreim Enăchescu, locțiitor de mitropolit al Basarabiei, Pan Vizirescu, scriitor, Nae Dunăreanu, scriitor, prof. D. Dogaru, prof. univ. Emilia Milicescu, poezii C. Salcia, Robert Cahuleanu (Andrei Ciurunga), preot profesor dr. Paul Mihail, preot Trofim Suruceanu, Al. Bădăuță, fost secretar general al Ministerului propagandei, Mircea Străinu, Al. Lascarov-Moldovanu, George Manta, George A. Petre ș.a.

Nu putem uita bucuria și entuziasmul cu care a fost primit de cititorii basarabeni primul număr al ziarului transportat la Chișinău cu avionul. În acest întâi număr, pe prima pagină, în locul articolului de fond, a fost inserat cuvântul Conducătorului statului Ion Antonescu, intitulat: *Vă vorbește generalul*, în care, printre altele, scria: „Cu vrerea Domnului, prin sângele eroilor noștri, am izgonit de pe pământul strămoșesc pe dușmanii neamului, redându-vă libertatea, credința, onoarea și drepturile. Ne întoarcem în glia strămoșească a lui Ștefan cel Mare, reasezând de-a pururi temelilele neamului românesc”. În colțul din dreapta al aceleiași pagini, s-a publicat *Mesagiul* regelui Mihai I, în care se spunea: „Prin credința noastră și a neamului întreg, prin ajutorul lui Dumnezeu și prin jertfele de sânge ale vitezei noastre ostiri, v-ați reîntregit pe veci, la sânul Patriei-Mame”. Tot în acest prim număr pr. prof. Vasile Țepordei a publicat un articol al cărui titlu

spune totul: *Au căzut lanțurile robiei*.

Reportajul *Sărbătoarea biruinței românești* semnat de Sergiu C. Roșca și de N.I. Postolache descrie solemnitatea religioasă, Te-Deumul de mulțumire pentru dezrobirea provinciei dintre Prut și Nistru, oficiat la Sf. Patriarhie din București de fostul patriarh Nicodem, asistat de un mare sobor de ierarhi și preoți, la 19 iulie 1941, începând astfel: „În dangăt de clopot, Țara întreagă înalță rugi de mulțumire pentru desrobirea Basarabiei. Întreaga asistență, în frunte cu prof. Mihai Antonescu, președinte ad-interim al Consiliului de Miniștri, generalul I. Iacobici, ministrul apărării naționale, gen. Dumitru Popescu, ministru de interne, și alte înalte personalități, au înghințat, un minut, în memoria eroilor căzuți pentru eliberarea acestei provincii, ascultând apoi, cu mare emoție, imprimate pe bandă, clopotele Catedralei din Chișinău”.

După zece zile de la acest eveniment, am plecat, cu trenul până la Huși, iar de acolo cu un autobuz, spre capitala Basarabiei, oprindu-ne îndată după trecerea fostului punct de frontieră, Leușeni, ca să sărutăm pământul scump al provinciei noastre natale, după un an de refugiu. Peste tot am fost întâmpinați cu dragoste frățască și cu bucurie ce nu se pot exprima prin cuvinte. Mulți locuitori din cei rămași sub ocupație ni se adresau cu salutarea pascală „Hristos a înviat”, deși era în plină vară.

Unii dintre colegii de redacție au luat parte și la luptele de pe front. Astfel poetul Sergiu Matei Nica a fost rănit în luptele de la Odessa; prof. sublocotenent Gr. Filip-Lupu a plecat voluntar pe front, scăpând, cu mare greutate, din luptele din Crimeea. Directorul redacției din Chișinău, Vasile Țepordei, era să fie internat în lagărul de la Tg. Jiu pentru publicarea unui articol în care făcea unele referiri critice la unele stări de lucruri din acest oraș, care au supărat conducerea

Guvernământului Basarabiei. După multe intervenții, a scăpat de lagăr, dar a fost înlocuit de la direcția ziarului cu Sergiu Matei Nica, până la sfârșitul anului 1943, când a fost repus în funcția inițială. Și autorul acestor rânduri a fost amenințat cu internarea în lagăr, dacă va publica ceva în legătură cu ghettoul din Chișinău. Tot în ordinea unor amintiri, nu putem uita vizita de la Odessa din vara anului 1942, unde colegiul de redacție a fost invitat de conducerea primăriei din sus-numitul oraș, în frunte cu primarul general Gherman Pântea (*Magazin istoric*, nr. 3/1995).

Ziarul *Basarabia* și-a încetat apariția la începutul lui aprilie 1944. Noi, cei care am colaborat la tipărirea lui, am continuat însă — prin tragismul vieții — să fim legați de el. Iată cum.

După instaurarea regimului comunist, au început a fi prigoniți și cei care, într-un fel sau altul, fuseseră legați de Basarabia: oameni politici, intelectuali, militari, preoți, zăriști etc.

La 20 octombrie 1948, părintele Vasile Țepordei a fost arestat și, la 3 februarie 1949, a fost preluat de sovietici și deportat în lagărul de la Vorkuta, din fosta U.R.S.S., de unde a revenit în țară în 1957.

Eu am fost arestat la 5 decembrie 1948, de la domiciliul meu din București (venisem în țară după evacuarea Basarabiei, în martie 1944). Am cunoscut din plin ororile închisorilor comuniste, fiind închis, fără a fi fost judecat, până la 4 iunie 1952. Abia atunci am fost judecat și condamnat la 3 ani temniță grea, 10 ani degradare civilă și confiscarea averii. Am fost eliberat abia la 21 ianuarie 1953.

La închisoarea Jilava am stat nejudecat din aprilie 1949 și până la 4 iunie 1952, în condiții de exterminare, cunoscute de altfel și din declarațiile altor foști deținuți politici. Aici boala de plămâni, contractată la închisoarea Văcărești, s-a agravat, fiind internat de mai multe ori în infirmeria închisorii, stând prin

anii 1950 și cu generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă, bolnav și dânsul de plămâni și despre care auzisem încă în închisoare că ar fi murit. Fiind la infirmerie, a venit prin anii 1950-51, un general de la Securitate și i-a întrebat pe toți cei 12 deținuți din camera infirmeriei pentru ce sunt arestați. Când a ajuns la mine, i-am răspuns că am fost arestat pentru că am scris că Basarabia este o provincie românească. Uitându-se rău la mine mă întreabă: „Și acum susții aceasta?” La răspunsul meu că nu eu susțin, ci istoria susține, generalul furios se adresează doctorului Husariu spunându-i: „Dați-l afară din infirmerie”. La o oră după plecarea generalului, doctorul îmi spune că trebuie să plec imediat la celulă, ceea ce am și făcut.

În timpul celor 3 ani și ceva de detenție în penitenciarul Jilava am avut tristul prilej să asist la cele mai mari greutăți, chinuri și chiar crime la care poate fi supus un om: înfometare, injurii, bătăi, schingiuri etc., toate acestea făcându-se la indicația organelor Securității statului din acea vreme, cu complicitatea conducerii închisorii, comandant fiind directorul închisorii, Moromet, ajutat de subalternii săi, dintre care îmi amintesc pe lt. de securitate Vișinescu, plut. maj. Ivănică, gardianul Fătu. Nu pot uita loviturile cu bâta aplicate deținuților, atât ziua cât și în timpul nopții, în anumite perioade, de gardienii închisorii. Îmi amintesc de o noapte grozavă, din iarna anului 1952, când toți deținuții de la camera 5 din reduit, am fost scoși afară în frig, spunându-ni-se pe șoptite de unii gardieni, spre a ne demoraliza, că vom fi împușcați. Mă hotărâsem ca în momentul când voi auzi prima rafală de mitralieră să strig „Trăiască Basarabia românească”.

De asemenea nu pot uita bătăile și schingiurile suportate de șeful camerei noastre, căpitanul de cavalerie Ion Tăriceanu,

care fiind „turnat” de un fost deținut de drept comun, introdus la noi în celulă ca să ne spioneze că ar fi vorbit ceva despre venirea americanilor, a fost scos din camera de gardianul de serviciu și după o oră, când l-au adus îndărăt, era de nerecunoscut, atât de rău a fost bătut și schingiuit. Aceasta s-a întâmplat prin anul 1950. Tot în timpul unor bătăi, deținutul C-tin Popoiu din Orhei i s-au rupt două coaste și, cu toată insistența lui, n-a fost dus la infirmerie.

La Văcărești și Jilava unde am fost înmînșat am avut ocazia să cunosc și să am convorbiri cu mari personalități ale neamului, între care amintesc: generalul Iosif Iacobici, fost șef de stat major, un om de o deosebită delicatețe sufletească, generalul Octav Stavrat, fost guvernator al Basarabiei în anii 1943-44, generalul Leonard Mociulski, participant la războiul de eliberare a Basarabiei, generalul David Popescu, fost ministru de interne

în guvernul mareșalului Antonescu, un om de o rară demnitate, prof. Ion Petrovici, fost ministru al învățământului, citorul Facultății de teologie din Chișinău, Atta Constantinescu, fost ministru al lucrărilor publice, Gherman Pântea, fost ministru de război în decembrie 1917, în Republica Democrată Moldovenească, unită apoi cu Țara-Mamă și fost primar general al Odesei în 1941-44, Vladimir Chiorăscu, fost viceprimar al sus-numitului oraș, dr. Romanescu, fost inspector general sanitar al penitenciarelor, înainte de 23 august 1944, Constantin Popoiu fost deputat, avocatul Pereteatcu, fost prefect de Soroca, Sergiu Rahlitchi, profesor etc.

Aceștia, și mulți, mulți alții, au ispășit, în grele chinuri, „vina” de a-și fi iubit patria.

Aceasta este pe scurt mărturia tristă a unui fost deținut politic, din timpul celei mai crunte tiranii cunoscute în istoria neamului nostru românesc. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Bizanț după Bizanț... la Paris

„Devenită posibilă grație sfârșitului dictaturii comuniste la București, publicarea în Franța a cărții *Byzance après Byzance* constituie un eveniment pentru toți cei care se interesează de moștenirea Constantinopolului”.

Mărturisim că nu am știut – până ce n-am citit fraza de mai sus pe coperta a patra a cărții Nicolas Iorga, *Byzance après Byzance*, Avant-propos (adică Cuvânt înainte) d' Alexandre Paléologue, Editions Balland, 312 pp., cu indice al principalelor nume istorice și geografice, alcătuit de Liliana Iorga-Pippidi – că Nicolae Ceaușescu s-a opus până și publicării în Franța a uneia dintre lucrările majore scrise de Nicolae Iorga. Știam doar că în România apăruseră și ediția în limba franceză și o traducere în limba română a cărții *Bizanț după Bizanț*. Către menționata ediție în limba franceză, apărută în România în 1971, ne-a și dus gândul când am văzut că editorul francez a păstrat inclusiv postfața semnată de profesorul Virgil Cândea.

Dincolo de nedumerirea noastră, este binevenită apariția în capitala Franței a lucrării lui Nicolae Iorga ce subliniază că în urmă cu mai multe sute de ani în Europa se intra prin Est și că românii au jucat un rol important în preluarea și preservarea moștenirii bizantine. Iată de ce, de îndată ce am primit cartea la redacție, ne-am grăbit să o semnalăm și cititorului român.

Prima mare nebunie criminală a lui Stalin

CANALUL BIELOMOR

Începutul anilor '30 în U.R.S.S. Dezchiaburirea era în toi, industrializarea excesivă se afla la mare cînst. NEP-ul (Noua Politică Economică) își arătase deja limitele. Stalin a decis să-l „lase naibii”. Avuseseră loc primele procese staliniste, ale căror victime erau „inginerii-sabotori”. Atunci s-a născut în capul lui Stalin ideea Canalului Bielomor.

Ordinul a venit în 1931, ca o condamnare la moarte pentru cei 200 000 sau 300 000 deținuți – estimările variază – care aveau să fie sacrificați pentru construirea canalului lung de peste 200 kilometri și având vreo 20 ecluze. El urma a fi terminat în 20 luni. Denivelările considerabile, frigul, alternarea mlaștinilor cu un teren stîncos, acoperit de roci intermitente, nu contau.

În imagine: vedere panoramică a unuiu dintre șantierele groazei.

Lucrările trebuiau începute în septembrie 1931 și terminate în aprilie 1933. Canalul nu va costa mult – preciza ordinul lui Stalin. Mîna de lucru era deja gratuită, iar de macarale și buldozere, care ar fi trebuit plătite în valută, nu era nevoie. În loc de acestea: roabe, sînii și sisteme medievale de ridicat, de asemenea, mulți cai, puțin mai bine tratați decât oamenii. Nu exista nici fier, nici oțel, nici ciment. Pentru ecluze trebuiau folosite doar trunchiuri de copaci din pădurile din jur.

Inginerii protestau degeaba împotriva acestei penurii. Șefii erau agenți ai G.P.U. și ai administrației „gulag-ului”, grăbiți să forțeze ritmul de muncă, să mărească numărul întrecerilor între echipe, să pună să fie strîns în zori cadavrele, iar „cel mai prețios capital” să fie înlocuit pe măsura pieirii sale.

Gafă criminală? Aberație mintală? Cum să califici această întreprindere? O spun scriitorii sovietici, în frunte cu Maxim Gorki: este vorba, scriu ei în 1933, într-o lucrare de glori ficare a lui Stalin, despre „îndrăzneța formulă cekistă de rezolvare a unei sarcini tehnice”. Această carte-monument este consacrată în întregime construirii canalului și educării delincvenților prin munca silnică. Autorii nu petrecuseră decât câteva ore pe șantier, dar nici nu aveau nevoie de mai mult timp pentru a admira ritmul mortal impus deținuților.

„Asta nu-i ritmul capitalismului euro-american, aflat în declin, exclamă ei. Este ritmul socialist!” Acolo unde se agitau niște schelete jalnice, ei scriau, cu înfiorare, despre burghezi degradați, foști dușmani de clasă

aflați pe calea mântuirii. Acești bravi autori erau la fel de lirici când descriau intensă activitate culturală ce domnea pe șantier. Fotografii care ilustrează textul sunt sinistre: amintesc mai degrabă de violonști de la Auschwitz decât de o sărbătoare muncitorească...

În toată ticăloșia sa, această lucrare a unor curteni carecelebrează munca de sclav în țara „omului nou” spune multe despre lipsa de vlagă și poltroneria unui escadron de intelectuali deja terorizați de Stalin și obsedați să-și mențină statutul. 35 scriitori, printre care Victor Șklovski, Vera Inber, Averbach, Valentin Kataev, Vsevolod Ivanov, Mihail Voșcenko, Zelinski, Iasenski, Alexei Tolstoi s-au compromis în această aventură atât de puțin glorioasă. Mulți dintre ei aveau să piară în alt „gulag”. Unii aveau să se sinucidă, dar au fost și din cei care au murit în patul lor: Kataev, în 1986, Șklovski cu doi ani mai devreme sau Vera Inber, înmormântată cu onoruri oficiale, în 1972.

Această istorie sumbră a literaților pervertiți are o morală perfect stalinistă: lucrarea de glorificare a șantierului exterminator nu a avut timp să cunoască succesul și nu a putut servi la „formarea” generațiilor viitoare. În zelul lor cucerinic, autorii au schițat portrete entuziaste ale responsabililor șantierului, începând cu Iagoda, șeful G.P.U., arestat în 1937, împușcat în 1938, Boris Bermann, primul șef al „gulagului” împușcat în 1939, Lazar Cogan, organizator al „gulagului” și șeful șantierului, executat la sfârșitul anilor '30. Publicată în 1934, din motive de oportunitate politică, lucrarea infamă a fost retrasă din librării și biblioteci în 1937. A o păstra a devenit crimă sancționabilă cu un sejur într-un paradis siberian. Proprietarii

prevăzători au distrus-o, astăzi fiind practic de negăsit. Soljenișin a reînviat-o în volumul doi al *Arhipelagului Gulag*, unde i-a făcut o analiză dură.

Ordinul lui Stalin a fost executat, canalul fiind construit în termenii prevăzuți. „Drumul pe apă” care leagă cele două mări – Baltică și Albă – trece, de la Sankt-Petersburg, prin lacul Ladoga, fluviul Svir, lacul Onega, orașul Povenet, Canalul Bielomor și se termină la Bielomorsk. Lung de 227 km, din care 37 km canale artificiale, legând 190 km de lacuri și râuri, prevăzut cu 19 ecluze, 49 diguri, 15 baraje și 12 batardouri pentru a reglementa nivelul apei, Canalul Bielomor permite scurtarea cu patru mii de km a drumului dintre Sankt-Petersburg și Marea Albă.

Istoria canalului construit cu prețul a nu se știe câtor mii de morți anonimi – mormintele lor nu au fost încă găsite – este puțin cunoscută, iar fotografiile sunt în majoritate inedite. Timp de șaizeci de ani Canalul Bielomor a fost apărât de privirile indiscrete, fiind „deschis publicului” abia în 1992. Astăzi una din cele mai sumbre legende ale „gulagului” seamănă cu o construcție lego, curată și multicoloră. Nimic nu amintește de martirii deținuților ruși, polonezi, ucraineni, carelieni trimiși în regiunea canalului. Jumătate din ei fuseseră condamnați pentru „activitate contrarevoluționară”.

Țărani, victime ale colectivizării din anii '30, formau o mare parte din prizonieri. Lucrau alături de criminali de drept comun. La terminarea canalului au fost puși în libertate 12 484 deținuți, altor 59 516 li s-a redus condamnarea. Deținuții trebuiau să concaseze și să transporte 2 metri cubi de granit pe zi (normă obligatorie). După mărturia unor foști deținuți, spitalul lagărului

era totdeauna plin, iar rata mortalității: 2 500 indivizi pe lună, după scripte.

În mai 1933, vaporul „Ano-hin”, cu Stalin, Kirov și Vorosilov la bord, a fost printre primele nave care au parcurs itinerarul ce lega lacul Onega de Marea Albă. Cu 230 ani în urmă două fregate ale lui Petru cel Mare urmaseră aproape același traseu. Trecerea avusese loc în 60 zile și fusese asigurată de mii de țărani aduși cu forța. Fiecare fregată a fost trasă de 200 cai. În epocă, convoiul se numise „Calea regală”. Canalul Bielomor urmărește traseul acelei căi.

În prezent, pe canal urcă rareori vreun vas. Ecluza nr. 1 este una dintre puținele din lemn care au mai rămas. Angajații sunt nepoții deținuților sau fiii evadaților scăpați de la moarte. „Nu sunt moștenitorul NKVD-ului... Metroul de la Moscova a fost de asemenea construit de deținuți și zilnic îl folosesc mii de persoane”, declară Vitali Petrovici Alexandrov, administratorul canalului. Are dreptate. De ce să se simtă vinovat pentru acte înfăptuite înainte de nașterea sa, chiar dacă toată viața sa a fost membru al partidului comunist? Își îmbracă vesta sa neagră de piele, pe care o purtau toți membrii Ceka (strămoșul NKVD-ului), dar care pentru el este doar o ținută de lucru.

În 1994 s-a calculat că întreținerea canalului a costat Federația Rusă un miliard de ruble, în timp ce au fost transportate doar 600 tone încărcătură (față de 6 milioane tone în 1986). Canalul și angajații săi „de nicăieri” nu au nici un viitor. Problema lor principală este șomajul care îi pânzește, deoarece vasele se răresc neîncetat. Oameni de nicăieri a căror unică patrie este Canalul Bielomor. ■

Eva TUȚUI

Într-un foarte frumos volum, apărut la Editura Enciclopedică, sunt reunite cele mai multe dintre comunicările prezentate în cadrul Simpozionului internațional „6 martie 1995; Guvernul Petru Groza și comunizarea României”, ce și-a desfășurat lucrările, între 3-5 martie 1995, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. Așa cum precizează directorul institutului, dr. Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, în Cuvânt înainte, atât simpozionul cât și volumul au fost posibile și cu sprijinul postului de radio B.B.C. și al Fundației Soros.

A fost o certitudine, încă de acum un an, că manifestarea științifică consacrată momentului 6 martie 1945 a fost o reușită. Volumul apărut confirmă aprecierea și oferă unui public mult mai larg decât cel care a putut fi prezent atunci în sală accesul la o serie de studii extrem de serioase, care au adus multe noutăți în cunoașterea evenimentelor. Au fost aduse la lumină documente inaccesibile până acum din arhivele secrete de la București, dar și de la Londra sau Washington. Cea mai puternică impresie au făcut-o însă documentele descoperite în arhivele ferecate ale Moscovei. Pregătirea din vreme a fiecărui pas al sovieticilor, cunoașterea perfectă de către aceștia atât a situației din România cât și a posibilelor reacții ale Marii Britanii și Statelor Unite sunt demonstrate de documentele din „mapele personale” Molotov și Stalin. Este evident că acolo, la Moscova, se află încă enorme cantități de documente care privesc istoria noastră și care ne-ar putea ajuta să înțelegem mai bine peste 55 de ani din evoluția României. A reieșit foarte bine elasticitatea – totuși – cu care a procedat Moscova, care și-a readaptat rapid politica, mărindu-și sau reducându-și obiectivele în funcție de situația de pe teren.

Pe de altă parte, s-a corectat și imaginea prea simplistă ce îi vroia pe Roosevelt și Churchill doar doi conducători occidentali „păcăliți” de șiretenia ursului sovietic. Sigur, a spune că „procentajul” de la Moscova, din 9 octombrie 1944 (*Magazin istoric*, nr. 3/1990) a fost o formă de a lupta contra comunizării sud-estului Europei sună neconvincător pentru un popor care a cunoscut efectele respectivelui proces atâtea decenii. Dar nu este mai puțin adevărat că, noi românii, trebuie să renunțăm să ne mai lamentăm, să mai strigăm tot timpul trădare, fiind mult mai util să luăm istoria

– pe care oricum nu o mai putem schimba – așa cum a fost și învățând eventual cum am putea face să nu se mai repete tragediile trecutului apropiat. Este și mesajul transmis de un cercetător din Marea Britanie, bun cunoscător al istoriei noastre, care scria în încheierea studiului său: „Totuși, în ochii multora din Europa Estică, Vestul a compromis propriile sale principii. Nereușind să onoreze asigurarea din «Declarația despre Europa Eliberată», făcută la încheierea Conferinței de la Yalta, de «a asigura condițiile în care popoarele eliberate își pot exercita dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guver-

nământ sub care vor trăi», Marea Britanie și Statele Unite au dat o aparență de legitimitate la ceea ce chiar Churchill numea «forță și nereprezentativitate». Acest eșec a dăunat cel mai mult Occidentului în Europa de Est. Așa ceva nu trebuie să se repete”.

Atât Marea Britanie cât și S.U.A. și-au modificat atitudinea față de problema României în funcție de interesele lor concrete. Astfel, președintele Roosevelt a trebuit să fie mult mai atent la sensibilitatea alegătorilor americani față de problema poloneză, apărută tot atunci, în condițiile în care Polonia fusese un membru al

coalitiei antihitleriste, iar România un inamic, în cea mai mare parte a războiului. Iar Churchill era preocupat să asigure în primul rând interesele imperiale britanice în Grecia și Italia.

Interesante sunt și comunicările ce și-au propus studierea comparativă a mecanismelor de instalare a guvernelor comuniste în alte țări est-europene. Concluzia care se desprinde este aceea că România a fost un caz-test, *prima confruntare a viitorului „război rece” dintre aliații coalitiei antifasciste*.

Și mai este o concluzie care se desprinde din parcurgerea acestui volum. Românii n-au așteptat ca semnarea guvernelor comuniste în alte țări est-europene. Concluzia care se desprinde este aceea că România a fost un caz-test, *prima confruntare a viitorului „război rece” dintre aliații coalitiei antifasciste*.

Prezentarea noastră nu este decât o invitație de a căuta și citi acest frumos și foarte interesant volum.

6 Martie 1945 ÎNCEPUTURILE COMUNIZĂRII ROMÂNIEI

20 Martie: Ziua Francofoniei

ISTORIE ȘI ACTUALITATE

Intrarea României, în 1993, ca țară membră cu drepturi depline în Mișcarea Francofonă și în Agenția de Cooperare Culturală și Tehnică (ACCT), singura organizație interguvernamentală și principalul operator al Mișcării, a permis participarea țării noastre la toate programele și acțiunile Francofoniei care prezintă interes. În acești ani, numeroși cititori ne-au cerut informații despre trecutul, prezentul și viitorul acestei Mișcări. Ne-am adresat domnilor Teodor Meleșcanu, ministru de stat, ministrul afacerilor externe, Marcel Dinu, secretar de stat în M.A.E., și Andrei Magheru, ministru consilier, director adjunct în M.A.E., pentru a răspunde acestui interes.

Teodor MELEȘCANU. Conceptul de Francofonie a fost inventat acum mai bine de un secol, de geograful francez Onésime Reclus (1837-1916). El a avut ideea de a împărți locuitorii planetei după criteriul limbii pe care o vorbeau, atât în familie cât și în relațiile sociale. Termenul *Francofonie* desemna, astfel, ansamblul populației globului care folosea limba franceză. Primul său sens se născuse având, deci, un conținut lingvistic și pe această bază și conotații geografice.

Noțiunea re apare în anul 1962, într-un număr special al revistei *Esprit*, intitulat *Franceza în lume*. Ea câștigă mai întâi o dimensiune filosofico-culturală, în sensul de a vehicula idealurile umaniste, sintetizate în binecunoscuta triadă „Libertate, egalitate, fraternitate”, favorizând solidaritatea culturală, unitatea în diversitate și toleranța, în rândul celor care, pe cele cinci continente, au în comun utilizarea limbii franceze.

În timp, termenul a dobândit o nouă dimensiune – cea instituțională, materializată prin crearea unor asociații și organizații publice și private, cum ar fi: Asociația Universităților Parțial sau Total de Limbă Franceză – AUPELF (1961), Adunarea Internațională a Parlamentarilor de Limbă Franceză – AIPLF (1967), Agenția de Cooperare Culturală și Tehnică – ACCT (1970), singura organizație interguvernamentală a Francofoniei și principalul ei operator.

Instituționalizarea Francofoniei, în accepția actuală a noțiunii, are loc în februarie 1986, la Paris, cu ocazia primei Conferințe a șefilor de stat și de guvern având franceza în comun, la care președintele François Mitterand a invitat reprezentanți ai 42 de țări. Această Conferință și cele care au urmat (Québec 1987, Dakar 1989, Paris 1991, Mauritius 1993, și Cotonou 1995) au examinat probleme politice, economice și culturale, de actualitate, inițiind acțiuni de cooperare în domenii din cele mai diverse ca agricultura, energie, mediul înconjurător, comunicare, știință, cooperare juridică și judiciară.

Aceasta ar fi, foarte pe scurt, evoluția în timp și procesul de materializare al conceptului de Francofonie, într-o mișcare ce grupează astăzi 50 de țări, de pe toate cele cinci continente: Regatul Belgiei, Benin, Bulgaria, Burkina Faso, Burundi, Camboția, Camerun, Canada, Canada-Noul Brunswick, Canada-Québec, Capul Verde, Republica Centrafricană, Ciad, Comunitatea franceză din Belgia, Comores, Congo, Côte d'Ivoire, Djibouti, Dominica, Egipt, Elveția, Franța, Gabon, Guineea, Guineea Bissau, Guineea Ecuatorială, Haiti, Laos, Liban, Luxemburg, Madagascar, Mali, Maroc, Mauritania, Mauritius, Monaco, Niger, România, Ruanda, Santa Lucia, Senegal, Seychelles, Togo, Tunisia, Vanuatu, Vietnam, Zair.

Legăturile noastre istorice și pragmatice cu Francofonia sunt desfășurate în același sens cu evoluția firească a României către structurile euro-atlantice și izvorăsc din convingerea că democrația română își trage seva nu numai din cele mai bune tradiții autohtone, ci și din apartenența noastră la același sistem de valori spirituale, pentru care istoria românilor a demonstrat o vocație autentică.

Astfel este oferită României o posibilitate suplimentară de a putea să-și dezvolte dialogul și cooperarea bilaterale cu Franța, Belgia sau Canada, ori cu țările francofone din Asia, Africa sau America Latină, prin utilizarea adecvată a structurilor Francofoniei.

România a participat în mod efectiv, începând din 1990, la diferite manifestări francofone, chiar înainte de admiterea sa oficială, aceasta fiind încă una din numeroasele dovezi ale deschiderii operate de Revoluția din decembrie 1989.

Marcel DINU. În zilele de 2, 3 și 4 decembrie 1995, am participat în calitate de reprezentant personal al președintelui României, la Cotonou, la cea de-a VI-a Conferință a șefilor de stat și de guvern ai țărilor având franceza în comun, precedată de Conferința ministerială (29-30 noiembrie), ambele ținându-se în capitala Beninului.

Tema Sommet-ului a fost: *Francofonia – spațiu de solidaritate pentru o dezvoltare umană durabilă*, în final adoptându-se *Declarația de la Cotonou* în care sunt reafirmate obiectivele principale ale Francofoniei, precum și un număr de rezoluții.

Dl. Jacques Chirac, președintele Franței, prezentând raportul Conferinței, a degajat principalele concluzii ale lucrărilor.

Pe linia precedentelor Sommet-uri la Cotonou au apărut noi zone prezentând interese de ordin geopolitic și anume Libanul și Vietnamul (organizatorul următorului Sommet la Hanoi, în 1997). În acest sens, președintele Jacques Chirac a făcut un adevărat elogiu istoriei străvechi și marilor realizări obținute de Vietnam pe calea dezvoltării economice și sociale, a respectării drepturilor omului.

Președintele Chirac, încercând să caracterizeze printr-un singur cuvânt Sommet-ul de la Cotonou, l-a calificat ca *fraternel*, elementul cel mai important fiind „adoptarea prin consens, în condițiile unei lumi crispată”, a tuturor deciziilor și rezoluțiilor privind colaborarea și solidaritatea politică, cooperarea și parteneriatul economic și programele de cooperare ale Francofoniei.

A fost adoptată reforma instituțională, rod al lucrărilor Comitetului de reflecție (din care face parte și România) și care va deveni operațională după reuniunea de la Hanoi din 1997. Reforma prevede, între altele, alegerea unui Secretar general al Francofoniei, personalitate marcantă pe plan internațional, care să îndeplinească funcțiile de purtător de cuvânt al Mișcării, de președinte în exercițiu al Consiliului Permanent al Francofoniei (CPF) și de coordonator al operatorilor principali ai Francofoniei.

S-a hotărât ca, pe viitor, la ONU și în alte organizații internaționale să existe o mai strânsă consultare și armonizare a pozițiilor între țările francofone, pentru ca ele să joace un rol mai important, atât pentru menținerea păcii și stabilității, cât și pentru toate problemele lumii de mâine, printr-o nouă dimensiune dată diplomației preventive.

Președintele Jacques Chirac a subliniat, de asemenea, necesitatea menținerii și creșterii ajutorului pentru dezvoltare ca formă de manifestare a solidarității internaționale. El a amintit că la viitorul Sommet al celor șapte (G7) de la Lyon, din 1996, țara sa va înscrice ca prim punct al ordinii de zi problema ajutorului pentru dezvoltare.

La Cotonou, au fost adoptate două orientări majore de acțiune comună a țărilor membre: dezvoltarea educației de bază și a multilingvismului precum și a pătrunderii Francofoniei pe autostrăzile informației.

S-au aprobat, cererile de aderare a Republicii Moldova, Sao Tome și Principe, cu statut de „membru asociat”, și Val d'Aosta, cu cel de „invitat special – observator” cu acordul guvernului italian.

La Cotonou, reprezentantul țării noastre a reiterat propunerea făcută de președintele României,

domnul Ion Iliescu, la Sommet-ul de la Mauritius (1993), ca Bucureștiul să găzduiască una din Conferințele viitoare la nivel înalt ale Francofoniei. Menționăm că Haiti și-a depus candidatura pentru anul 2001, iar Canada (Noul Brunswick) pentru 1999.

România a fost aleasă, pentru prima oară, în Consiliul Permanent al Francofoniei (CPF) alcătuit din reprezentanții personali ai șefilor de stat și de guvern din 18 țări, organism politic care coordonează mișcarea francfonă în perioada cuprinsă între Conferințele ministeriale sau Conferințele la nivel înalt. S-a prelungit mandatul Comitetului de reflecție, din care face parte și România, urmând să se urmărească, în principal, punerea în aplicare și găsirea unor soluții optime ale reformei instituționale.

Franța, Canada și conducerea ACCT, principalul operator și singura organizație interguvernamentală a Francofoniei, agreează ideea deschiderii la București a unui Birou de legătură al Agenției pentru Europa Centrală și de Est, complementar celui al AUPELF-UREF, inaugurat în decembrie 1994. Urmează ca acest proiect să fie propus spre examinare Conferinței ministeriale de la Bordeaux (16-17 februarie 1996).

Andrei MAGHERU. În România, pentru o mai bună coordonare a activităților privind Francofonia instituțională, atât pe plan guvernamental, cât și neguvernamental, s-a creat Consiliul Național Consultativ pentru Francofonia (CNCF), prezidat de ministrul afacerilor externe. Din Consiliu fac parte reprezentanți ai 50 de instituții și organizații guvernamentale și neguvernamentale, susceptibile de a participa la activitățile francfone.

CNCF este chemat să asigure consultarea și coordonarea între instituțiile cu preocupări directe în domeniul Francofoniei și să facă recomandări privind participarea eficientă a României la această Mișcare, întrunindu-se, periodic, îndeosebi în preajma conferințelor la nivel înalt și a celor ministeriale.

CNCF s-a reunit miercuri 17 ianuarie 1996, cu participarea domnului Teodor Meleșcanu, președintele Consiliului. Au fost prezentate rezultatele Sommet-ului de la Cotonou și examinate principalele acțiuni cu caracter guvernamental, avute în vedere în cadrul participării țării noastre la Mișcarea Francfonă, în 1996, cum ar fi: deschiderea, la București, a unui Birou Regional al ACCT pentru Europa de Est, complementar celui al AUPELF-UREF, inaugurat, la 18 decembrie 1994, de domnul Jacques Toubon, pe atunci ministrul culturii și Francofoniei; organizarea „Salonului cărții francfone”, ce va avea loc în iunie, în cadrul Târgului internațional al cărții de la București; în aceeași perioadă, „Săptămâna filmului francfon”, cu filme puse la dispoziție de ACCT; editarea unui cotidian de limbă franceză *Bucarest Matin* (variantă în limba franceză a cotidianului *Nine O'Clock*). ■

După îndelungate preparative inițiate de centrul cultural român din Paris, director Virgil Tănase, director adjunct Horia Bădescu, iată că masa rotundă cu tema *România între tratate și dictate*, cu participarea istoricilor români și francezi, a avut loc la începutul lunii decembrie 1995. Numai că s-a văzut din nou că „l'homme propose et Dieu dispose”. De data aceasta, pe postul lui Dumnezeu au fost greviștii. Declanșarea celei mai mari mișcări greviste din Franța din ultimele trei decenii a complicat lucrurile, cu atât mai mult cu cât nimeni, nici măcar autoritățile franceze nu prevedeau amploarea mișcărilor sociale. Masa rotundă s-a ținut totuși. Judecând după condițiile lipsei oricăror mijloace publice de transport, se poate considera, ca un prim punct, că audiența a fost pe deplin satisfăcătoare. Au participat aproximativ 30 de cercetători din diverse domenii de activitate, intelectuali francezi și francezi de origine română. Din București au sosit acad. Virgil Cădean, dr. Ion Calafeteanu, prof. dr. Viorica Moisuc și semnatarii acestei relatări. Din partea franceză au participat la masa rotundă prof. Georges Castellan, vice-președinte al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, reputat specialist francez în istoria Europei Centrale și a Sud-Estului Europei,

ÎN SALONUL DE AUR AL CONTESEI DE BEHAGUE

prof. dr. Jean Nouzille, autorul unor numeroase studii și volume despre istoria României, Bertrand Lory, profesor la INALCO, Lucien Steinbeck, ziarist, Hélène Alvan-deris, scriitoare, dr. ing. Cicéron Rotaru, profesor la Școala Națională de Geniu Rural din Nancy, Paul Dimitriu, politolog, Al. D. Danielopolu, istoric al aviației, Michel Hidalgo, scriitor și publicist. Discuțiile au fost conduse alternativ de prof. G. Castellan și acad. V. Cădean. În cadrul discuțiilor a luat cuvântul și a intervenit în repetate rânduri ambasadorul Caius Traian Dragomir, aducând precizări istorice și prezentând poziția României în câteva probleme de stringentă actualitate. Dezbaterile au fost extrem de intense. Au luat cuvântul, pe lângă cei 9 istorici români și francezi, încă 8 participanți. A fost acoperită o amplă gamă de subiecte: situația României în preajma izbucnirii primului război mondial, desăvârșirea statului național român și

recunoașterea acestui act de către tratatele de pace încheiate la sfârșitul conflictului mondial, evoluția României în perioada interbelică, izolarea politico-diplomatică în care se afla România în perioada de dinainte de cel de al doilea război mondial, de ce a intrat țara noastră în război, cum s-a alăturat România coaliției antihitleriste, România – primul test al războiului rece, ce au însemnat cei peste 40 ani de comunism pentru noi, vrem să ne integrăm în instituțiile comunității europene, dar știm cum și suntem pregătiți? Participanții francezi au manifestat un interes excepțional nu numai pentru aspecte din trecut, dar în mod special pentru actualele orientări ale României. La dejunul și cocktailul care au avut loc, participanții francezi au exprimat mulțumiri pentru numeroasele clarificări de ordin istoric și politic, pe care le-au primit de la colegii lor români. De altfel, mulți dintre ei au notat și înregistrat o bună parte din discuție pentru a putea să transmită aceste informații în instituțiile unde își desfășoară activitatea.

Centrul cultural român a organizat cu această ocazie o mică expoziție de cărți și reviste de istorie românească (peste 60 titluri), care la sfârșitul dezbaterilor au fost donate instituțiilor de cercetare și de învățământ ai căror reprezentanți au participat la masa rotundă. De o excelentă primire s-a bucurat volumul lui Grigore Gafencu, *În misiune la Moscova*, cel al istoricului francez Jean Nouzille, *Transilvania – zonă de contacte și conflicte*, cartea *România, marile puteri și problema Basarabiei și Sturdzeștii*, din cronică a unei familii istorice.

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

23 august – 2 septembrie 1944

BAZA CONSTITUȚIONALĂ A NOULUI REGIM POLITIC DIN ROMÂNIA

Prof. univ. dr. DUMITRU V. FIROIU

În *Magazin istoric*, nr. 5/1995, în cadrul *Microcalendarului celui de-al doilea război mondial în Europa*, în legătură cu evenimentele de la 23 august 1944, se afirmă, între altele: „Noul guvern, format din militari, condus de generalul C. Sănătescu și în care au intrat și reprezentanți ai P.N.Ț., P.N.L., P.C.R., P.S.D., repune în funcție parțial Constituția din 1923 și este însărcinat...”

Textul citat cere unele lămuriri și precizări. Mai întâi ne referim la afirmația că acest guvern, condus de generalul Sănătescu, a fost format „din militari”. În primul rând trebuie arătat că a fost vorba de un „guvern de uniune națională”, format, în principal, din militari, deoarece în componența sa au intrat și „civili”; ne referim la Grigore Niculescu-Buzești, ministru secretar de stat la Departamentul afacerilor externe sau la Lucrețiu Pătrășcanu, ad-interim la Departamentul justiției. În ceea ce privește reprezentarea celor patru partide care încheiaseră, la 20 iunie 1944, acordul de Bloc Național Democrat, reprezentanții lor aveau calitatea de miniștri fără portofoliu.

A doua problemă, care, de fapt, merită o atenție mai deosebită, este aceea referitoare la afirmația: „...repune în funcție Constituția din 1923”. În primul rând, după opinia noastră, formularea corectă este „repune în vigoare”, dar afirmația ridică câteva întrebări: 1. Când a fost repusă în vigoare Constituția din 1866 cu modificările ei din

1923? 2. Care a fost baza constituțională a regimului politic din România între 23 și 30 august 1944, data elaborării Decretului constituțional nr. 1 626? 3. Ce a însemnat repunerea în vigoare a Constituției din 1866 cu modificările ei din 1923?, pentru că afirmația din textul citat de noi precizează că a fost vorba despre o repunere „parțială” în vigoare.

De jure și de facto

Pentru prima întrebare, trebuie să precizăm că la 31 august 1944 a fost elaborat *Decretul constituțional nr. 1626* (publicat în *Monitorul oficial* nr. 202 bis, din 2 septembrie 1944)¹ în al cărui articol 1 se stabilea că „drepturile românilor sunt cele recunoscute de Constituția din 1866, cu modificările ce ulterior i-au fost aduse și de Constituția din 29 martie 1923”, că „sub rezerva celor cuprinse în art. 3 și 4, puterile statului se vor exercita după regulile așezate în Constituția din 29 martie 1923”, iar prin articolul 5 se stabilea că erau și rămăneau abrogate Decretul regal nr. 3 053 din 5 septembrie 1940, Decretul regal nr. 3 067 din 6 septembrie 1940 și Decretul regal nr. 3 072 din

7 septembrie 1940, decrete prin care se crease atunci în România, după modelul statelor totalitare (cu duci și führeri), instituția Conducătorului statului, „cu depline puteri în conducerea statului român” și se fixaseră prerogativele monarhiei, mult diminuate, regelui rămânându-i doar calitatea de cap al oștirii, dreptul de a bate monedă; dreptul de a conferi decorațiile românești; dreptul de a numi și acredita ambasadorii și miniștrii plenipotențari; dreptul de a numi pe primul-ministru, însărcinat cu depline puteri; dreptul de amnistie și grație. Toate celelalte puteri ale statului erau exercitate de președintele Consiliului de Miniștri.

Așadar, cu data publicării Decretului constituțional nr. 1 626/1944, s-a restabilit *de jure* regimul democratic în România, căutându-se a i se pune la bază Constituția din 1866, modificările ei ulterioare, inclusiv Constituția modificată la 29 martie 1923.

Pentru a răspunde la cea de a doua întrebare, trebuie să arătăm că, *de facto*, la 23 august 1944 a fost răsturnat regimul dictaturii militar-antonesciene, iar noul guvern însemna, așa cum menționa *Proclamația regelui către țară*, „începutul unei ere noi în care drepturile și libertățile tuturor cetățenilor țării sunt garantate și vor fi respectate”, idee reluată și formulată și mai clar în ce privește regimul politic nou instaurat, în Declarația guvernului constituit la 23 august. „Astăzi dictatura a fost înlăturată. Poporul reîntră în

¹ La 30 august 1944 a fost adoptat, de fapt, un Jurnal al Consiliului de Miniștri care a conținut ceea ce va cuprinde Decretul constituțional nr. 1 626, care a fost prezentat regelui și a fost publicat în *Monitorul oficial* din 2 septembrie 1944, sub semnătura regelui și a tuturor membrilor guvernului.

drepturile lui. Regimul politic pe care îl vom înfăptui va fi un regim democratic, în care libertățile publice și drepturile cetățenești vor fi garantate și respectate“.

Deci, prin răsturnarea regimului antonescian la 23 august 1944, în România nu s-a creat un vid de putere. Dimpotrivă, forțele democratice au înțeles să reinstaureze un regim democratic căruia trebuia să i se dea și o bază constituțională corespunzătoare. Datorită unei conjuncturi deosebite, s-a optat nu pentru elaborarea unei *noi* constituții, ci pentru elaborarea Decretului constituțional nr. 1 626.

În fine, pentru a răspunde la cea de a treia întrebare, trebuie să arătăm că temeiul afirmației după care Constituția din 1866, cu modificările ce i-au fost aduse ulterior și Constituția din 29 martie 1923 a fost repusă „parțial în funcție“, a fost stabilit prin articolul 3 al Decretului constituțional nr. 1 626/1944, care prevedea că „un decret dat în urma hotărârii Consiliului de Miniștri va organiza Reprezentanța Națională. Până la organizarea Reprezentanței Naționale, puterea legislativă se exercită de către rege, la propunerea Consiliului de Miniștri“.

Prevederile de mai sus au avut drept consecință faptul că, din conținutul Constituției modificate în 1923 (care are aceleași titluri, în număr de 8, ca și Constituția din 1866) nu a fost repus în vigoare decât Titlul III – *Despre puterile statului*, cap. I – *Despre Reprezentanța Națională*, Secțiunea I – *Despre Aduarea Deputaților* și Secțiunea II – *Despre Senat*. Așadar, au rămas în vigoare dispozițiile Decretului lege nr. 3 052 din 5 septembrie 1940, prin care fusese suspendată Constituția din 1938 și odată cu aceasta fusese

dizolvat Parlamentul (de fapt, acest Decret lege nr. 3 052 nici nu a fost nominalizat în art. 5 al Decretului constituțional nr. 1 626/1944, ca abrogat). Și ceea ce este important de observat este faptul că în Decretul constituțional nr. 1 626/1944 nu se vorbește de reînființarea Parlamentului, ci de *organizarea* Reprezentanței Naționale, care urma să se producă în viitor. O formulare foarte dibace, folosită din plin la timpul potrivit, în 1946, când s-a pus problema revenirii la viața parlamentară și când, în baza acestei prevederi constituționale, regimul procomunist instaurat la 6 martie 1945 a organizat și creat un parlament care i-a slujit politica de instaurare a dictaturii totalitarist-comuniste.

Dacă Constituția României repusă în vigoare prevedea că puterea legislativă se exercită *colectiv*, de către rege și Reprezentanța Națională, Decretul constituțional nr. 1 626 stipula că, de la data publicării lui și până la organizarea viitoarei Reprezentanțe Naționale, puterea legislativă se va exercita de către rege, dar *la propunerea* Consiliului de Miniștri. Aparent, regele a căpătat o putere mai mare decât îi acorda Constituția, dar în realitate, activitatea sa era îngădită prin dreptul de inițiativă al Consiliului de Miniștri. Este o problemă care merită atenția specialiștilor în legătură cu procesul legislativ și cu legile elaborate până la 6 martie 1945, dar mai ales după această dată, când a devenit clar pentru toată lumea că România intrase sub dominația sovietică, iar politica țării o duceau elementele de stânga, a căror țintă nu era alta decât sovietizarea țării și instaurarea regimului comunist.

Tot prin Decretul constituțional nr. 1 626/1944 s-a dat o puternică lovitură și unora dintre prevederile Titlului III, capitolul V din Constituție – *Despre puterea judecătorească*, deoarece în articolul 4 al Decretului constituțional se stabilea: „O lege specială va statonice condițiile în care magistrații sunt inamovibili“. Or, repunându-se în vigoare reglementările constituționale din pe-

rioadă democrației parlamentare din România, în mod firesc se repuneau în vigoare și reglementările făcute prin legile ordinare date în aplicarea prevederilor constituționale. Și atunci? Au știut cei ce au redactat Decretul constituțional nr. 1 626 ce importanță urma să aibă aparatul judecătoresc și în mod deliberat au lăsat deschisă această cale prin care aparatul judecătoresc avea să fie subordonat politicului? Nu putem răspunde ferm la această întrebare, dar viitorul a confirmat pe deplin subordonarea care n-a întârziat să se manifeste.

De asemenea, prin aliniatul al doilea al articolului 4 al aceluiași Decret constituțional nr. 1 626 s-a stabilit că „juriul rămâne desființat“ (această instanță judecătorească fusese desființată prin Constituția din februarie 1938, art. 73, aliniatul al treilea). Or și această prevedere avea țintă precisă, deoarece, în conformitate cu prevederile Constituției modificate în 1923, juriul era statonice „în toate materiile criminale și pentru delictelor politice și de presă, afară de cazurile statonice de Constituție“. Iar Constituția (articolul 105) statua: „Delictelor de presă se judecă de jurați afară de cazurile aici statonice, care se vor judeca de tribunalele ordinare, potrivit dreptului comun:

a) delictelor ce s-ar comite împotriva suveranilor țării, principelui moștenitor, membrilor familiei regale și dinastiei, șefilor statelor străine și reprezentanților lor;

b) îndemnul direct la omor și rebelune, în cazurile când nu au fost urmate de executare;

c) calomniile, injuriile, difamațiile aduse particularilor sau funcționarilor publici oricare ar fi, atinși în viața lor particulară sau în cinstea lor personală“.

Pentru politica pe care o înțelegea să o promoveze partidul comunist (și toți cei care i se alăturaseră) juriul era o instanță judecătorească incomodă, nu avea nevoie de el, iar soarta pe care a avut-o în viitor justiția a confirmat din plin locul pe care i l-au acordat guvernării de atunci în opera de comunizare a țării. ■

„Din izvoarele...“
În legătură cu diferitele puncte de vedere formulate la întrebarea ce și cât a fost repus în vigoare din Constituția României din 1866, cu modificările ei ulterioare și a Constituției modificate din 1923, credem că cea mai completă formulare este aceea datorată prof. univ. dr. Tudor Drăgan (*Drept constituțional*, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 80): „...Prin Decretul nr. 1 626 din 2 septembrie 1944 s-a repus în vigoare, cu unele excepții, Constituția din 1923, menținându-se în același timp instituția monarhiei“.

CARE DOBRIȚA?

Aș dori să intervin într-o problemă în care s-au făcut afirmații diferite și uneori bizare. Este vorba despre locul unde s-a stabilit regele Mihai I, după ce a părăsit Bucureștii, în noaptea de 23 spre 24 august 1944, și unde a rămas până în preajma datei de 12 septembrie. Nu vreau să discut despre faptul dacă plecarea din București a suveranului, în condițiile de atunci, a fost sau nu bine gândită. Vreau doar să precizăm locul.

Haralamb Zîncă, în *Și a fost ora H* (Editura "Militară", 1971, p. 286) afirmă: „Imediat după ce regele și suita sa părăsiră nu numai palatul, ci și Capitala, refugiindu-se în comuna Dobrița din Valea Sadului...”, fără a preciza despre care Vale a Sadului este vorba (există, după știința noastră, una în județul Sibiu, alta în județul Gorj, iar dacă autorul s-a gândit la Dobrița-Gorj, aceasta nu este în Valea Sadului, acolo fiind comuna Bumbești-Jiu).

Corneliu Leu, în *Romanul unei zile mari* (Editura Albatros, 1984,

p. 463) zice: „Într-un convoi de mașini, având în frunte un «Cadillac» în care venise garda lui Antonescu, regele pleacă la ora două noaptea, însoțit de suita sa, la Dobrița, în apropiere de Retezat, pe un domeniu al boierului Matac“.

Nicoleta Frank, în *O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat Republică Populară (1944-1947)*, Editura Humanitas, 1992, pp. 67-68, dând dovadă de o surprinzătoare necunoaștere a țării de origine, afirmă că, după ieșirea din Capitală, convoiul regal s-a îndreptat „catre masivul occidental al Carpaților“, adevărat refugiu natural, „ai cărui locuitori sunt renumiți ca excelenți pușcași“, după care precizează că, mai întâi, convoiul cu regele Mihai s-a oprit la Bumbești-Jiu, iar de aici a urcat la Dobrița-Gorj.

Este dureros să constatăm că o persoană născută în această țară și care a trăit o parte a vieții sale aici poate face asemenea afirmații.

În fine, Ion Alexandru Munteanu (*România Mare*, nr. 137, 10

februarie 1993, p. 9) afirmă: „După predarea Mareșalului către grupul de comuniști condus de agentul N.K.V.D. Emil Bodnăraș, augustul nostru monarh... și-a luat măicuța și bijuteriile și a fugit ca un laș spre Munții Semenicului, pentru a nu putea fi găsit“.

Care este adevărul? Este acela indicat de alți autori (de ex. Mircea Ioanițiu, *Amintiri și reflecții*, Editura Enciclopedică, 1993, p. 183 sau V. Liveanu, *Revista de istorie*, nr. 8, august 1979, p. 1 460 ș.a.). Și anume, regele Mihai și suita sa s-au instalat la Runcu-Dobrița din județul Gorj, acolo unde, ca prinț moștenitor, mai fusese pe timpul când era elev de liceu, împreună cu întreaga clasă și unde avea și unele cunoștințe. Aceste două sate sunt pe versantul Munților Vâlcân, în nordul județului Gorj, la apus de Jiu, deci în Carpații Meridionali, nu în cei Occidentali, nici în Munții Retezatului sau în alte locuri menționate de unii sau alții...

D.V. FIROIU

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Apariția unei noi publicații este întotdeauna un motiv de bucurie. *Romanian Journal of International Affairs* este un trimestrial editat de Institutul român pentru studii internaționale, ce a pornit la drum în anul trecut. Cele patru tomuri au apărut în excelente condiții grafice, sub privegherea dr. Nicolae Ecobescu, editor, dr. Vasile Șandru, redactor șef. În primele două numere întâlnim semnăturile ministrului de externe Teodor Viorel Meleșcanu, președintelui Adunării Deputaților Adrian Năstase, ministrului apărării Gheorghe Tinca, acad. Dan Berindei, Ioan Mircea Pașcu, Gheorghe Prisăcaru, Liviu Mureșan, Dan Amedeo Lăzărescu.

Următoarele două tomuri au fost consacrate unor tematici speciale. Astfel, Pierre Cornillon, Heinrich Klebes, Miguel Angel Martinez, Stephen Martin, Adrian Năstase, Florin Rădulescu Botică, Dudley

Smith, Rita Süßmuth, Frank Swaelen, Mátyás Szűrös, Alejandro Martinez Ubieda, Jerzy J. Wiatr se ocupă de rolul diplomației parlamentare în lumea de azi. În ultimul număr de anul trecut sunt prezentate: alocuțiunea președintelui Ion Iliescu rostită în 1994 la Sesiunea Adunării

Parlamentare, momentul inaugurării Centrului de informare și documentare al Consiliului European la București și principalele intervenții rostit la Seminarul privind Consiliul

Europei ținut la București, în zilele de 25-26 octombrie 1994.

Îi dorim noii publicații științifice – ce se adresează în primul rând cititorilor avizați din țară și de peste hotare, dar și tuturor celor pasionați de fenomenul diplomatic contemporan – viață lungă și rodnică.

ROMANIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL AFFAIRS

VOLUME I BUCHAREST 1-2/1995

Al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istoric

27 august – 3 septembrie 1995

S-A DISCUTAT LA MONTRÉAL

Yolande Cohen, de la Universitatea Québec-ului la Montréal, își înțeapa raportul în cadrul Temei majore II cu următoarea formulare: „Problema crucială care se pune astăzi în istorie, ca și cele mai multe dintre științele sociale, este cum să întemeiem noi practici în cercetarea istoriei și în ce scop?” Studierea *Raportului masculin/feminin în cadrul marilor mutații istorice (Istoria diferenței dintre sexe și a impactului său: studii de caz)* – cum s-a intitulat cea de a doua temă majoră a Congresului Internațional de Științe Istoric – constituie o astfel de noutate.

Cercetarea teoretică a acestui subiect s-a dezvoltat – potrivit Franciscăi de Haan, de la Universitatea Leiden, Olanda – mai ales în Statele Unite. „Genul” a devenit un concept cheie pentru cercetătoarele feministe mai ales în lumea anglo-americană și în cercurile academice pe care acestea le influențează. Sensul dat conceptului diferă însă.

Tema majoră II a fost gândită tocmai pentru a „sublinia semnificația genului ca o categorie fundamentală a analizei istorice și să arate impactul pe care îl are în diferite domenii ale cercetării istorice”.

Așa cum s-a repetat la Montréal, asemenea eforturi rămân încă ignorate, atunci când nu au atras replici virulente din partea colegilor istorici. Astfel, Marilyn Calle (La Trobe University, Australia) cita cazul australian. Dacă în anii '70 s-au publicat mai multe istorii ale femeilor, fără a atrage vreo replică, atunci când în 1994 reprezentantele curentului feminist au încercat să scrie o istorie generală a națiunii australiene centrată pe analiza genului și pe care vroiau să o intituleze *Creating a Nation* (Creând o națiune), replica a fost promptă. În ziarul național *The Australian*, unul dintre istoricii importanți ai țării, John Hirst, a denunțat, pe o pagină întreagă, în ediția de sâmbătă, acapararea istoriei naționale de către feministe drept un eșec. Și adăuga autoarea citată: „Se obișnuia să se strige că femeile au luat slujbele bărbaților; acum, se pare că noi am comis o ofensă și mai serioasă furându-le istoria”.

Atunci când nu se transformă în activism pur sau, și mai rău, în politică, asemenea studii pot fi interesante, înnoind percepția asupra fenomenelor isto-

18th International
XVIIIe Congress
of Historical Sciences
Congrès
International
des Sciences
Historiques
27 août - 3 septembre
1995

rice, ilustrând și mai bine diferențele de mentalitate dintre diferite zone sau regimuri. Așa de exemplu, cercetătoarea Irina Akimușkina din Rusia a arătat încă o dată ce distanță enormă separă practica istorică occidentală de cea din țara sa, cel puțin la acest capitol. În Rusia, istoria femeilor se rezumă la un fel de inventar al femeilor celebre sau blestemate care

au marcat evoluția statului rus. De altfel, în U.R.S.S. feminismul era calificat drept burghez.

Diferența dintre cele două sexe putea căpăta și alte utilizări politice. În timpul procesului de cucerire a Irlandei, de exemplu, în secolul XVI, eșecul primelor tentative de colonizare engleză au fost puse pe seama... femeilor irlandeze. Soldații și coloniștii englezi se lăsau prea repede subjugati de acestea. De aceea, s-au pus la punct proiecte pentru a împiedica întemeierea unor astfel de căsătorii. În schimb, arăta Mary O'Dowd (din Irlanda de Nord), căsătoriile bărbaților irlandezi cu englezoaice nu au ridicat vreodată asemenea probleme.

Foarte interesant este și statutul femeii în Polonia. Tocmai datorită rămănerii în urmă din punct de vedere al dezvoltării economice – arăta Maria Bogucka – și faptului că gospodăria familială era încă o unitate productivă, femeia a putut juca un rol important în sfera vieții economice. În schimb, în cele câteva orașe mai mari, unde relațiile de tip capitalist s-au dezvoltat mai de timpuriu, competiția bărbat/femeie, în sfera economicului, a fost mai pronunțată, cu eliminarea celei din urmă, care avea și un nivel cultural mai redus. Este bine ca istoricul să se ferească să generalizeze astfel de fenomene, pentru că, aflăm din studiul lui Gery Osterud, în avansata economie americană, tocmai cercetarea istoriei femeii și a relațiilor masculin/feminin aduce lămuriri asupra menținerii fermelor familiare în cadrul societății capitaliste.

Iată deci cât de interesante pot fi studiile de acest gen. Ele răspund unei nevoi evidente de echilibrare a percepției istorice. Dar să ne fie permis să o spunem: corespund și unui complex istoric de inferioritate, pentru că, până acum, nimeni nu a simțit nevoia să scrie o istorie a... bărbatului. ■

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

În Bizanț, terminologia nobiliară desemna pe reprezentanții unei ierarhii de funcționari imperiali, ierarhie căreia i-au fost corelate titlurile. Noțiunea de noblete implica rangul ocupat de acel personaj aflat în slujba împăratului, cât și importanța bunurilor aparținând familiei sale, deci gradul de influență pe care era susceptibil să îl exercite.

Nașterea, rangul și averea nu erau singurele criterii ale nobleței – sau mai curând ale aristocrației – în Bizanț. Apartenența la casta educată a imperiului valora aproape mai mult decât noblețea de sânge.

Favoritisme și venalitate

Principiul transmiterii ereditare a titlurilor nobiliare nu a fost admis în Bizanț. Mai întâi pentru că aceste titluri reprezentau, în principiu, o recompensă personală acordată celui care slujise imperiul sau binemeritase de la împărat. Titlurile erau legate de o slujbă anume, care nu era transmisibilă ereditar, deci nici titlul nu putea fi. Se considera că moștenirea ereditară a titlurilor le-ar fi demonetizat; mai ales că pentru împărații aflați în dificultăți financiare vinderea lor reprezenta o sursă de umplere a visteriei.

Cu toate acestea, în practică, s-a format o nobilime bizantină, împărțită în diferite clase, formată din câteva mari familii, ale căror nume acoperă mai multe secole din istoria imperiului. Vom putea înțelege mai bine esența acestei puternice aristocrații dacă vom ști că în Bizanț titlul nobiliar contribuia doar la ridicarea prestigiului dobândit prin naștere, dar nu a înlocuit vreodată respectul atașat vechimii originii de familie.

Aristocrația bizantină își are originile în vremea domniei lui Constantin cel Mare (307-337). El a creat în anul 330 Senatul pentru a recompensa pe cei mai

NOBILIMI EUROPENE

Incursiunea prin lumea apusă a nobilimilor europene nu puteau ocoli una dintre cele mai vechi: pe cea bizantină. Poate că denumirea ei cea mai corectă ar fi: aristocrație. Ea se deosebea fundamental de cele vest-europene, fiind determinată de condițiile istorice care au modelat marile state ale Orientului. Puterea centralizatoare a suveranului, care fiind stăpânul – cel puțin teoretic – întregii lumi, și care doar concedea resursele de pe o anumită suprafață sau dintr-o anumită zonă dregătorilor săi (în multe dintre statele orientale, robi la origine), a imprimat și aristocrației bizantine caracteristici aparte. Despre ele va fi vorba în paginile ce urmează, ce închid ciclul consacrat nobilimilor europene.

Vulturul bizantin, sculptură din castelul de la Mistra, din Pelopones (sfârșitul sec. XIV)

MIHAIL DIMITRIE STURDZA*

buni slujitori ai statului. A apărut astfel, în paralel cu puternica ierarhie a slujitorilor publici, o nobilime oficială ce arbora titluri pompoase. Spre deosebire de nobilimea Imperiului roman, cea bizantină a fost una a slujitorilor, deschisă tuturor. Oricine putea aspira la cele mai înalte funcții publice, antrenând după el o întreagă clientelă. Aceste titluri nobiliare, personale, transmise onorific doar văduvelor, apăreau în Bizanț drept un fel de moștenire prost definită a demnităților din vechea Romă imperială.

Deși titlurile legate de o slujbă determinată n-au fost concesionate decât pe durata îndeplinirii respectivei slujbe, s-a putut constata, de la început, că beneficiarii aveau tendința să le utilizeze și după ce nu o mai îndeplineau. Apoi, chiar împărații au început să acorde titluri exclusiv onorifice. S-a ajuns astfel în timp ca, indivizi cu totul mediocri, să acumuleze mai multe titluri, altădată de mare prestigiu.

La început, ierarhia nobiliară bizantină număra șase clase, denumite după titlurile purtate de membrii săi. Era un sistem rigid, potrivit căruia fiecare dregător știa dinainte la ce titlu avea

dreptul, în funcție de dregătoria pe care o ocupa. Se considera că astfel – cel puțin în teorie – se puteau evita capriciile suveranului. Practic însă, au existat adesea cazuri când ordinea a fost dată peste cap și o categorie întreagă de dregători a trecut în bloc într-o clasă nobiliară superioară. Alteori, prin derogări, după un anumit termen un dregător putea primi un titlu superior, îndeplinind în continuare aceeași dregătorie. A apărut și o nobilime paralelă, numită nobilimea vacantă: atunci când un dregător se retrăgea din cauza vârstei, primea titlul următor celui atribuit dregătoriei îndeplinite. A venit apoi rândul titlurilor care puteau fi cumpărate, fără vreo legătură cu o dregătorie îndeplinită. Favoritismele și venalitatea s-au înstăpânit în Bizanț. Mărturie stau textele de epocă, în care se vorbește despre vânzarea unor dregătorii de mână a doua la poarta palatului imperial.

Moșteniri balcanice

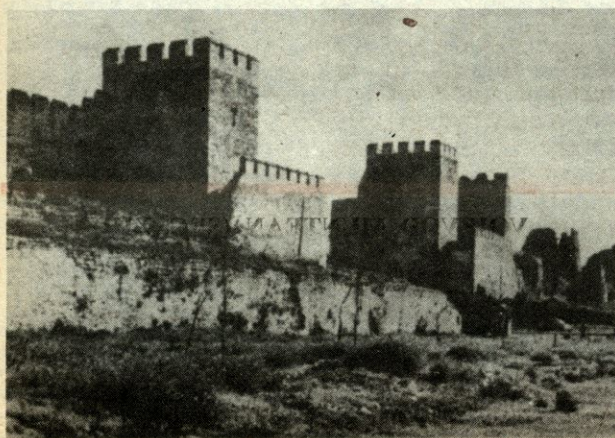
Din secolul IX, sistemul nobiliar bizantin s-a divizat în două variante ce s-au dezvoltat în mod diferit. Într-un fel a evoluat

nobilimea bizantină din provinciile italiene și în alt fel cea din restul imperiului. Dar și aici, chiar dacă în mod legal nu s-a instituit niciodată acest lucru, s-a impus principiul eredității. S-a format astfel la curtea imperială o castă nobiliară, un mănunchi de familii care dețineau în mod ereditar toate dregătoriile înalte. Pentru a-și putea menține pozițiile, vechile familii au fost nevoite să se înrudească mereu cu noii dregători, adesea de origine obscură, dar înnobilați prin slujba îndeplinită. Sub Paleologi, imperiul a fost guvernat de aceste familii, care s-au constituit într-o castă închisă. Coeziunea acestui grup închis, relativ redus numeric, a fost cimentată prin numeroase căsătorii.

Deasupra acestei ierarhii se afla împăratul. Inițial *Imperator Augustus*, din anul 630 (când Heraclius i-a învins pe perși) și-a luat titlul de *Basileus*. El era stăpânul unui imperiu unic, cel al lumii creștine. Am văzut deja, aceeași pretenție o ridicau și împărații Europei Occidentale. Împreună cu Patriarhul de Constantinopol, basileul era și șef suprem al Bisericii, *Isapostolos* adică asemenea apostolilor. Ritualul bizantin cerea mai târziu ca aristocrația să-și dovedească supunerea față de împărat printr-o ceremonie de adorație, împrumutată în mod evident de la curtea persană: în prezența suveranului, asistența se arunca în mai multe rânduri cu fața la pământ, cu brațele și picioarele complet întinse. Ceremonia de prosternare cerea celui ce intra în Salonul de Aur să îndeplinească ritualul de patru ori.

În Imperiul bizantin, membrii aristocrației erau desemnați cu titlul generic de arhontî, unul dintre puținele titluri împrumutate din Antichitatea greacă. Împărțirea titlurilor nobiliare în clase a căzut în desuetudine din secolul IX datorită derogărilor pe care le-am amintit. Sistemul a trebuit deci reformat. Dregătoriile

Urmele zidului ridicat în vremea împăratului Theodosiu pentru apărarea Constantinopolului

au fost împărțite în trei categorii: cele legate de armata imperială, cele legate de armata din provincii și cele legate de administrația civilă. Pentru a pune capăt confuziei create de inflația de titluri, acestea au fost grupate în două categorii. În prima intrau cele numite „cu emblemă”, conferite prin diplomă; în cea de a doua, cele „prin edict”, care erau mai curând un soi de decorații decât titluri. Asemenea distincție nu era percepută de omul de pe stradă, pentru care importanța personajului era demonstrată de culorile și ornamentele costumului.

O nouă reformă a sistemului nobiliar s-a produs în vremea împăraților Comneni. Scopul ei era politic: să ofere noii dinastii o legitimitate. Noutatea consta în crearea de noi clase ierarhice bazate pe gradul de rudenie cu împăratul. Prima clasă, cea a despoților, cuprindea trei grupe: a) *basileis* (împăratul, împărăteasa, împărăteasa-mamă, eventual împăratul asociat și soția sa); b) *sebastocrator* (fii, frați, unchi și frați ai bunicului din partea tatălui împăratului, cu soțiile lor); c) *gambroi* (gineri, cumnați, unchi prin alianță ai împăratului).

A doua clasă era cea numită *sebastos*. Toți fiii unui *sebastocrator* aveau dreptul la titlul de *sebastos*.

În vremea dinastiei Paleologilor (1267-1453), protocolul și ierarhia au fost stabilite printr-un *Tratat al dregătoriilor*. Potrivit acestuia, dubla ierarhie a dregătoriilor și a titlurilor a fost înlocuită cu una singură. Principiul era cel inițial, rezervându-se fiecăruia costumul și tratamentul aferente dregătoriei ocupate, determinând rangul și deci ordinea în care semna pe actele oficiale. Această regulă, care a supraviețuit după dispariția Bizanțului, s-a perpetuat în toate monarhiile balcanice care au luat drept model organizarea Curții din Constantinopol. ■

TRISTEȚILE MUZEI CLIO

Tattarescu trebuie salvat

În satul Vedea, din apropierea municipiului Giurgiu, se află un complex de clădiri ridicate cu mai bine de o sută cincizeci de ani în urmă. Este vorba despre o biserică, o școală, un conac și alte anexe, toate ridicate de Apostol Arsaki (1789-1874), medic, secretar particular al domnitorului I. Gh. Caragea, deputat în 1857, prim-ministru și ministru de externe în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (vezi pe larg despre Apostol Arsaki, articolul publicat în nr. 1/1996). Apostol Arsaki a fost devotat cauzei românești poate și datorită soției sale, Ana Darvari, verișoară primară cu mama lui Nicolae Bălcescu.

În 1819, el a cumpărat moșia Paraipanu (sat atestat documentar din 1582 și care ținea de mănăstirea Radu Vodă, cum aflăm dintr-o jalbă a arhimandritului Grigorie adresată Marii logofeții). În satul Paraipani, numit apoi Arsaki, iar în timpul regimului comunist devenit Vedea, Apostol Arsaki a ctitorit o biserică, drept semn de căință pentru atitudinea pe care o avusese în 1835, când se opusese căsătoriei fiului său, Gheorghe, student la Viena, cu o tânără evreică. Opoziția sa fermă stătuse la originea unei adevărate drame: disperat, tânărul Gheorghe a împușcat-o pe iubita sa, după care își luase zilele. Tatăl îndurerat susținea că arhanghelul Gavriil i se arătase în vis și îl îndemnase să ridice un lăcaș de cult întru iertarea păcatelor. De altfel, Apostol Arsaki este cunoscut pentru numeroasele sale acte filantropice, de pe urma cărora au beneficiat și alte lăcașuri sfinte: Sărințar, Stavropoleos, Domnița Bălașa.

Biserica din Paraipanu a fost construită în anul 1845 și a fost pictată de Gheorghe Tattarescu, cel care, alături de Theodor Aman și C. Storc, este considerat fondator al Școlii de arte frumoase din București. În timp, biserica a suportat mai multe reparații și modificări. Ultimele s-au executat prin grija preotului paroh Horia Vamos, cu concursul inginerului C. Pavelescu. Din păcate, lipsa de fonduri și indiferența organelor abilitate, au făcut ca astăzi pictura purtând semnătura lui Gh. Tattarescu să se afle într-o stare extrem de critică. Iată de ce rândurile noastre se vor un semn al alarmă. Sperăm ca el să fie recepționat în termen util de cei care pot opri degradarea picturii bisericii din satul Vedea.

Profesor Nicolae PARASCHIV,
București

VOIEVOD MUNTEAN (SEC. XIII)

RTRTRT...

Gheorghe BRAȘOVEANU

UN GÂND PE LUNĂ

Toleranța nu este o concesie pe care o faci celui alt, ci o recunoaștere a principiului că o parte din adevăr îți scapă (nu-ți aparține).

Paul Ricoeur, filosof francez contemporan

COPERTELE

① Evul Mediu a condamnat practica machierii femeii, considerată un păcat de neiertat. Sfidându-l pe Dumnezeu, care îi dăduse un chip, femeia ar fi încercat astfel să se sustragă efectelor ineluctabile ale timpului. Imaginea reprezintă un cleric ce ține o predică în postul Paștelui, la catedrala din Bamberg – circa 1475 (**Femeia în lumea cavalerilor**, p. 77)

② Cel mândru și cel demn – cum ni-l înfățișează și această broderie de la mănăstirea Dobrovăț –, cel Mare și Sfânt în conștiința urmașilor săi, Ștefan al Moldovei a fost o personalitate de autentic prestigiu a epocii sale și a eternității românești

③ Prin soția sa Elena (al cărei chip a fost imortalizat de meșterii zugrăvi în fresca Humorului), Petru Rareș se înrudea cu marele cneaz al Moscovei, Vasili III (**Români și ruși. Politică și încusurări**, p. 39)

④ „A fost odată un rege foarte puternic, care a poruncit să se construiască un palat pe vârful unei stânci înalte, în mijlocul unei grădini cu flori magice“. Așa începe istoria regelui Kassapa, care a domnit în insula Sri Lanka, în secolul V, de când datează și această frescă (**Istorie și legendă în Sri Lanka**, p. 85)

PLANȘELE

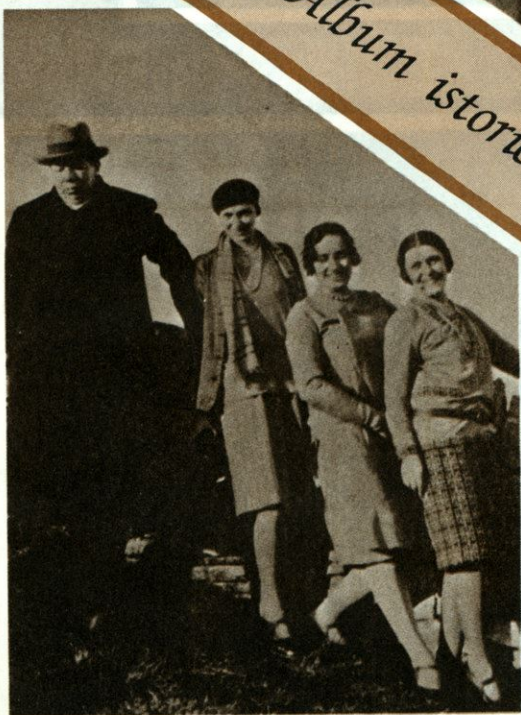
Titulescu într-un album Miclescu-Prăjescu

Cunoscându-mi vechea pasiune pentru fotografie, ca document istoric, într-una din zile, colegul Ștefan Sorin Gorovei mi-a sugerat să-i fac o vizită doamnei Ioana Odobescu (născută Miclescu-Prăjescu). Tatăl doamnei Odobescu – Ion Miclescu-Prăjescu – a lucrat o vreme în diplomatie, în anii 1927-1930 fiind atașat cultural la Londra, perioadă în care l-a cunoscut și s-a bucurat de prietenia lui Nicolae Titulescu, un timp șeful misiunii diplomatice a țării noastre în capitala Marii Britanii. Mărturii din acei ani sunt și fotografiile păstrate într-unul din albume, pe care, cu amabilitate, doamna Ioana Odobescu ni l-a pus la dispoziție pentru a selecta imaginile ce se regăsesc în albumul istoric din planșele acestui număr. Sunt fotografii mai puțin cunoscute înfățișându-l pe ilustrul diplomat în puținele sale clipe de răgaz, înconjurat cu dragoste de prietenii și colaboratorii săi.

M. ȘTEFAN

Album istoric

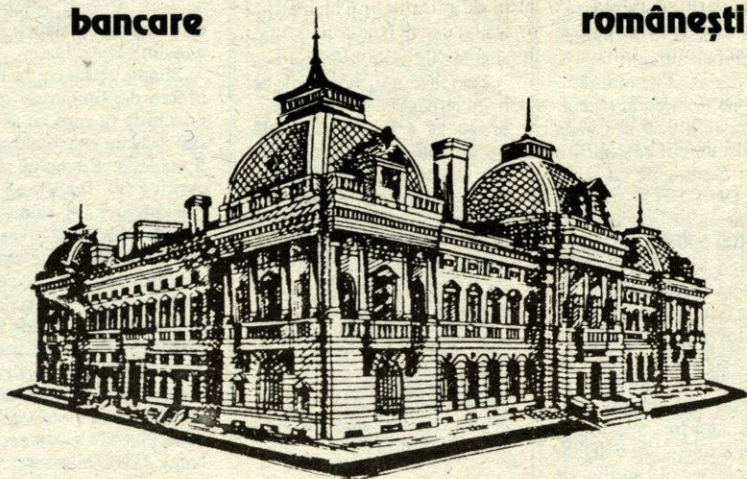

**Istoria
bancare**

**civilizației
românești**

BANCA UNITĂȚII NAȚIONALE

„Banca Națională a avut meritul de a suporta cu puterile ei proprii – este adevărat însă, și cu sprijinul statului – toată finanțarea războiului național, dând statului, pe calea creditelor acordate, cel mai larg concurs“.

Unul din cele mai dense capitole ale Istoricului Băncii Naționale (1880-1924) datorat cunoscutului economist Victor Slăvescu a fost consacrat perioadei 1914-1918, epocă – apreciază autorul – care „va rămâne unică în istoria Băncii Naționale, căci s-a trecut prin toate situațiile posibile, s-au înfruntat toate primejdiiile, a stat la un deget, împreună cu toată țara, de dezastrul ireparabil, pentru ca după lungi ani de eforturi neabătute să se ajungă la fericirea extraordinară, simțită de un neam întreg,

din toamna anului 1918“. Practic, „Banca Națională, luând partea cea mai activă posibil, pentru o instituție financiară, la războiul național, a distribuit cu toată dărnicia numeroase ajutoare, stipendii și binefaceri, susținând spitale, ajutând pe refugiați, pe pribegii ardeleni și bucovineni, pe văduve și orfanii de război și numeroase instituții culturale și de binefaceri. Se găsea întotdeauna în fruntea acestor donațiuni, exemplul ei găsind imitațiune la toți cei în măsură a alina durerile și suferințele“.

„Bucuria și-amarul“

Arhiva Băncii Naționale a României conține un impresionant volum de informații ilustrând rolul fundamental al acestei instituții în finanțarea Războiului de întregire a țării. Atât în perioada neutralității, cât și după intrarea în război, statul român a avut în Banca Națională unicul său sprijin financiar. Se știe, de pildă, că în anii 1914-1915, statul a contractat patru împrumuturi de câte 100 000 000 de lei, cu o dobândă foarte scăzută și pe termene convenabile. La 21 octombrie 1916, ca urmare a nevoilor presante impuse de necesitățile armatei, a fost perfectat un alt împrumut în valoare de 300 000 000 lei, urmat de alte trei, fiecare de aceeași mărime – 300 000 000 lei – negociate la 12 aprilie, 19 decembrie 1917 și la 16 mai 1918. Sunt tot atâtea argumente ce îndreptățesc afirmația că viața Băncii Naționale a României în acei ani s-a confundat cu însăși viața țării, că, parafrazându-l pe Coșbuc, istoria Bătrânei Doamne a fost însăși istoria țării, căreia i-a împărțășit și „bucuria și-amarul“.

Estompare de scurgerea celor opt decenii, cifrele pot rămâne reci, semnificative doar pentru specialiști. Ele sunt înveșmântate însă într-o complexă țesătură de fapte de viață care îndreptățesc afirmația din titlul acestui articol. Atunci când vorbim despre Banca Națională din acei ani nu avem în vedere doar instituția ca atare, cu sediile, statutele, regulamentele de funcționare și valorile pe care le acumulase, ci mai ales acel organism compus din oameni vii în multiplele lor ipostaze de funcționari, cetățeni și oșteni. Dintr-o asemenea perspectivă, analistul obiectiv va trebui să constate că atitudinea și rolul Băncii Naționale a României

în timpul Războiului de întregire a patriei se încadrează în firesc, ca efect al unei înalte moralități patriotice. Necesitățile care impuseseră crearea acestei instituții, principiile ce îi guvernaseră întreaga activitate se aflau în perfectă consonanță cu rațiunile războiului pentru desăvârșirea unității politice și naționale a poporului român. Mai mult, de la întemeierea sa, în 1880, Banca Națională acționase ca un instrument eficace pus în slujba idealului național.

Dar să ne oprim aici, pentru a face loc faptelor, câtorva din cele mai semnificative, atât pentru instituție ca atare, cât și pentru oamenii care au servit atunci în cadrul ei.

Drama refugiuului...

Unul dintre cele mai dramatice momente ale existenței statului român s-a consumat în toamna anului 1916. După ce – într-un entuziasm general – armatele române au pătruns spre inima Transilvaniei, Puterile Centrale și-au regrupat rapid forțele și au supus România unei presiuni concertate, silind-o să lupte pe două fronturi, fără ca aliații ei să-i poată oferi ajutorul promis. Îndărjirea și eroismul ostașilor români n-au putut evita dureroasa epopee a retragerii spre Moldova și ocuparea celei mai mari părți a teritoriului național, inclusiv a Capitalei, de către armatele inamice.

Banca Națională a României a trăit din plin această dramă. În ședința din 11 octombrie 1916, prevăzând o astfel de situație, Consiliul General al Băncii Naționale hotărâse ca, în eventualitatea ocupării de către inamic a Capitalei, o delegație compusă din directorii C.I. Băicoianu și

N.I. Bărbulescu și cenzorii C. Cantacuzino și C. Krupenski să rămână la București, cu sarcina de a administra și conduce activitatea sediului central, devenit automat, în urma retragerii Băncii la Iași, una din sucursale.

Simpla retragere la Iași nu oferea deplină siguranță, în condițiile în care nu se putea cunoaște cu exactitate care va fi evoluția războiului. Așa se explică și faptul că la 8 decembrie 1916, ministrul de finanțe a adresat o scrisoare conducerii Băncii Naționale, din care cităm: „V-am propune mutarea stocului metalic și a oricăror valori ar crede Banca, la Moscova, unde tezaurul guvernului aflat la Kremlin, oferă o mai mare securitate decât oriunde... Demersuri sunt făcute de pe acum pe lângă guvernul rusesc, pentru ca mutarea averii statului de la Casa de Depuneri și de la Ministerul finanțelor să se poată eventual face tot la Moscova...“

La 11 decembrie, viceguvernatorul I.G. Bibicescu a răspuns scrisorii ministrului de finanțe, arătând că Banca Națională nu va putea proceda la „încărcarea tezaurului, adică la predarea lui în mâna unor funcționari străini, decât dacă ni se va comunica convențiunea încheiată cu guvernul imperial rus, pentru garantarea acestui tezaur, și autorizarea dată unor anume funcționari, de a primi acele valori în mâinile și sub responsabilitatea guvernului imperial rus“. Răspunsul ministrului a fost considerat îndestulător, el arătând că Banca putea să trimită în liniște stocul său metalic la Kremlin, căci ministrul Rusiei în România, generalul Mossolov, se angajase să semneze protocolul acestei operațiuni. Ca atare, Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 20 901 bis din 12 decembrie 1916, care hotărâse mutarea Băncii Naționale la

lași, conținea și această precizare: „Consiliul General al Băncii va putea strămuta tezaurul Băncii în orice altă parte, când va crede necesar că o asemenea măsură ar fi necesară, pentru a pune tezaurul în siguranță”.

Acestea au fost împrejurările în care cele 1 740 de lăzi cuprinzând Tezaurul Băncii Naționale a fost pornit spre Moscova, unde a sosit la 21 decembrie 1916, fiind depuse în compartimentul de rezervă al sucursalei Băncii Statului din Moscova. La 16 februarie 1917, delegații români și cei ruși au încheiat un protocol prin care se constata depunerea a 1 738 lăzi conținând stocul metalic al Băncii Naționale a României în valoare de 314 580 456,84 lei, precum și a altor două lăzi în valoare de 7 000 000 lei.

În condițiile de nesiguranță din iulie-august 1917, Banca Națională primise în depozit spre păstrare diferite valori și efecte; ea a fost autorizată de guvern să trimită și acest tezaur, în valoare de 1 594 836 721,09 lei, spre a fi depus la Kremlin. Acest ultim transport a ajuns la Moscova la 3 august 1917.

...și a ocupației

În ziua de 6 decembrie 1916, trupele germane și austro-ungare au ocupat Bucureștii. La 14 decembrie, în Capitală s-a instalat Militär-Vervaltung în Rumânen (administrația de ocupație). Încă din primele zile, autoritățile ocupante au sechestrat etajul de sus al Palatului Băncii Naționale. Prin ordonanța Comandamentului german din 18 ianuarie 1917, Banca Generală Română – exponenta finanței germane în România – a fost autorizată să înființeze o secție de emisie, obținând depline puteri pentru a emite bancnote în lei pe baza unui depozit creat în acest scop la

Reichsbank din Berlin. La 5 martie 1917, autoritățile de ocupație au instituit sechestrul asupra aurului Băncii Naționale rămas în sediul de la București, luând în primire conducerea operațiilor și administrarea valorilor. În urma protestelor sale energice față de aceste măsuri ilegale, directorul C. I. Băicoianu a fost arestat și depus în lagărul de ostateci de la Săveni (jud. Ialomița) și apoi trimis la Troian (Bulgaria), de unde a fost eliberat abia în decembrie 1917. Timp de două săptămâni, sediul central al Băncii Naționale a fost închis, după care și-a reluat activitatea sub conducerea numită de ocupanți în persoana germanului von Witzleben și a austriacului Schnabel.

După cum observa Constantin Kirițescu, în volumul II al cunoscutei sale monografii *Istoria războiului pentru întregirea României*, a cărei ultimă ediție, completată și adăugită, a văzut lumina tiparului postum, în 1989, ocupanții au lucrat metodic, după un plan stabilit cu mult înaintea. „Numerarul aflat în teritoriul ocupat era puțin și ascuns. Întrebuintarea numeralului propriu – mărci, coroane – ar fi mărit inflația monetară din țările ocupantului, ar fi contribuit la deprecierea acestor monede... Ocupantul – continuă autorul citat – a supus țara ocupată la plata unei contribuții de război de 75 000 000 lei, sub forma a trei împrumuturi succesive, la care a obligat județele, pentru acoperirea cheltuielilor de administrație. Ocupantul își propusese să-și aproprieze toate bogățiile țării și avea ipocrizia de a masca confiscarea sub aparența unor cumpărături cinstite... Chiar în octombrie 1916... guvernul

german hotărî tipărirea unei emisiuni de hârtie română sub egida Băncii Generale Române... Biletele în valoare de 25 de bani până la o mie de lei bucata, purtau inscripția: «acoperite printr-un depozit în numerar la Banca Imperiului German, Berlin». În realitate, acest depozit, în valoare de 450 000 000 lei, depus de Banca Națională [a României] la băncile germane, era proprietatea celei dintâi, cu întreita garanție a guvernului german, austro-ungar și a Băncii Imperiale Germane și, sub nici un cuvânt, nu putea fi confiscat spre a garanta emisiunea Băncii Generale. Afară de aceasta, emisiunea era ilimitată, nepăstrând raportul obișnuit între acoperire și circulația fiduciară, încât, de fapt, nu exista nici o garanție pentru valoarea reală a hârtiei aruncate de ocupant pe piața internă a teritoriului ocupat și impusă locuitorilor cu curs forțat. Cu acești bani s-au efectuat toate plățile necesitate de întreținerea trupelor de ocupație și s-au cumpărat cantități enorme de bunuri. „În timpul celor doi ani de ocupație, germanii au aruncat în sarcina statului român peste două miliarde de lei din această monedă, adevărată contribuție de război impusă țării, cu scopul de a o ruina și a o aservi economic și financiarmente învingătorului vremelnic”.

Sunt doar câteva secvențe dintr-o epocă dramatică a ființei statului român și a instituțiilor sale fundamentale, dramă din care Banca Națională și-a avut partea ei de-a dreptul impresionantă...

În numărul viitor vom rememora alte pagini de istorie în care Bătrâna Doamnă și-a dat mereu măsura atașamentului ei față de țară.

(Va urma)

Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN

UN CONTINUATOR AL LUI MIRON COSTIN:

VASILE DEMIAN

DUMITRU VELCIU

În anul 1845, în al doilea volum din Letopiseștele Țării Moldovei, Mihail Kogălniceanu – inițiatorul cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană – publica, între altele, Letopiseșelul Țării Moldovei de la Ștefan Sin Vasile-Vodă încoace, o scriere ce relatează evenimente cuprinse între 1661 și 1709.

Întrucât Miron Costin își încheiase cronica la anul 1661, iar fiul său, Nicolae, vădise și el aptitudini istorice, Mihail Kogălniceanu a socotit acest letopiseșel o continuare a celui al lui Miron, atribuindu-i paternitatea lui Nicolae Costin.

Izvoade cunoscute

Studiile întreprinse asupra acestei cronici au furnizat și alte informații. Astfel, s-a vădit că ea fusese scrisă în anul 1712, anul morții lui Nicolae Costin, ceea ce reprezintă o dovadă certă că nu el a putut fi autorul letopiseșelului respectiv.

Ocupându-se de această problemă, V.A. Urechii și N. Iorga s-au alăturat presupunerii inițiale, în timp ce alți cercetători – Aron Densușianu, I.G. Sbiera – l-au presupus, ca autor, pe Axinte Uricariul – ambele opinii fiind infirmate, documentat, de Constantin Giurescu (*Magazin istoric*, nr. 7/1976). Urmărind la rândul meu tema respectivă, am izbutit să-l identific pe copist: Sava ieromonahul. În privința cunoașterii autorului letopiseșelului sau măcar a inițiatorilor lui – ceea ce ar îngădui explicarea multor aspecte legate de conținutul și orientarea cronicii – există câteva indicații de la care trebuie pornit. În chiar titlul scrierii se face precizarea că letopiseșelul „a

fost scos din izvodul lui Vasile Dămian, ce-au fost 3 [treți] logofăt și de pe izvodul lui Tudosie Dubău, logofătul și altora”. Ne aflăm, deci, în fața mai multor inspiratori ai cronicii, între care Vasile Demian și Teodosie Dubău și alți autori de „izvoade”. „Izvoadele” cum se știe (*Magazin istoric*, nr. 11/1986), erau scrieri istorice de mai mică întindere, redactate de către unii mari boieri (sau din porunca lor), dornici de a avea în bibliotecile lor continuări ale marilor letopisește ale țării, scrise de Grigore Ureche și Miron Costin. Sunt amintite șase astfel de izvoade (dar, în mod sigur, numărul lor trebuie să fi fost mai mare) ce continuau opera lui Miron Costin. Dintre ele, doar două, *Izvodul lui Teodosie Dubău* și cel al lui Alexandru Buhuș (*Letopiseșel buhușesc*) au fost publicate. Despre altele, cum este cazul izvodului lui Vasile Demian, nu a rămas decât mențiunea existenței lor; ca atâtea alte vechi scrieri românești, ele s-au pierdut în decursul timpului.

Cercetările ulterioare au dovedit însă că tocmai perioada 1661-1709 lipsea din scrierile lui Nicolae Costin. El era, într-adevăr, autor nu al uneia, ci a... două letopisește: unul pornind de la facerea lumii și ducând evenimentele până în anul 1601 și un altul cuprinzând istoria intervalului octombrie 1709-octombrie 1711 (*Magazin istoric*, nr. 5/1987). De aceea, în lucrările ulterioare, letopiseșelul amintit mai sus a fost desemnat cu titlul *Cronica anonimă a Moldovei*. 1661-1709 sau, cel mai adesea, pentru a sublinia disocierea de ipoteza inițială, *Pseudo Nicolae Costin*.

Este însă posibilă, printr-o atentă cercetare a operei unde se află inclus, o reconstituire măcar de ansamblu a izvorului original. Problema l-a preocupat încă pe Constantin Giurescu, care, în anul 1907, într-un studiu, a emis ipoteza că *lucrarea lui Vasile Demian a servit ca izvor de bază pentru redactarea cronicii anonime a Moldovei*, completată numai cu fragmente din celelalte izvoade mai mărunte.

Câțiva ani mai târziu, în 1914, același istoric a revenit asupra acestei păreri, arătând că problema identificării rămâne deschisă: „Afirmarea că *Letopiseșelul* a fost scos din izvoadele lui Vasile Demian, Tudosie Dubău și ale altora, ar fi deci a unui din copiii care îl prescrișese, iar nu a celui ce-l alcătuiuse. În acest caz, arătarea că Demian a fost utilizat ca izvor principal e și mai problematică. Izvodul lui Vasile Demian continuă a rămâne unul din punctele de întrebare ale istoriografiei noastre”.

Studii paralele pe care le-am întreprins asupra cronicii anonime și a biografiei lui Vasile Demian arată însă că prima ipoteză a lui Constantin Giurescu era îndreptățită, respectiv că *Pseudo Nicolae Costin* reprezintă, în prima ei parte, până pe la 1688, o reluare a informațiilor cuprinse în izvodul lui Vasile Demian, fiind deci posibilă o reconstituire măcar de ordin general a cuprinsului acestei scrieri.

Cu voia și alegerea domnului

Ce se știe despre Vasile Demian? Tot C. Giurescu i-a stabilit, în mare, biografia. Era fiul vornicului Demian, de la Dorohoi și al Anghelinei, rudă cu familia de uricari (scriitori de urice) Vasile și Pascal Corlat. S-a născut pe la jumătatea sec. XVII. În mai 1680 îl întâlnim ca vâtav, dregătorie măruntă. S-a căsătorit cu Ilinca, fata lui Nicolae (Nacul) Murguleț, din vechea și bogata familie a Murguleștilor, prin care se înrudea și cu Tudosie Dubău, boier bogat și influent, mare vistier sub Ștefan Petriceicu (1672-1673, 1673-1674, 1683-1684) și, apoi, mare spătar sub Gheorghe Duca, ulterior persecutat de acesta. De asemenea, prin soția sa, în legături de rudenie cu familia domnitoare a Ghiculeștilor, cu familia boierilor Brăești din Moldova și cea a Bălenilor din Țara Românească.

În decembrie 1681, sub Gheorghe Duca, Demian a fost numit logofăt al treilea (un fel de secretar al cancelariei domnești, ajutor direct al marelui logofăt), dregătorie în care apare și în domnia următoare a lui Dumitrașcu Cantacuzino.

În intervalul 1682-1684 Demian nu apare în nici un document contemporan, nefiind, deci, exclus ca în această perioadă să fi pribegit, împreună cu alți boieri prizoniți de Duca Vodă. Cu aceeași dregătorie, logofăt al treilea, îl întâlnim și în domnia lui Constantin Cantemir (1685-1693), până la 26 august 1688, după care, în locul lui, a fost numit Nicolae Costin. Ultima știre despre Vasile Demian este din 28 august 1689, când obține de la Constantin Cantemir împuternicirea de a-și căuta în țară „vecinii” fugiți din satul Lămășeni, pe care-l deținea.

Letopisețul anonim al Țării Moldovei, în care se află inclus și izvodul pe care-l presupunem a fi al lui Vasile Demian, relatează evenimentele dintre anii 1601 și 1709. Cuprinde domniile de la Eustratie Dabija și până la cea de-a doua venire pe tronul Moldovei a

lui Mihai Racoviță. Fără a se ridica la nivelul letopisețelor lui Miron Costin și Ion Neculce, această cronică conține numeroase pagini de certă valoare artistică, conferită de calitatea exprimării și cursivitatea limbii.

În prima parte a cronicii amintite, care conține izvodul lui Demian, ultimele două domnii ale lui Gheorghe Duca și cele două ale lui Dumitrașcu Cantacuzino, amândoi susținuți de otomani, sunt aspru criticate pentru înmulțirea dărilor și pentru severele pedepse la care erau supuși cei ce nu le puteau plăti. Răscoala lăpușenilor și orheienilor, din noiembrie 1671, sub conducerea lui Hâncu stolnicul, Durac serdarul, Constantin Clucerul, ca și complotul lui Vasile Gheuca, din octombrie 1680, urmărind răsturnarea lui Gheorghe Duca, sunt reacții directe la

exploatarea tot mai cruntă pe care domnitorul o exercita asupra tuturor păturilor sociale, inclusiv asupra boierilor mai mari sau mai mici, între care se număra și Vasile Demian.

În schimb, Ștefan Petriceicu, „boier de țară, moldovean drept”, ales de către boieri, în august 1672, în locul lui Gheorghe Duca, este prezentat ca un domn îngăduitor. El apare ca un apărător al vechilor legi pământene și, în primul rând, al instituției domniei. „Boierii să urmeze a fi boieri cu voia și alegerea domnului, după vechiul obicei pământesc — scria Petriceicu într-un memoriu trimis regelui Poloniei, Jan III Sobieski... Nobilimea districtuală, numită slugi domnești [mica boierime, care constituia un sprijin pentru domni în lupta lor cu marea boierime] să nu fie apărută de către oaste, nici să se pună soldați prin casele lor și să nu sufere nici o călcare a libertăților lor”.

Artă medievală românească din sec. XVII: zodiac din Evanghelia lui Matei Basarab

Cronica anonimă prezintă fuga unor boieri năpăstuiți de Duca Vodă. „Fugit-au atunci Dubău, vel spătar, și Gavril Neniul, vel stolnic, Ilie Moțoc, vel medelnicer, Ilie Drăguțescu, vel armaș, Necolai Murguleț, fitori logofăt, pe urmă și Savin, biv vel medelnicer, și frate-său Gheorghită postelnicul, Vârlan logofăt, și frate-său Sberea, și alții mulți, aceștia de-o dată toți în Țara Leșească... iară alți boieri, ce mai rămăsese, Chiriac Sturza, vel spătar, Conteș stolnicul, Iorga Cărcaș, spătar al doilea, aceștia au murit de o boală ce-i zice Duca Vodă, iară alții carii au fost mai rămas, în mare nevoie și supăr și strânsoare de bani“.

Enumerarea acestor victime ale lui Duca are o deosebită semnificație pentru atribuirea pasajelor respective lui Vasile Demian. După cercetările noastre, din cele 19 persoane amintite ca victime ale lui Duca, nu mai puțin de 13 sunt rude cu Demian, prin filiera socrului și soției sale. Cronicarul nu se menționează și pe sine, dar printre cei „alții mulți“ pe care nu-i mai numește, trebuie să-l includem și pe el (alături de socrul său Nicolae Murguleț), pentru că plecarea s-a produs la sfârșitul lui 1682, iar reîntoarcerea cu Petriceicu, la sfârșitul anului 1683, începutul lui 1684 și care coincide cu perioada în care nu este menționat de documente.

Faptul cel mai semnificativ este însă acela că Demian, prin soția sa Ilinca, se înrudea direct cu familia lui Ștefan Petriceicu. Antimia, bunica soției lui Demian, era sora tatălui lui Petriceicu, iar Maria, mama Ilincăi, era vară primară cu domnul, deci Demian și soția sa erau nepoți de vară ai lui Ștefan Petriceicu.

Pentru a sublinia caracterul subiectiv, partizan al izvodului lui Demian, este suficient să arătăm că într-o cronică cum este cea a lui Neculce, care acordă, celei de a treia domnii a lui Duca tot atâtea spațiu ca și *Cronica anonimă* a

Moldovei. 1661-1709, din larga enumerare de persoane persecutate de acest domnitor nu se rețin decât cinci nume reprezentative, lipsind atâtăa dintre numeroasele rude înșirate de Demian.

Aceeași critică, deosebit de dură, acoperă și ultima domnie a lui Dumitrașcu Cantacuzino, locul principal între cei persecutați ocupându-l, din nou, rubedeniile lui Demian. „Au spânzurat de mâini pe Gavril Brăescu, ce au fost jicnicer mare, și pe Toader a Nacului, feciori de boieri mari; așijderea și pe alții mulți... beciurile și divanul cel mare erau pline tot de oameni pe care îi pedepsea în toate chipurile mai ca și în dzilele răului Duca Vodă“. Gavril Brăescu era văr al Ilincăi, iar Toader Nacu, de asemenea, rudă prin soție.

Un an tot călare

Semnificația majoră a *Izvodului lui Vasile Demian* este însă aceea că el este expresia unei partide boierești autohtone constituită din boieri mai mărunți, cei mai mulți din Țara de Sus, grupați, și prin legături de rudenie, în jurul lui Ștefan Petriceicu, domnitor care a reprezentat la sfârșitul sec. XVII, la un moment dat, năzuințele întregii țări de eliberare de sub otomani și de înlăturare a exploatarea grele la care poporul și boierii de ranguri mărunte erau supuși de către domnii impuși de turci.

La revenirea în țară, cu Ștefan Petriceicu, la sfârșitul anului 1683, doi dintre partizanii acestuia, Ilie Moțoc și Savin Smucilă, de asemenea rude ale lui Demian, au și întocmit și difuzat de altfel o scrisoare-manifest prin care înmănuau boierimea și poporul să se ridice contra otomanilor: „Să fărâmăm păgânul, să ne răs-cumpărăm pământul nostru“.

Nota națională din *Izvodul lui Demian* răzbate și din satisfacția pe care cronicarul o manifestă, de fiecare dată, față de victoriile țărilor creștine în luptele cu otomanii. Se cuvine subliniat,

totodată, faptul că, în plan social, în nici o altă cronică moldovenească nu se vorbește atât de mult și atât de aproape de suferințele celor mulți, nicăieri nu sunt menționate atâtăa nume din rândul boierilor mărunți, ai slujitorilor domnești, lipsiți de ranguri înalte, atât de rar amintite în operele marilor boieri Grigore Ureche, Miron Costin sau Ion Neculce.

În ceea ce-l privește pe Ștefan Petriceicu, de reținut că aprecierile la adresa acestuia ca om și ca domn, „de țară“ vin din partea unui adept al domniei înrudit cu domnul. Prezentarea este făcută însă fără laude deosebite, fiind mai degrabă o scuză a slăbiciunilor domnului. „Ci fiind el om blând și slab la domnie, că cine cum grăia îndată pe toți credea; și toți era fără frică de dânsul“. Nu putea „birui poruncile Împărăției (Porții) fiind multe trebi și țara slabă, că o călcase peste tot locul cu oștile; au domnit și el numai un an tot călare, că țara era tot băjenită“.

Se poate vorbi chiar, la Vasile Demian, de o oarecare amărăciune a partidei din care făcea parte că reprezentantul lor, ajuns la domnie, nu le-a îndeplinit așteptările.

Intercalând izvodul lui Demian în *Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1709*, alcătuitorul ei, Sava Ieromonahul, a introdus multe date privind istoria bisericii și, mai ales, un bogat comentariu moral-creștin. În forma sa originală, lucrarea lui Vasile Demian avea, fără îndoială, o notă mai sobră, liniară, la obiect, fără astfel de comentarii care întrerup uneori nepotrivit lectura.

Continuător al *Letopisețului* lui Miron Costin, Vasile Demian ni se dezvăluie ca o personalitate care trebuie restituită istoriei culturii noastre. Poziția sa politică, nesubliniată până acum, de promotor al unor idei ale partidei naționale, precum și nota sa specifică în cadrul celorlalte scrieri cronicărești (izvoade) ale vremii, sunt părți componente, identificabile, în evoluția istoriografiei moldovene din secolul XVIII. ■

● Putere, rude și prieteni ● Ștefan cel Mare și arta de a te înrudi
 ● Înțelepciunea nu ține seama de rang ● În calea dușmanului, ridică
 reduta prietenilor ● Rude – da; protectori – da, dar nu stăpâni
 ● Când țarii visează măririi ● Căsătorie și înstrăinare ● Fie pâinea
 cât de rea...

Este un fapt binecunoscut în istorie¹ că în Europa medievală alianțele politice au fost cimentate prin căsătorii dinastice de circumstanță, menite să asigure fie o succesiune favorabilă la tron, fie o sporire de teritorii pentru cei interesați, fie o protecție împotriva unor dușmani mai puternici. Un exemplu clasic în acest sens l-a dat familia de Habsburg, care din modești dinastii austriece au ajuns să dețină coroana Sfântului imperiu roman de națiune germană și să devină stăpânitorii unui imens conglomerat statal (în secolul XVI incluzând și Spania, unită sub aceeași coroană de către Carol Quintul între 1516-1556), consolidat prin tot felul de legături matrimoniale cu aproape toate casele regale și princiare din Europa. Tot prin înrudiri și încuscrii favorabile, Planta-geneții francezi au reușit să devină regi ai Angliei, posedând în același timp regiuni întinse pe continent.

Exemple similare au dat și monarhii scandinavi, când coroanele Suediei, Danemarcei și Norvegiei au fost reunite sub același sceptru de regina Margareta I (1389-1412) sau

Români și ruși

POLITICĂ ȘI

ÎNCUSCRII

PAUL CERNOVODEANU

procesul de unificare al regatului spaniol realizat prin legăturile dinastice ale reprezentanților formațiunilor statale din Castilia, Aragon și Leon. Mai aproape de regiunile noastre, puternicele regate ale Ungariei și Poloniei au fost și ele la un moment dat reunite în același stat prin relațiile de rudenie în timpul monarhului angevin Ludovic I cel Mare (1370-1382), iar mai târziu sub Jagelonul Vladislav VI (I al Ungariei) între anii 1440-1444.

Voievodatele române de la sud și est de Carpați, înfiripate în decursul sec. XIV, au căutat de timpuriu o politică de

alianțe – mai întâi cu țarii sârbi și bulgari de la sudul Dunării sau cu marii duci ai Lituaniei – întărite prin legături matrimoniale menite a le consolida independența. Veleitățile de dominare, mergând până la anexiune, din partea puternicelor monarhii vecine – Ungaria și Polonia –, dar și acelea ale hanatului tătar al Hoardei de Aur, ca și apariția pericolului otoman, la sfârșitul sec. XIV, au determinat pe domnii români să extindă sau chiar să caute noi alianțe dinastice. Presiunea otomană s-a accentuat după căderea Constantinopolului (29 mai 1453) și prăbușirea Imperiului bizantin. Dacă principatul muntean, în pofida rezistenței înverșunate a lui Vlad Țepeș (1456-1462) și a alianței sale dinastice încheiate cu regele Matias Corvin al Ungariei (1458-1490), resimte în mod accentuat presiunea Porții, în schimb Moldova, sub conducerea înțeleaptă a marelui conducător de oști și om politic care a fost Ștefan cel Mare (1457-1504), a rezistat cu mai mult succes. Voievodul Moldovei, în afara acțiunilor militare, a trebuit să desfășoare și un complicat joc diplomatic, încheind alianțe întărite și prin relații matrimoniale, spre a-și salva țara în ghemul contradicțiilor ce dezbinau puterile creștine incapabile să realizeze un front comun împotriva asaltului imperiului sultanilor.

¹ Încă în nr. 8/1995, când am publicat articolul *Punși între două lumi: britanici printre români*, mărturiseam intenția de a reveni cu alte cercetări de acest gen, dedicate relațiilor noastre cu alte popoare. Noutatea unor astfel de investigații constă tocmai în relevarea liantului uman al acestor relații – căsătoriile mixte și rolul pe care acestea l-au jucat de-a lungul istoriei. De această dată, cunoscutul nostru colaborator Paul Cernovodeanu ne-a pus la dispoziție rezultatul riguroaselor sale investigații privitoare la legăturile dinastice româno-ruse și evoluția lor în timp. Într-unul din numerele viitoare vom afla cum au evoluat aceste legături matrimoniale în sec. XVIII și XIX. Vom publica, de asemenea, și alte articole referitoare la înrudiri între români și alte neamuri: francezi, germani, sârbi, greci etc.

Cumnat, socru și bunic de cneaz

Problemele confesionale jucau un rol precumpănitor în evul mediu, iar în Europa centrală și de sud-est – după căderea Bizanțului ortodox și a țaratelor sârb și bulgar – țările învecinate Moldovei (cu excepția principatului muntean, amenințat și el) erau catolice (Ungaria și Polonia) sau islamice (turcii otomani și tătarii din Crimeea, desprinși din hanatul Hoardei de Aur la 1466). După

Ștefan cel Mare...

cum se știe, Ștefan cel Mare a fost nevoit să facă față nu numai pericolului otoman și al auxiliariilor tătari, dar a trebuit să se asigure și împotriva tendințelor de vasalizare detectate la vecinii unguri și poloni. Dacă înțeleptul voievod a ajuns la o anumită înțelegere cu Matias Corvin, după înfrângerea suferită de acesta din urmă în bătălia de la Baia (15 decembrie 1467), ajungându-se la încetarea oricărei tendințe de dominare a Moldovei de către unguri, în schimb, s-a simțit mai mult amenințat de poloni, deoarece pe tronul acestei țări domnea familia Jagelonilor, care stăpânea și marele ducat al Lituaniei printr-o uniune dinastică personală. Singurele entități statale de aceeași confesiune ortodoxă, dar mai îndepărtate geografic și în care Ștefan cel Mare a căutat un sprijin în lupta sa de apărare împotriva tendințelor de

dominare străină, au fost cnezatele din stepa rusă, care începuseră să se emancipeze de sub îndelungata dominație tătară.

Din puzderia de cnezate, născute pe ruinele vechiului stat medieval al urmașilor varegului Rurik de la Kiev, tributare ale hanilor din Hoarda de Aur, a început să se evidențieze, în sec. XIII-XIV, marele cneaz al Moscovei, care a trecut, treptat, spre opera de unificare a Rusiei. Preludiul apropierei lui Ștefan cel Mare de Moscova l-a constituit mai întâi încheierea unei alianțe cu Simion Olelkovici, cneaz de Kiev (1454-1470), aparținând unei ramuri rusificate și trecute la ortodoxism a familiei marelui cneaz al Lituaniei Gedymin (1316-1341), din care descindeau și Jagelonii catolicizați de pe tronul Poloniei. Ștefan a întărit alianța cu cneazul Simion Olelkovici prin căsătoria sa, în iunie 1463, cu cneaghina Evdokia de Kiev, sora lui Simion, și fiica cneazului Alexandru (Olelko) Vladimirovici de Kiev (1441-1454) și a Anastasiei, cneaghină de Moscova (+ 1470). Aceasta din urmă era fiica marelui cneaz al Moscovei

...Evdokia de Kiev...

Vasili I Dmitrievici (1389-1425) și a Sofiei de Lituanie (+ 1453), strănepoată a lui Gedymin*.

* Semnalăm ca primă încercare a unui domn moldovean de a-și atrage alianța marelui cneaz al Lituaniei, ai cărui stăpânitori erau catolici, căsătoria lui Alexandru cel Bun (1400-1432), în martie 1419, cu Ringalla,

Din căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Evdokia de Kiev au rezultat mai mulți copii: Alexandru, fiul cel mai mare și moștenitorul tronului, răposat însă înaintea tatălui său, la 26 iulie 1496 și înmormântat la mănăstirea Bistrița, tatăl lui Ștefan Lăcustă (1538-1540); Elena (c. 1465/6-1505), de care ne vom ocupa de îndată, și un nevârstnic Petru (c. 1466/7-1480), înmormântat la mănăstirea Putna. Despre doamna Evdokia ne-a rămas puține mărturii; portretul ei s-a păstrat pe pereții bisericii Sf.

...și Elena, fiica lui Ștefan cel Mare

Nicolae domnesc din Iași. Ea a avut o căsnicie scurtă cu Ștefan Vodă, încetând din viață la 4 septembrie 1467 și fiind înmormântată la mănăstirea Probota.

Peste câțiva ani Ștefan cel Mare și-a atins ochii direct spre cneazul Moscovei, pe care și l-a dorit sprijinitor și aliat, spre a atenua,

sora marelui cneaz Witold (Alexandru) (1402-1430) și mătusa amintitei Sofia. Căsătoria a fost desfăcută, însă, în 1421, din pricina refuzului domnului Moldovei de a se converti la catolicism, în ciuda insistențelor soției sale, iar alianța cu Lituania a fost afectată.

Subiectul căsătoriilor româno-ruse a mai fost tratat, cu mare erudiție, dar dintr-o altă perspectivă și doar din punct de vedere strict genealogic pentru secolele XVIII-XIX, aproape exhaustiv pentru Țara Românească, de către apreciatul istoric și genealogist Emanoil Hagi-Mosco (1882-1976), sub titlul *Căsătorii ruso-române din trecut*, în monografia sa *București: Amintirile unui oraș* (ediție îngrijită de Ștefan Pleșia, Dan Pleșia și Mihai Sorin Rădulescu), București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, pp. 282-297.

mai cu seamă, presiunea polono-lituaniană. Prin căsătoria sa cu Evdokia, domnul Moldovei se înrudise cu marele cneaz al Moscovei Ivan III Vasilievici (1462-1505), care era vârul primar al soției sale. De aceea, profitând de legăturile de rudenie și de stabilirea unor bune raporturi cu rușii, la 16 ianuarie 1483, Ștefan și-a căsătorit fiica, Elena, cu Ivan Ivanovici cel Tânăr (1458-1490), mare cneaz de Tver (din 1485) și moștenitor al tronului, fiul lui Ivan III și al Mariei din Tver. Din această căsătorie au rezultat doi copii: un fiu, Dmitri Ivanovici (1483-1509) și o fiică, Evdokia.

Ștefan cel Mare a urmărit cu interes procesul de consolidare politică și militară a statului rus sub Ivan III, care a reușit să reunească în jurul Moscovei majoritatea cnezatelor aparținând dinastiilor Rurikizi. Ivan III și-a întărit pozițiile profitând de dezbinările ivite în rândurile tătarilor Hoardei de Aur, din care s-au desprins hanatele de Kazan, Astrahan și Crimeea. Marele cneaz a sprijinit mai ales pe noul han al Crimeei, Mengli Ghirai I (1479-1515),

Ionilor. Astfel, tripla alianță dintre Ștefan cel Mare, Ivan III și hanul Crimeei Mengli Ghirai s-a opus cu succes tendințelor expansioniste ale statului lituano-polon.

La sfârșitul sec. XV s-au ivit unele complicații în politica de alianțe moldo-rusă prin decesul prematur al cneazului Ivan cel Tânăr, moștenitorul tronului și ginerelul lui Ștefan cel Mare. Încă din 1472, rămas văduv, Ivan III se recăsătorise cu prințesa Sofia-Zoe (1448-1503), fiica lui Toma Paleologos, despotul Moreei, și

ei vlăstar Dmitri. A început astfel o luptă surdă pe tărâm politic și diplomatic. Prestigiul lui Ștefan cel Mare a crescut considerabil prin victoria obținută la Codrul Cosminului împotriva oastei regelui invadator Ioan Albert al Poloniei (26 octombrie 1497) și astfel curând s-au observat urmările acestei victorii și la Moscova, unde tânărul Dmitri a fost recunoscut moștenitor legitim al tronului la 4 februarie 1498. Succesul a fost însă de scurtă durată. Până la urmă a triumfat partida prințesei bizantine Sofia, iar moartea lui Ștefan cel Mare la 2 iulie 1504 a pecetluit definitiv situația. Domnița Elena a murit curând de inimă rea și în dizgrație, la 18 ianuarie 1505, urmată în același an de socrul său Ivan III, la 27 octombrie. Pe tronul marelui cneaz al Moscovei s-a urcat Vasili III Ivanovici (1505-1533), iar tânărul Dmitri Ivanovici a pierit uitat în temniță la 14 februarie 1509.

Sfaturi către țar

Relațiile cu Moscova au fost reînnoate în timpul primei domnii

Ioan Vodă își petrecuse în tinerețe mult timp în Rusia, căsătorindu-se cu fiica cneazului Simion de Rostov

Bogdan IV Lăpușneanu, protejat al țarului Ivan IV

adversar temut al Hoardei de Aur și care a pus capăt existenței acestui stat în 1502, anexându-i teritoriile. În același timp, Ivan III a întreprins și un efort susținut de recuperare a teritoriilor ruse aflate sub stăpânire lituaniană a Jage-

nepoata de frate a ultimului împărat bizantin Constantin XI Dragases (1449-1453). Cneazul moscovit a fost cuprins de vise de mărire, considerându-se moștenitor al împăraților bizantini și a pus bazele ideologice ale expansionismului mesianic rus de mai târziu, care a militat pentru afirmarea măreției Moscovei, ca a treia Romă, „capitala lumii”. Deoarece Ivan III a avut cu Sofia un alt fiu, Vasili, după moartea lui Ivan cel Tânăr, cneazul a îndepărtat de la succesiune, prin intrigile soției sale, pe moștenitorul legitim Dmitri Ivanovici, fiul răposatului și al Elenei și nepot al lui Ștefan cel Mare, în favoarea lui Vasili. Domnița văduvă Elena s-a adresat pentru sprijin atât boierilor credincioși fostului ei soț, cât și tatălui ei, spre a apăra interesele tânărului

Prin vizita lui Petru I la Iași, în 1711, țarii ruși inaugurară o nouă politică orientală, cu grave consecințe pentru soarta țărilor române

a lui Petru Rareș (1527-1538). Condițiile politice erau modificate față de cele existente cu o jumătate de secol mai înainte. Năpraznica ofensivă otomană reușise să

doboare regatul medieval al Ungariei, să transforme Marea Neagră într-un adevărat lac turcesc, iar puterea Porții devenise tricontinentală, stăpânind teritoriul în Asia, Europa și Africa. Pe plan militar, haniții tătari din Crimeea deveniseră vasali și auxiliari ai otomanilor. Suzeranitatea Imperiului otoman asupra țărilor române s-a accentuat, iar regatul polono-lituanian s-a menținut într-o neutralitate prudentă față de Poartă. Această situație n-a înăbușit, însă, veleitățile regilor Jageloni de a-și aservi Moldova. Prins între Polonia și turco-tătari, Petru Rareș a căutat alianțe atât la hotarele din Apus, alternând opțiunile pentru „craiu” Janos Szápolyai (Ioan Zapolia) și rivalul său Ferdinand I de Habsburg, „rege” nominal al Ungariei, cât și spre Răsărit, către îndepărtata Moscova. Aici domnea încă marele cneaz Vasili III, care s-a întâmplat să se înrudească cu Petru Rareș, deoarece amândoi au luat în căsătorie două verișoare primare după mamă: cel dintâi pe Elena (+ 1538), fiica cneazului lituanian Vasili Glinski și a Anei Iakșić, iar cel de al doilea pe o altă Elena (+ 1552), fiica despotului de Srem, Iovan Brancović (+ 1502) și a Elenei Iakșić. Această întâmplare — legătura de rudenie — l-a îndemnat pe Petru Rareș să se arate mai sensibil față de Moscova, având chiar în slujba sa la curte un boier moscovit, Vaska Mertalov, și a primit la Suceava — probabil prin 1534-1535 — pe peregrinul cărturar rus Ivan Semionovici Peresvetov.

Întors în patria sa, acesta s-a apus în slujba noului cneaz Ivan IV Vasilievici, poreclit „cel Groaznic” (1533-1584). Ivan IV, continuând politica de unificare a Rusiei în jurul Moscovei, a întărit considerabil puterea centrală a statului, fiind proclamat țar la 16 ianuarie 1547 și a extins limitele stăpânirii sale prin zdrobirea hanilor tătari din Kazan (1552) și Astrahan (1556), anexând teritoriile acestora. În 1549, amintitul cărturar Ivan Peresvetov a dedicat proaspătului țar *Jalba cea mare*, prin care îi făcea cunoscută înțelepciunea politică a unchiului său de vară primară, Petru Rareș al

Moldovei, ce își dăduse obștescul sfârșit cu un an înainte. Astfel voievodul moldovean ar fi lăsat ca sfaturi pentru Ivan să nu se încreadă în marea boierime feudală, ci să-și asigure o domnie absolută sprijinită pe slujitorii militari, dându-i ca pildă tragicul sfârșit al ultimului împărat bizantin Constantin XI Dragases, trădat și părăsit de marii săi dregători în timpul luptelor finale cu Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului. În politica sa internă, de altfel, Petru Rareș a purtat o luptă grea cu unii reprezentanți ai marii boierimi, spre a instaura o domnie autoritară. Este interesant și semnificativ, desigur, de constatat că unele norme de guvernare ale domnului Moldovei au fost prezentate ca pildă pentru țarul Rusiei, animat el însuși de un real pragmatism în conducerea țării. De unde rezultă, că înțelepciunea politică și arta guvernării nu constituie neapărat atribuțiile conducătorului unei mari puteri.

Lăpușneni la Moscova

Rupte pentru câteva decenii, firele legăturilor româno-ruse bazate pe principiul rudeniei au fost reluate din nou, atunci când un îndepărtat nepot de vară a doua al lui Ivan IV, este vorba despre Bogdan IV Lăpușneanu, fost domn al Moldovei (1568-1572), pierzându-și tronul, a găsit refugiu la curtea moscovită. Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568) și al domniței Ruxandra, fiica lui Petru Rareș și a Elenei Brancović, își pierduse tronul în ianuarie 1572, în urma unui complot. După câțiva timp de captivitate, fiind eliberat, a luat drumul pribegiei prin Slovacia până la Viena. În acest din urmă oraș, Bogdan s-a întâlnit cu solii țarului Ivan IV și aceștia i-au înlesnit drumul spre Moscova. Ajuns aici la 10 iulie 1574, domnul pribeg a fost primit ca o rudă de către țar, care i-a oferit două proprietăți, la Luk și Tarusa, spre a-și asigura existența, și i-a promis chiar sprijin pentru recăpătarea tronului. Lucru-

rite au trăgănat, iar Bogdan, nere-făcut în urma răzii căpătate la cap în timpul complotului, s-a stins din viață în 1577. Fiind, probabil, afectat mintal din cauza răzii sale, înainte de a muri, el se mai credea încă domn efectiv al Moldovei și în testamentul pe care îl încheiase simțindu-și sfârșitul, Bogdan i-a lăsat lui Ivan IV țara Moldovei ca pe o moșie personală! Desigur, nimeni n-a luat în serios această fantasmagorică „dispoziție testamantară”, dar ea constituia, în mod cert, pentru viitorime un sumbru avertisment.

Rivalul lui Bogdan Lăpușneanu, cel care l-a înălțat din domnie, Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574), fiul ilegitim al lui Ștefăniță Vodă (1517-1527), „Viforul” dramaturgiei noastre naționale, își petrecuse și el tinerile prin Rusia prin anii 1560, când fusese luat sub protecția sa de același Ivan IV. La îndemnul țarului, pretendentul se înursase cu Maria, fiica unui însemnat dregător rus, cneazul Simion de Rostov (sau Rostovski) cu care a avut chiar un fiu, Petru, mort însă nevârstnic, la 17 ani. Lăsându-și familia în Rusia, Ioan a pribegit câțiva ani prin diferite țări, până când, primit la Poartă, a fost numit de sultan domn al Moldovei, în februarie 1572. Instalat în scaunul de la Suceava, el a promovat relații de prietenie cu Rusia. Cerându-și familia să vină în țară, Ioan Vodă a aflat de la țar știrea tristă a încetării din viață atât a soției cât și a fiului lor, căzuți victime ale unei epidemii de ciumă. Pentru a strânge relațiile de prietenie, Ivan IV a propus domnului Moldovei o nouă căsătorie, cu o rudă a sa, fiica cneazului Feodor de Mistislav și Zeslav, membru al dinastiei Rurikizilor, dar din motive necunoscute nouă acest proiect nu s-a materializat. Ioan Vodă a trebuit să se limiteze doar la bunăvoința declarată a țarului, neurmată de acțiuni practice. Așa s-a făcut că viteazul Ioan Vodă s-a găsit fără aliați pe câmpul de bătălie de la Cahul, rezistând eroic puhoiului otoman și găsindu-și moarte de martir (14 iunie 1574).

În sfârșit, ultimul vlăstar din neamul Lăpușnenilor, pribegit în

Rusia, a fost un alt fiu al lui Alexandru, dar nu legitim, din căsătoria cu domnița Ruxandra, ci născut dintr-o legătură ilegitimă a domnului; acest fiu pribeg purta numele străbunicului său Ștefan. Ascunzându-și originea maternă, acest Ștefan s-a aciuat în 1594 la curtea țarului Feodor I Ivanovici (1594-1598), fiul lui Ivan IV, pretinzând că îi este văr prin domnița Ruxandra și a fost acceptat ca atare. În 1597, „voievodia voloșki Ștepan Alexandrovici” se număra printre curtenii ce au întâmpinat solia împăratului Rudolf II sosită la Moscova, iar în calitate de voievod (sau guvernator) de Tula, semna, la 6 ianuarie 1598, ca mare boier moscovit actul de alegere a noului țar Boris Feodorovici Godunov (1598-1605), cumnatul lui Feodor I, stins fără urmași, și ultimul vlăstar al dinastiei Rurikizilor.

Și la curtea noului țar, Ștefan Lăpușneanu s-a bucurat de toată cinstirea, numărându-se printre curtenii de frunte și căpătând în 1604 chiar conducerea voievodatului Kazan. El a ținut în căsătorie pe cneaghina Marta Bulgakov-Golițin, dintr-o veche și nobilă familie de boieri ruși, cu care a avut trei copii: Gheorghe, Petru și Ioan, toți stinși din viață nevrâstnici.

Odată cu moartea țarului Boris și tulburările prilejuite de preluarea succesiunii, „voievodici”-ul Ștefan nu s-a arătat inspirat, căci nu i-a susținut nici pe fiul lui Boris, Feodor II (1605) și nici pe marele boier Vasili Ivanovici Șuiski, devenit apoi țarul Vasili IV (1606-1610), ci s-a lăsat antrenat în tabăra uzurpatorului Dmitri, pretins fiu al lui Ivan IV, sprijinit de o parte a castei ruse, dar care a fost învins și ucis la 17 mai 1606. Ștefan Lăpușneanu, căzut în dizgrație, a trebuit să se călugărească, devenind monahul Savatie Feodor și retrăgându-se la mănăstirea Ciudov din Moscova. Nu după multă vreme a și murit, la 21 mai 1607, fiind înmormântat la mănăstirea Spaski din Iaroslav. Cu el s-a încheiat și ultimul episod al relațiilor de alianță și de înrudire ale familiei Mușatinilor moldoveni cu marii cnezi și apoi țari din

vechea dinastie a Rurikizilor. Aceste legături timpurii româno-ruse, din sec. XV-XVI, atingând și nivelul dinastic, n-au fost înfiripate sub auspicii ferice și n-au corespuns așteptărilor părții moldovene, în special planurilor de apărare a țării chibzuite de Ștefan cel Mare, Petru Rareș sau Ioan Vodă cel Cumplit. Exponenții acestor relații – cu precădere pretendenți fără noroc – au pierit fie în uitarea pribegiei, fie în temniță.

Romanovii: între aroganță și orgolii

În sec. XVII, în Rusia s-a ridicat noua dinastie a țarilor din familia Romanov, scoborâtori prin femei din Rurikizi, în timp ce în Moldova, după stingerea stirpei Mușatinilor, au ocupat scaunul domnesc diferiți exponenți ai unor familii boierești. Au mai existat unele alianțe politice încheiate între principatul Moldovei și influenta monarhie răsăriteană – ale cărei prestigiu și putere s-au consolidat neconștient, mai ales după încorporarea Ucrainei – concretizate chiar prin tratate formale, cum a fost, de pildă, cel încheiat de Gheorghe Ștefan (1654-1658) cu țarul Aleksei Mihailovici (1654-1676) la 17 mai 1656, dar asemenea înțelegeri n-au mai fost cimentate și prin vreo legătură matrimonială. Romanovii și s-au înrudit dinastic cu domnii Moldovei, plasându-se, în mod ostentativ, pe o poziție de superioritate față de voievozii noștri. Este drept că mitul țarilor ruși, moștenitori ai Bizanțului, protectori ai ortodoxiei și tradițiilor culturale răsăritene, a început să devină atractiv pentru unii reprezentanți ai elitelor românești. Așa a fost luminatul vlăstar al familiei domnești a Movileștilor, Petru Movilă, care a ajuns mitropolit de Kiev, dar într-un context spiritual ucrainean și nu rus. Prima figură cărturărească de vază emigrată în Rusia a fost apreciatul spătar Nicolae (cunoscut de noi sub numele apocrif de „Milescu”), devenit sfetnic de căpătai la curtea țarului Aleksei Mihailovici și

primul călător român în îndepărtata Chină. Pribegul moldovean, căsătorindu-se în țara de adopție cu o localnică, a întemeiat familia „Spatharev”, numită astfel după dregătoria ce o purtase Nicolae la noi, dar destinele ei nu mai interesează istoria românească ci pe cea a rușilor, cu a căror istorie s-a împletit.

Opțiunea rusă – de data aceasta cu profunde implicații antiotomane – a început să se definească cu claritate pe plan politic și diplomatic pentru țările române abia în timpul domniei țarului Petru I cel Mare, epocă în care asistăm și la o resuscitare a legăturilor matrimoniale româno-ruse. Datorită alăturării Rusiei la coaliția creștină împotriva Porții în războiul din 1683-1699 și a înfrângerii usturătoare a otomanilor, siliți prin păcile de la Karlowitz (Karlovac) din 1699 și Istanbul (1700) la serioase cesiuni teritoriale, Petru I a pus bazele unei politici orientale coerente a țării sale.

E drept că această politică n-a avut, încă, o suficientă consecvență datorită scopurilor prioritare ale țarului de a asigura pentru Rusia o ieșire la Marea Baltică, prin îndepărtarea Suediei și deschiderea unei noi ferestre pentru imperiul său spre Europa, ușurând procesul de occidentalizare. Dar acest fapt nu i-a împiedicat pe unii domni români, în special Constantin Brâncoveanu și sfetnicii săi de vază din familia Cantacuzinilor, reunită în jurul prestigiosului stolnic Constantin, să privească cu încredere spre Rusia, cu ale cărei cercuri conducătoare întrețineau o tainică dar foarte activă corespondență diplomatică, în speranța obținerii eliberării Moldovei și a Țării Românești de sub dominația otomană prin intervenția țarului. Victoria obținută de Petru împotriva lui Carol XII la Poltava (27 iunie / 8 iulie 1709) l-a determinat pe țar să-și supraestimeze forțele și, deși se afla încă în plin război cu redutabilii săi adversari nordici, s-a lăsat în mod imprudent antrenat într-un conflict cu Poarta otomană, în 1710. Neavând timp suficient să pregătească, logistic și militar, această confruntare, Petru a căutat

să obțină sprijinul politic și militar al domnilor români, dar în cadrul situației create în vara anului 1711, intuită cu mult discernământ de Constantin Brâncoveanu, nu însă și de Dimitrie Cantemir, țarul avea să fie înfrânt de oștile otomane. Sub presiunea evenimentelor, Dimitrie Cantemir a încheiat o alianță pripită cu Petru I pogorât cu oștile sale la Iași. Fără avizul lui Brâncoveanu vodă, spătarul Toma Cantacuzino, împreună cu partizanii săi, a părăsit tabăra de la Urlați spre a se alătura rușilor și moldovenilor.

Nobili ruși din boieri români

Rezultatul bătăliei de la Stănilești (11/22 iulie 1711) este cunoscut. Țarul a fost obligat să semneze în grabă o pace nefavorabilă, cedând fortăreața Azov, dobândită în 1695, și retrăgându-și armatele din Moldova. Cu dânsul au pribegit în Rusia nu numai Dimitrie Cantemir și familia sa, dar și alte familii de dregători care i-au rămas credincioși, în rândurile cărora s-au numărat rudele dinspre mamă, boierii Bantaș, ca și Abaza, scoborâtori din neamul lui Vasile Lupu. La fel au emigrat și Toma Cantacuzino – rănduit apoi general în armata rusă – și unii boieri munteni dintre care cei mai cunoscuți proveneau din familia Herăscu Năsturel, care s-a perpetuat apoi în patria de adopție sub numele de Heraskov, precum și fratele și nepoții răposatului ceauș David Corbea, fost reprezentant al lui Brâncoveanu pe lângă țar.

În ceea ce îl privește pe Cantemir, fostul domn al Moldovei, devenit cneaz rus și senator și jucând un rol însemnat în viața științifică din noua capitală a țarului de la Sankt-Petersburg, el s-a încadrat treptat în înalta societate nu numai prin rang și funcții, dar și prin căsătoria sa, căci rămas văduv s-a recăsătorit cu cneaghina Anastasia Trubețkoi, fiica unui înalt demnitar al țarului. Copiii lui Cantemir s-au încadrat și ei perfect în aristocrația rusă prin

slujbe și alianțe matrimoniale cu cnezii Lobanov-Rostovski și Golițin, iar cel mai strălucit fiu al domnului, Antioh, distins reprezentant al literaturii ruse, a fost și ambasadorul țarinei Ana Ivanovna la Londra și Paris. Cât despre Maria, fiica cea mai vârstnică a lui Cantemir, o femeie cultă și superioară, despre care anumite zvonuri neconfirmate ale vremii au insinuat că a fost țiitoarea lui Petru I și că acesta s-ar fi gândit s-o ia de soție dacă mai întâi i-ar fi dat naștere unui băiat, ea a rămas nemăritată până la sfârșitul vieții (1757).

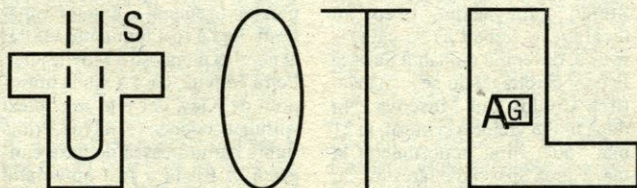
Familiiile Bantaș și Herăscu s-au încadrat și ele în sânul nobilimii ruse, unii dintre membrii lor contribuind la înflorirea științei și a culturii din țara de adopție, cum au fost de pildă consilierul aulic Nikolai Nikolaevici Bantiș-Kamenski (1737-1814), apreciat orientalist, sau literatul Mihail Matveievici Heraskov (1733-1807), director, apoi curator al Universității din Moscova (din 1763). Dar reprezentanții acestor familii nu mai pot fi considerați români, ei aparținând spațiului cultural al Rusiei și pierduți pentru țara noastră. Deși au mai fost numeroase și vestite familii românești ce au roit peste Nistru în sec. XVIII, în frunte cu o altă ramură a Cantacuzinilor munteni reprezentată prin genealogistul Mihail banul (1723-1793) și odraslele sale care s-au înrudit, în mod firesc, cu elemente ale elitei din imperiul țărilor, evocarea aces-

tor pribegi nu poate intra în preocupările articolului de față, unde sunt urmărite relațiile matrimoniale româno-ruse din perspectivă românească și din aceea a efectelor detectate în planul istoriei noastre.

Politica orientală a Rusiei – adică ambițiile sale de a ajunge la gurile Dunării și de a-și croi drum spre Strămtori și Constantinopol, spre a recuceri spațiul Mării Negre din mâinile otomanilor și a ieși cu flota ei în apele Mediteranei – se conturează tot mai mult în decursul sec. XVIII. Dacă războiul austro-ruso-turc din 1736-1739 s-a încheiat indecis pentru Rusia, în schimb marile campanii ale Ecaterinei II (1762-1796), din perioada 1768-1774 și 1787-1791, au dus la câștiguri teritoriale substanțiale, prin anexarea hanatului Crimeei, a litoralului nordic al Mării Negre și așezarea hotarelor pe Nistru. În mod firesc, atenția Rusiei s-a concentrat acum spre țările române, următoare etape ale marșului ei triumfal spre Constantinopol. Cum s-au concretizat anumite directive ale politicii rusești în raport cu țările române prin prisma legăturilor matrimoniale au dovedit-o evenimentele din timpul următorului război ruso-turc din 1806-1812 ce s-a desfășurat în timpul vâltoarei campaniilor lui Napoleon I Bonaparte ce au răscolit întregul continent european. ■

(Va urma)

LA PALAT (Criptografie: 7,1,5,2,6)

George BRAȘOVEANU

România. Aşa a început SSI.

Mihail Moruzov este un personaj despre care s-a vorbit – şi înainte de 1989, dar şi după – mult mai mult decât despre succesorul său, Eugen Cristescu (Magazin istoric, nr. 6-9/1992) sau Traian Borcescu (Magazin istoric, nr. 6-8/1993) ori Gheorghe Ionescu Micandru (Magazin istoric, nr. 7-9/1994). Evident, prin anvergura şi rezultate i-a depăşit pe toţi ceilalţi. El rămâne şi astăzi încă cel mai bun om de informaţii din câţi a avut această ţară. Dar şi cel mai enigmatic. Mihail Moruzov a lăsat puţine documente scrise. Câte au fost au avut o soartă tragică, multe fiind distruse în 1940, cu ocazia arestării lui, şi în 1944 (de exemplu în bombardamentul de la Turnu Severin, din septembrie, a ars cea mai mare parte a arhivei SSI din perioada 1924-1928; vezi şi Magazin istoric, nr. 4/1994). Înainte de 1989, în ciuda limitelor ideologice binecunoscute (şi a comodităţii celor ce au avut acces în arhivele ferecate, mulţumiţi să culeagă un citat dintr-un document sau două), numele lui Moruzov a apărut şi în

„Ştiind să se strecoare prin toate uşile, atent, gata să-şi introducă antene peste tot, a devenit indispensabil celor ce voiau să ştie tot, fără eforturi. Românul dispreţuieşte spionajul. Moruzov nu l-a dispreţuit. El se ştia dispreţuit. Dar şi temut. Şi-a jucat cartea până la urmă şi cu pasiune. A întrevăzut finalul? Cred că da. Unele fonduri găsite în străinătate ar sprijini supoziţia“.

*Colonel Octav Vorobchievici,
(fost ataşat militar în Portugalia,
Spania şi Germania)*

MIHAIL
MORUZOV

CRISTIAN TRONCOTĂ

Mihail Moruzov s-a născut la 8 noiembrie 1887. Toate sursele îi indică pe Moruzovi drept descendenţi ai cazacilor zaporojeni, refugiaţi în România la o dată ce nu poate fi precizată. Într-o declaraţie dată la 20 noiembrie 1940, Pelaghia, sora lui Mihail, pe atunci în vârstă de 74 ani, se declara „de origine rusă“. Un certificat de naţionalitate emis de Primăria comunei

lucrările destinate marelui public, nu numai în cele de uz profesional, pentru lucrătorii din Securitate. După 1989, revista Magazin istoric i-a consacrat un portret realizat de un fost salariat al SSI, Nicuşor Stănescu (nr. 1/1991). În publicaţia Strict Secret, Ion Pavelescu a publicat cercetările sale, pe baza mărturiilor lăsate de Veniamin, nepotul lui Mihail Moruzov, strânse apoi în volumul Enigma Moruzov. S-au mai publicat documente despre Moruzov şi în alte gazete, servite de cei ce le „pescuiseră“ înainte de 1989 în acelaşi ambalaj din lucrările „profesionale“. Televiziunea Română i-a consacrat primul episod al serialului Jocuri periculoase, realizat de George Borcescu. Este firesc deci să ne punem întrebarea: se mai pot spune lucruri necunoscute despre Mihail Moruzov? Răspunsul este categoric da, şi vom căuta să îl argumentăm în paginile ce urmează. Vom evoca tocmai faptele de noutate, punctând doar, acolo unde este strictă nevoie pentru cursivitatea prezentării, elementele deja cunoscute.

Zebil, la 26 iulie 1921, atestă faptul că „preotul Simion Morozov, decedat, tatăl tânărului Gheorghe Morozov, a domiciliat în această comună de la anul 1898“. Potrivit aceluiaşi act, Simion era „îndeobşte cunoscut ca român“.

Nicolae Moruzov, tatăl lui Mihail, fusese preot, vreme de 40 ani, la biserica rusă din Tulcea. Împreună cu Maria, avuseseră 5 băieţi

și două fete. În acest punct, relatarea surorii lui Moruzov se distanțează de cea a lui Veniamin, nepotul său, care știa doar de existența unei mătuși. Potrivit Pelaghiei, ea a mai avut o soră, Teodosia, care murise la Tulcea înaintea tatălui ei. La fel, murise deja, în 1940, și Teodor (Fodor) Moruzov, pictorul. Ceilalți trei erau Simion (mort și el), Ivan (Fedea la Veniamin) și Afanasie. În vreme ce Pelaghia spunea, în 1940, că Afanasie, Ivan și Mihail se aflau la București, Veniamin dădea alte date despre ei. Cert este că Mihail a păstrat legătura cu frații săi, pe care i-a folosit în diverse misiuni în străinătate.

Tot Pelaghia ne oferă informații despre averea familiei. După moartea tatălui, au rămas 5 pogoane de pământ și o casă în Tulcea, pe str. Basarabilor nr. 147. Moștenirea a fost împărțită între frați. Pelaghia mai primea și 50 000 lei. În 1940, Pelaghia avea 8 ha de pământ, parte și din ceea ce primise de la Moruzov. Pelaghia i-a administrat și averea fratelui ei, Mihail Moruzov. Pe pământurile sale, acesta își construise o casă și o moară de vânt.

Amorezat . nebunește

Să vedem acum, pe baza relatării lui Constantin Maimuca (*Magazin istoric*, nr. 1,6/1991), un om care nu îl avea la inimă pe Mihail Moruzov, în ce consta averea acestuia la sfârșitul vieții: „La arestarea lui Moruzov s-a descoperit o avere destul de importantă cumpărată pe nume străine. Așa, palatul [din București – C.T.] de la Șosea era pe numele unui prieten al său, bulgar de origine, care a mărturisit aceasta. Mobilierul artistic și covoarele scumpe persiene din palat reprezentau sume serioase. Apoi ferma din Prahova, via din Tulcea, clădirile și școlile pe care le construise

acolo pentru folosul public, reprezentau de asemenea investiții mari. Mai cumpărase unul sau mai multe apartamente pe numele nepoatei sale, de care se spune că era foarte atașat“. Legat de casa lui Moruzov, fiica acestuia, Aurora-Florina, i-a relatat domnului Ion Pavelescu o poveste extrem de interesantă, ce se află în cartea deja menționată. De altfel, domnul Pavelescu a descoperit și alți urmași ai lui Moruzov, între care o nepoată căsătorită cu un șef de secție la ziarul *România liberă*, în anii '50, și o alta căsătorită cu cunoscutul publicist și realizator de televiziune Emanuel Valeriu.

Mihail Moruzov s-a căsătorit în două rânduri. Prima soție se numise Văraru; din căsătoria lor s-a născut Aurora-Florina, singura fiică a lui Moruzov. Divorțat, Moruzov s-a recăsătorit cu Teodora Săndulescu, profesoară din Siliștriu, dar a divorțat și de ea. În ultimii ani, se amorezase nebunește de o nepoată, care l-a însoțit și într-o călătorie la Paris. Colonelul Gheorghe Petrescu, pe atunci atașat militar la Roma, ne-a lăsat o interesantă descriere, una dintre puținele în care îl regăsim pe Moruzov omul. „Aici [la Paris – C.T.] găsim pe Moruzov la Grand Hotel, nu singur, așa cum era cu două zile mai înainte, când l-am condus de la Veneția la Milano, ci cu o doamnă pe care mi-o prezentase la București, cu o ocazie, ca o nepoată a sa... În cele două zile cât am stat la Paris, am avut posibilitatea să observ starea de spirit a lui Moruzov și să constat că era cu totul alt om decât acela pe care îl cunoscusem. Acest om, care nu a avut niciodată nici o atenție sau slăbiciune față de vreo femeie, care disprețuia femeia, în sensul că o considera un impediment în viața și activitatea unui om, acest om care spunea că nu cunoscuse niciodată ce este sentimentul de afecțiune pentru o femeie, era obsedat de data

aceasta numai de însoțitoarea sa de acum. Imposibil să se concentreze asupra unei chestiuni serioase, distrat și indiferent la chestiuni importante, aproape evita să vorbească de ele și parcă nici nu-l interesau“.

Nu ierta un afront

Lucrurile nu sunt prea clare nici în privința studiilor făcute de Mihail Moruzov. Gheorghe Cristescu știa că urmasa o școală normală. Colonelul Gheorghe Petrescu ne spune că numirea definitivă a lui Moruzov în fruntea SSI s-a târănat pentru că el nu avea studiile superioare pe care le cerea postul. Inițial fusese plătit ca diurnist (angajat temporar). Oricum, Moruzov știa din familie limba rusă. Vorbea și ucraineana, bulgara, turca și tătară, relata același Gheorghe Cristescu.

Despre începuturile lui Moruzov în munca de culegere a informațiilor ca s-a vorbit deja. Se pare că era un om născut pentru așa ceva. O descriere a lui Moruzov ne-a lăsat N.D. Stănescu. Să prezentăm acum pe cea făcută de Gheorghe Cristescu: „Scund, vânos, pleșuv, dinamic și foarte inteligent, posedă într-un grad intens abilitatea profesională detectivă... Ambițios până la orgoliu, posedă un spirit de dominare despotică, neamnițând replici sau corectări, fapt ce constituia un mare defect pentru flexibilitatea care se cere șefului unui asemenea serviciu în raporturile cu subalternii săi“. S-a spus despre Moruzov că avea nervi de oțel și o capacitate de concentrare ieșită din comun. Adevărat, dar era și el om. Am văzut deja ce ne spune Gheorghe Petrescu despre Moruzov. Să mai adăugăm, în relatarea aceluiași, cum l-a găsit la Veneția, cu câteva zile înainte de a fi arestat: „Moruzov era abătut, negru la față, complet absent, preocupat în

așa fel încât începea o vorbă și apoi își pierdea șirul și renunța... Îmi spune că este obosit, că nervii nu-l mai susțin și-mi arată mâinile care tremurau; îmi spune că este ferm hotărât să se retragă din funcție, undeva la țară și să nu mai vadă pe nimeni și să nu mai auză de nimic". Era și foarte bănuitor, după cum ne lasă să înțelegem medicul său, Andrei Frank, cel care îl caracteriza astfel: „A fost un om închis, inteligent, culant ca client, prietenos când voia, vorbea foarte puțin". Dar iată ce mai povestea doctorul Frank: „În 1938 am fost chemat la dânsul personal de vreo două ori pentru maladii intervenite. În vara acestui an am fost chemat o dată urgent după întoarcerea dumisale de la Mamaia, prezentând fenomene hepatogastrice și fiindu-i frică de o tentativă de otrăvire. Internat în spitalul Elias, s-a constatat un calcul biliar care produsese fenomenele gastrice". În decembrie 1939, Moruzov a fost operat pentru hernie ombilicală.

Peste ani, Gheorghe Cristescu își amintea de sprijinul pe care i-l acordase Mihail Moruzov într-o poveste de amor contra fratelui său, Eugen Cristescu. Gheorghe se îndrăgostise de vara sa, fiica unui unchi la care stătea în gazdă pe când era student la Facultatea de drept. Familiile s-au opus căsătoriei tinerilor. Eugen Cristescu, subdirector în Direcția generală a poliției, își amenință chiar fratele cu arestarea. Moruzov l-a ajutat să se căsătorească cu aleasa inimii lui pe ascuns, la Primăria de Verde din Calea Rahovei, scutindu-i de dispensa legală ce s-ar fi cerut

Mihail Moruzov, în costumul Frontului Renașterii Naționale
(fotografie din colecția lui Simion Moruzov)

între veri. Tot el le-a făcut rost de pașapoarte și i-a trimis, împreună cu nepotul lui, Malencu (Veniamin) Moruzov la Paris. Călătoria de nuntă a prevăzut și o săptămână la Veneția și alta la Milano. După cinci luni, tinerii căsătoriți au revenit la București, punând familiile în fața faptului împlinit. Relațiile lui Moruzov cu Eugen Cristescu nu au avut, evident, de câștigat în urma acestui episod.

Mihail Moruzov era un om extrem de abil și care se putea ușor adapta mediului. Cea mai bună dovadă o constituie isprăvile lui din perioada anilor 1917-1918, când s-a descurcat, cu mult curaj, cu comitetele revoluționare rusești din Dobrogea și sudul Basarabiei episod asupra căruia vom reveni. În timp însă, omul Moruzov s-a

schimbat. O spunea, într-o manieră indirectă, și colonelul Gheorghe Petrescu: „era și s-a menținut *mult timp* [subl. C.T.] un om extrem de modest, foarte sobru și foarte muncitor". Într-adevăr, și alți oameni care l-au cunoscut vorbesc despre modificările petrecute pe măsură ce puterea de care dispunea a sporit. Iată ce declara Ștefan Enescu, mulți ani secretarul său: „Moruzov deveni din ce în ce mai nervos și... [text neclar - C.T.], iar puterea față de subalterni tot mai disprețuitoare și mai aspră. Ofițeri superiori și generali îi făceau anticomeră; oameni politici îl solicitau până peste puterile posibile de a-i primi și vorbi cu ei. Pe la serviciu venea din ce în ce mai rar, iar când venea era nervos și grăbit". Ideea este întărită și de Gheorghe

Cristescu: „Din pricina influenței pe care o avea, toată lumea, atât militară, cât și politică, îl adula, căutând a-i căpăta bunăvoința și protecția. La M[inisterul] A[părării] N[aționale] devenise atotputinte și cum era din fire foarte vindicativ, nu erta nicicând un afront adus". Tot acesta îi reproșa că deși Eugen, fratele lui, îl recomandase călduros pentru numirea în fruntea SSI, Moruzov îl „dribla” deseori în probleme de serviciu, încălcându-și și depășindu-și atribuțiile.

Enigmaticul Nicky

Concepția lui Mihail Moruzov în privința muncii de informații și contrainformații – fără a fi fost vreodată sistematizată și expusă ca atare – era în acord cu ceea ce

era mai modern în epocă. Într-o serie de rapoarte care ni s-au păstrat cu semnătura lui olografă, Moruzov atrăgea atenția asupra necesității prevenirii evenimentelor ce puteau pune în pericol siguranța națională. Pentru aceasta, statul trebuia să dispună de informații bune despre intențiile posibilelor inamici și să elaboreze cât timp variante de apărare. Actuală era și concepția lui în privința modului în care trebuiau tratați spionii. Iată cum ne-o redă colonelul Gheorghe Petrescu: „O organizație de spionaj, cunoscută într-o țară, nu mai este periculoasă atât timp cât este urmărită, mai ales în faza ei de organizare... este mai periculos să o distrugi pentru că va lua naștere alta pe care nu o vei mai cunoaște“.

Toți cei ce ne-au lăsat mărturii despre Moruzov sunt de acord asupra unui punct: „Decretul puterii lui Moruzov a rezidat în compartimente cât mai mărunte și exclusive pentru fiecare“. Vintilă Ionescu, al colaboratorilor al său, îl întârea pe Ștefan Enescu: „Moruzov era un om foarte conspirativ. Nu puteai afla de la el nimic, mai ales în privința oamenilor de care se servea... Educația tuturor era făcută să nu se intereseze unul de ce face celălalt, fiindcă imediat ce ar fi căutat să afle sau să întrebe ceva, era îndepărtat“. Nici anchetatorii lui Moruzov nu au putut afla prea multe în toamna anului 1940. Fostul șef al serviciului secret a refuzat să comunice date în problema agenturii altcuiva decât lui Ion Antonescu, șeful guvernului. Cum acesta nu a vrut să îl vadă, Moruzov a luat în mormânt și acest secret. De altfel, dusese principiul compartimentării până acolo încât stânjenirea buna funcționare chiar a aparatului. După cum ne spune Gheorghe Cristescu, doar cu greu a putut fi convins ca șefii secțiilor să comunice între ei în probleme de serviciu.

Moruzov stăpânea un alt secret absolut necesar oricărui șef de serviciu: necesitatea de a dispune de propria-i agentură, prin care să obțină informațiile cele mai sensibile și cu care să poată controla în orice moment ceea ce îi furnizează serviciul. Între informatorii lui Moruzov s-au numărat: Horia Sima („pe care îl plătea cu suma de 200 000 lei lunar“ – ne spune Gheorghe Cristescu), prințesa Caragea (care lucra pentru mai multe servicii), maiorul Cristea Nicolae (rudă cu Brătienii, a ajuns în 1944-1945 prefectul Poliției Capitalei, conducea o adevărată rețea de informatori pentru Moruzov), Eugen Titeanu (il informa despre ce se întâmpla la *Universul* și despre Stelian Popescu, cu care nu era în relații prea bune), Mițică Constantinescu și Victor Iamandi (ii ofereau date despre Dinu Brătianu și bătrânii liberali). De mare ajutor i-a fost secretarul său general, Ghiță Marincu, care avea legături în toate partidele politice.

Moruzov frecventa și pe Alexandru Vaida-Voevod, Nicolae Iorga (a elaborat unele studii cu caracter istoric la cererea SSI) și pe amiralul Ion Coandă. De asemenea, avea rezervate sume de bani pentru personajele cheie din conducerea Ministerului Apărării și din Marele Stat Major. O altă metodă era să închirieze de la ei spații pentru serviciu, plătindu-le o chirie cu mult mai mare decât se cuvenea.

Moruzov a strâns în jurul său o echipă de oameni care l-au sprijinit și care i-au fost credincioși (atât cât se poate vorbi despre un asemenea sentiment într-un serviciu de informații). Principalul colaborator i-a fost Nicky Ștefănescu. Și în acest caz am avut surpriza să întâlnim diferențe de păreri la cei ce ne-au lăsat mărturii despre Moruzov. Potrivit relatării lui Constantin Maimuca, Nicky

Ștefănescu fusese îndepărtat din Siguranță de el, pe când era la Chișinău. Maimuca îi intentase chiar și o acțiune la Parchet. Moruzov l-a luat însă la el, la Centrul de informații Chișinău, apoi l-a adus la București, în fruntea secției contrainformații. Nicky Ștefănescu era un om fără scrupule, dispus oricând să lichideze chiar și un colaborator devenit incomod. Mai târziu, potrivit aceluiași Maimuca, cât și lui Gheorghe Cristescu, l-a propulsat în fruntea Corpului Detectivilor din cadrul Siguranței, plasându-și astfel omul său în instituția rivală. Ștefan Enescu, secretarul personal al lui Moruzov, ne oferă o altă versiune asupra raporturilor dintre cei doi: „Ștefănescu și Moruzov păreau prieteni – impresie care nu a dăinuit mai târziu. Nu se produsese încă între ei acea diferență colosală de rang, ceea ce i-a adus lui Ștefănescu dispreț din partea lui Moruzov, iar acestuia, din partea lui Ștefănescu, invidie“. Pentru Ștefan Enescu, numirea lui Nicky Ștefănescu în fruntea Corpului Detectivilor nu a fost decât prilejul de mult așteptat de Moruzov de a scăpa de un om incomod, de care s-a ferit tot timpul. Același Ștefan Enescu însă ne spune că Moruzov se ferea foarte mult și de maiorul Ionescu-Micandru, iar acesta îl ura. Dacă ultima afirmație poate fi valabilă, prima ridică serioase semne de întrebare, pentru că tocmai lui Micandru i-a încredințat Moruzov delicata sarcină de a iniția, în februarie 1937, contacte cu serviciul german de informații. În cazul lui Nicky Ștefănescu, opinia fostului secretar personal pare a fi contrazisă de o scrisoare din 31 august 1940, semnată de Moruzov și trimisă unui ministru. Nu putem preciza cine era destinatarul și nici condițiile concrete în care a fost redactată. În scrisoare, Moruzov asigura că

era în posesia tuturor datelor din care rezultă că acuzațiile aduse lui Nicky Ștefănescu nu erau întemeiate. Moruzov ruga ca „domnul N. Ștefănescu, care a dat dovadă cu viața sa în atâtea rânduri de credință și devotament, să fie repus la postul său, mai ales că încă nu s-a dat o decizie formală”. Dar pentru că lumea oamenilor din serviciile de informații este una aparte, să încheiem acest paragraf cu o precizare a lui Constantin Maimuca: „Îl vizăm pe Nicky Ștefănescu ca un element de mare folos anchetei [declanșată, după arestarea lui și a lui Moruzov, în septembrie 1940 – C.T.], mai ales că se desolidarizase de Moruzov și era dispus ca să vorbească pentru ca să-și creeze o situație mai bună”.

A trădat Mihail Moruzov?

Pentru că am vorbit de concepția modernă a lui Mihail Moruzov, să mai amintim – folosindu-l pe Gheorghe Cristescu – și dotările pe care le aveau biroul și mașina șefului Serviciului Secret de Informații. „Cabinetul lui Moruzov din str. Săita era prevăzut – conform dorinței lui – cu instalații tehnice speciale și anume: aparate de înregistrare fonică pe discuri și fir electromagnetic; microfoane detectoare speciale; oglinzi transparente, prin care poți observa o persoană, fără ca dânsa

să te vadă; periscope pentru o observare indirectă; celule fotoelectrice detectoare și altele. Unele se manipulau direct de la biroul său, altele de către un operator dintr-o cameră alăturată... Un automobil Mercedes-Benz, foarte puternic și de o construcție specială poseda de asemenea o instalație de imprimat pe discuri convorbirile dintre ocupanți”. Mașina mai dispunea și de un post radio de emisie-recepție, care îi permitea să țină permanent legătura cu sediul.

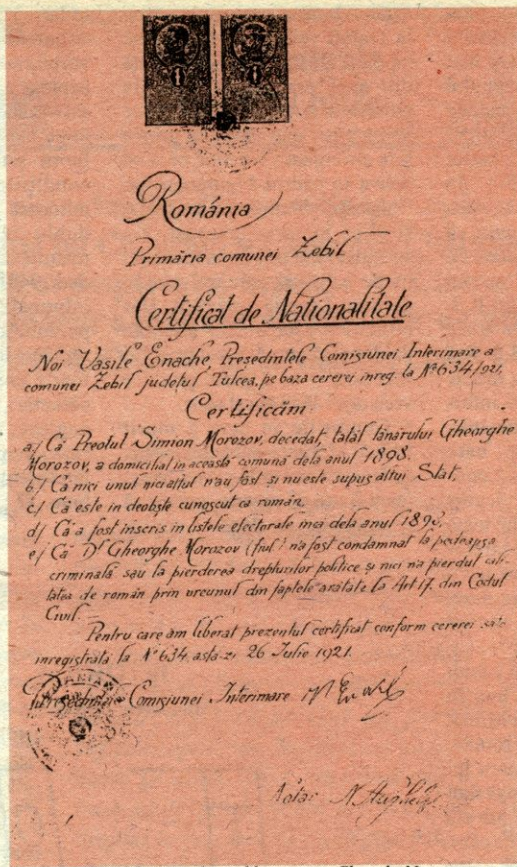
După 1936, Moruzov a înființat școli pentru pregătirea specialiștilor necesari serviciului

(radio-telegrafiști, flori, foto și cinema, dactiloscopie etc.).

Calitățile lui Moruzov de șef al Serviciului Secret de Informații și aportul instituției au fost și ele diferit apreciate. Cele mai puternice critici i-au venit din partea reprezentanților Secției II din Marele Stat Major și au fost făcute – trebuie să subliniem – în cursul anchetei, după moartea lui Moruzov. I se reproșează faptul că informațiile culese în exteriorul țării nu au corespuns nevoilor Marelui Stat Major, că erau adesea eronate sau perimate, că priveau dotarea și pregătirea armatei sovietice din Extremul Orient dar nu și pe cele ale trupelor staționate la granița României. Destul de aspru îl critica și un fost șef al Frontului de Sud din cadrul SSI (compartiment care se ocupa cu

culegerea datelor din zona balcanică). Iată ce nota căpitanul Mihail Stănescu: „Până la urmă m-am convins că activitatea informativă a acestui serviciu se rezumă în a difuza informațiile primite de la unii atașați militari... și de a da ca note informative anumite știri culese din ziare străine. Totul era numai ca zilnic să plece cât mai multe informații a căror calitate însă nu avea nici o valoare. Se puneau de asemenea preț pe orice articol străin care vorbea de regele Carol II”.

Totuși, nu i se pot nega lui Mihail Moruzov o serie de merite, cum ar fi crearea din vreme a rețelei de la Târgu-

Certificatul de naționalitate eliberat pentru Gheorghe Moruzov

Mureș, care a funcționat nedetectată în toată perioada ocupației horthyste și care mai trimitea încă note și la începutul anilor '50, a celor de la Chișinău și Cernăuți, care au furnizat informații în timpul ocupației sovietice în Basarabia în 1940-1941. Merite îi recunoștea și Ștefan Enescu, care spune că Moruzov afla cele „discutate cu ușile închise în Sovietul Comisarilor Poporului din R.S. Moldovenească... care constituia o placă turnantă a U.R.S.S. față de noi”. Și îi recunoștea merite și un ofițer american de informații, venit în 1944 în România, maiorul Robert Bishop, care spunea că dosarele SSI „conțineau cea mai grozavă culegere de date despre sovietici din toată Europa, cu excepția dosarelor găsite în Germania. Prezentați o colecție continuă de date, începând cu primul război mondial”.

O altă întrebare care a stârnit multe controverse s-a pus în legătură cu loialitatea lui Mihail Moruzov față de statul român. Suspiciuni au planat asupra lui încă din perioada primului război mondial. Aflăm dintr-o adresă trimisă la 26 aprilie 1918 de către Marele Cartier General către Ministerul de interne că se hotărâse o anchetă – la care urmau să participe un delegat al armatei și altul din partea internelor – pentru a verifica o serie de acuzații la adresa lui Moruzov. La 29 mai 1918, acesta solicita aprobarea de a-și face copii după unele lucrări, pentru a se putea justifica. În 1920 a fost și arestat, dar nu s-a putut dovedi nimic. Constantin Maimuca declara mai târziu: „Comandamentul francez a primit pe acea vreme o serie de informațiuni care arătau că Moruzov ar fi fost spion în solda consulatului țarist rus de la Galați și că, de asemenea, este spion bulgar. Că ar fi existat oarecari

legături între el și consulul rus de la Galați reieșea și din unele rapoarte ale Brigăzii de siguranță din acel oraș către Direcția generală a poliției, pe care le-am găsit mai târziu în arhive și le-am copiat”. Ulterior, pe când activa în cadrul Siguranței din Chișinău, Maimuca l-a suspectat și el că lucra pentru ruși. S-a speculat mult pe seama locuinței lui de la Șosea, care era gard în gard cu Legația sovietică. Dar nimeni – nici măcar ancheta declanșată după arestarea lui Moruzov – nu a putut produce vreo dovadă în acest sens.

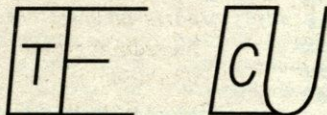
Condițiile în care a murit Mihail Moruzov sunt cunoscute. Și Horia Sima și Ion Antonescu (care îl ura de moarte, pentru că îi strânsese un dosar compro-

mitător) aveau interesul să se debaraseze de Moruzov. S-a vorbit mult și despre intervenția personală a lui Canaris pentru a-i salva viața. Ne punem întrebarea în ce măsură dorea sincer acest lucru șeful Abwehr-ului, în condițiile în care germanii putuseră căpăta proba jocului dublu făcut de Moruzov în relațiile cu ei după capturarea, în mai 1940, a arhivei serviciului de informații francez. Iată deci că personajul Mihail Moruzov rămâne în continuare o figură foarte enigmatică, pe care noi cercetări, mai ales în arhivele engleze, franceze, germane și ruse, ar putea să ne ajute s-o înțelegem și s-o descifrăm mai bine. ■

(Va urma)

ISTORICĂ

(Monoverb reflexiv: 6-8)

Radu STOIANOV

PRECIZARE

În nr. 5/1995, revista noastră a reprodus partea finală a expunerii făcută de ministrul Eugen Filotti, în ziua de 11 decembrie, despre activitatea delegației române la Conferința de pace de la Paris. Din păcate, documentul preluat de noi conține o eroare de dactilografiere, nesimizată de către colectivul ce a întocmit volumul de documente din care l-am extras. Așadar, la nr. 5/1995, p. 15, coloana 1, rândul 17 de sus în jos, corect se va citi astfel: „al căror sprijin politic ne era...”

● Primul necrolog în *Times* ● Speculații în jurul paternității ● Antipatia lui Churchill ● Generația „flăcăilor de aur“, Cântecul de lebadă al Imperiului britanic ● Cluburile în societatea britanică ● Tânărul aghiotor achită nota de plată ● Germanii ascultau pământul ● O misterioasă vizită la Londra ● Model pentru John Le Carré

Dacă siguranța națională poate număra între componentele sale, ca o stare de spirit, sentimentul de securitate al cetățenilor acelei țări, atunci în mod sigur la realizarea ei contribuie și atmosfera ce domnește în serviciul sau serviciile care răspund de siguranța națională. Și poate că acest lucru îl ilustrează cel mai bine cuvintele citate drept motto și adresate de premierul Marii Britanii, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, unui om care, în mod oficial, nu exista dar care se afla în fruntea unei organizații – serviciul de informații și contra-informații externe britanic – a cărei funcționare a fost recunoscută în mod public abia în anul 1992, de către primul ministru John Major.

„Pentru «C»:

Admirația mea pentru munca depusă de instituția dumneavoastră nu poate fi făcută publică. Dar ea pornește din cunoașterea și utilizarea permanentă a tuturor realizărilor acestei instituții. Serviciile aduse, incredibilele dificultăți depășite și victoriile obținute pe parcursul războiului nu pot fi suficient apreciate. Toți cei care au luat parte la acest efort, muncind sub o incredibilă și constantă presiune, au dreptul la cea mai cordială expresie a recunoștinței mele. Vă rog să aveți amabilitatea să transmiteți tuturor celor ce fac parte din cercul de taină salutul meu și gratitudinea mea mariei echipe de profesioniști devotați și patrioți.

W[inston] S. C[hurchill]

9 Mai 1945“

INEXISTENTUL
ȘI
ATOTPUTERNICUL
„C“

Totuși, la 31 mai 1968, un alt simbol britanic, ziarul *The Times*, îi consacră acestui om – fapt fără precedent până atunci – un întins necrolog. „General maior Sir Stewart Menzies [erau menționate cele patru decorații primite], șeful Serviciului Secret de Informații al Marii Britanii – care a devenit cunoscut drept MI 6 – între anii 1939 și 1951, a murit miercuri, la Londra, la vârsta de 78 ani.

Să devii șeful Serviciului Secret de Informații în cea de a treia lună a unui mare război, cu sarcini noi care se acumulează și oameni noi care îți vin; cu Amiralitatea, Ministerul de război, cel al aerului și Ministerul de externe care te presează în funcție de nevoile lor; cu puținele

resurse bănești rapid risipite; iar activitatea dușmanului creându-ți noi probleme și noi situații aproape în fiecare zi – iată o încercare potrivită pentru a testa un supraom. Menzies ar fi fost însă ultimul care să se pretindă așa ceva. Într-adevăr, a-i face față supraomului care era atunci primul ministru i-a produs probabil o preocupare cât se poate de epuizantă. Accesul său direct la Winston Churchill și la șefii de Stat Major trebuie să fi fost desigur o sursă de mândrie pentru «C»; a avut privilegiul să le ofere informații excepționale. Dar ei erau, în același timp, exigenți, critici și adesea nu realizau dificultățile care însoțesc căutarea unor informații secrete. Necrologul se încheia astfel: „Pentru rolul de păianjen în centrul plasei, Menzies era dotat în mod potrivit prin naștere, prin educație, prin legăturile sale și prin experiența dobândită în primul război mondial. Un om de condiție diferită și cu un alt trecut s-ar fi putut să nu fie atât de abordabil, să nu fie la fel de mult iubit de personalul său, să nu aibă același succes în inițierea americanilor și în colaborarea cu ei și să nu fie capabil să supraviețuiască vreme de cinci ani atât de aproape de Churchill. Dacă moartea sa ar fi să provoace mai curând curiozitate decât respect, acesta este unul dintre dezavantajele deținerii unei funcții în care este imposibil să răspunzi unor critici care nu pot fi niciodată perfect informați“.

Rostul necrologului era să aducă celui care fusese șeful lui MI 6, într-o perioadă crucială, omagiul societății engleze și implicit elogiul se răsfângea și

asupra serviciului ca atare, puternic zdrcinat de un scandal ale cărui ecouri nu se stinseseră încă și aveau să dureze până azi: cel provocat de „grupul celor cinci de la Cambridge“. A fost cea mai gravă defecțiune din istoria serviciilor de informații britanice și ea s-a petrecut sub oblăduirea celui pe care The Times îl aprecia atât de mult. Trebuie să ne reamintim însă că în limba engleză informația obținută de un serviciu secret este denumită cu același cuvânt care desemnează inteligența: intelligence.

Ghidându-ne după cartea celebrului autor american Anthony Cave Brown „C“. The Secret Life of Sir Stewart Graham Menzies. Spymaster to Winston Churchill („C“. Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies. Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill),

apărută la Editura MacMillan din New York – dar folosind și numeroase alte surse – vom încerca aici și în numerele viitoare ale revistei să înfățișăm cititorilor Magazinului istoric atât cariera acestui personaj enigmatic și ilustru, care s-a împletit atât de strâns cu istoria serviciului de informații și contra-informații externe britanic, cât și episodul „grupului celor cinci de la Cambridge“. Trebuie să mai precizăm că o serie dintre afirmațiile lui Anthony Cave Brown – mai ales cele făcute într-o altă carte (The Bodyguard of Lies) despre planul Aliatilor de dezinformare a inamicului la debarcarea din Normandia – au fost vehement contestate de istoricii britanici.

Stewart Menzies, la începutul primului război mondial

Dumnezeu, limba greacă și carabina

Stewart Graham Menzies s-a născut la 30 ianuarie 1890, la Londra, în cel de al 53-lea an al domniei reginei Victoria. Cum mama și tatăl său făceau parte din anturajul prințului de Wales, mai târziu s-au făcut speculații în jurul paternității sale, mulți fiind înclinați să creadă că era fiul natural al celui care, din 1901, a devenit regele Eduard VII. A contribuit la asemenea zvonuri și faptul că atât Stewart Menzies cât și Eduard VII aveau părul ușor roșcat și ochii de un „albastru-Windsor”¹, în vreme ce existau pronunțate diferențe fizice între Stewart și fratele său mai mare, Keith. Doamna Menzies era de o mare frumusețe și a urcat mult prea repede treptele societății britanice pentru o persoană cu avere, dar din afara cercurilor nobiliare. De-a lungul întregii sale vieți, Stewart Menzies s-a bucurat constant de favoarea regală. Pentru foarte puțini oameni proveniți din categoria meritocrației a lucrat sistemul atât de bine ca pentru Stewart Menzies.

Dar – așa cum Anthony Cave Brown are grijă să-și ia măsuri de precauție – acestea sunt simple speculații. Pe certificatul de naștere, tatăl este John Graham Menzies iar mama Susannah West Menzies. Posesor al unei averi respectabile (în bună parte datorate și soției) John Graham i-a putut asigura o copilărie lipsită de griji. A existat o legătură timpurie a familiei – chiar dacă de foarte scurtă durată – cu viitorul prim-ministru al Marii Britanii din anii celui de al doilea război mondial. Winston Churchill s-a îndrăgostit și a cerut-o în căsătorie, în 1909, pe Muriel Wilson, sora lui Susannah. Dar Muriel – și cu

acordul tatălui ei, care îl considera pe pretendent un liberal prea radical – l-a respins. Poate ca acest episod să fi jucat un rol în antipatia pe care Churchill i-a manifestat-o, inițial, lui Stewart Menzies, în 1939, când s-a pus problema să preia funcția de „C”.

Cu puțină vreme înainte ca Stewart Menzies să intre la Eton College, una dintre cele mai cunoscute instituții de învățământ din Marea Britanie, au apărut probleme serioase în familie. Atât legate de avere – tatăl său a pierdut mulți bani în diverse afaceri neinspirate și la jocuri de cărți – cât și de sănătatea lui Graham Menzies, alcoolic și bolnav de tuberculoză. Practic, Susannah și Graham s-au separat, fără a divorța, căci un asemenea act era considerat o crimă în înalta societate. Totuși, în 1903, Stewart Menzies a putut pătrunde la Eton College.

Întemeiată în veacul XV, de către regele Henric VI, ca o școală catolică pentru copii săraci, Eton s-a transformat, peste secole, în cea mai importantă școală protestantă pentru copiii aristocrației proprietare de pământuri și de titluri. Simbolul școlii, în acei ani, era reverendul Edmond Warre, despre care se spunea că avea mai multe lucruri în comun cu spiritul Angliei decât arhiepiscopul de Canterbury². Existau pe atunci, în Marea Britanie încă șase colegii de același calibru: Harrow, Westminster, Winchester, Rugby, Charterhouse și Clifton. Toate aveau în frunte foști colegi de școală ai lui Warre, oameni cu o filosofie de viață asemănătoare și prin mâinile cărora a trecut generația ce avea să conducă Marea Britanie în perioada dinaintea, din timpul și de după cel de-al doilea război mondial. Warre era cel mai milităros dintre ei, programul școlii fiind un amestec original de Dumnezeu, limba greacă și arme, ce își

propunea să scoată din elevi echivalentul britanic al gardienilor statului imaginați de Platon. Generația lui Stewart Menzies a fost numită „flăcăii de aur”. Ei au asistat la primul zbor al omului și au fost martorii inventării automobilului, au văzut primele filme și au ascultat primele semnale radio. Hitler, care i-a înfruntat în primul război mondial, i-a numit „aristocrația eroică” a Angliei. Programa școlii era astfel concepută încât fiecăruia elev să îi fie foarte limpede că Anglia era prima între națiunile lumii. Se acorda o atenție specială istoriei, care trebuia să le explice mecanismul prin care s-a creat și se menține imperiul. Există în școală o antipatie față de America și de americani. Stewart Menzies a păstrat toată viața o rezervă față de aceștia. Era evident deja că succesul american nu putea duce decât la distrugerea Imperiului britanic – din care S.U.A. făcuseră parte la început – imperiu pe care ei erau pregătiți să îl apere.

Guvernul Majestății Sale nu poate plăti 5 șilingi și 11 penny

Stewart Menzies a fost un elev foarte bun și ar fi putut obține rezultate și mai bune dacă nu era atât de pasionat de vânătoare. Ceva mai dificil i-a fost să pătrundă în viața mondenă de la Eton. Banii părinților săi erau prea „noi”. De mare ajutor i-a fost Rex Benson, una dintre cele mai populare figuri la Eton. La vârsta de 16 ani, Benson l-a dus pe Menzies la *Club Nautique des Belges* (Clubul nautic al belgienilor). Singurul scop al membrilor clubului părea să fie acela de a sta de vorbă, a mânca și a se îmbrăca elegant. Dar exista și un scop politic. Neutralitatea și independența Belgiei fuseseră dintotdeauna considerate în Marea Britanie o condiție esențială pentru propria

¹ Windsor este numele purtat, din 17 iunie 1917, de dinastia engleză de Hanovra-Saxa-Coburg-Gotha.

² Oraș în sud-estul Marii Britanii, reședință a arhiepiscopului primit al Bisericii anglicane.

securitate. Iar clasa conducătoare belgiană și-a trimis, de câte ori a putut, copii la Eton. Coleg cu Menzies era în acei ani viitorul Leopold III, rege al belgienilor. Când la începutul celui de al doilea război mondial, Leopold III avea să fie încercat de gândul capitulării în fața germanilor, „C” i-a telefonat reamintindu-i că flacăra de la Eton nu se predau.

Accesul lui Menzies în Club nu s-a făcut prea ușor. Dar deindată ce a reușit să pătrundă, cariera sa socială și politică era deschisă. În 1907, Stewart și-a exprimat dorința de a pătrunde și în „Pop”, Societatea Colegiului Eton. Întemeiată în 1811, cu scopul „de a încuraja lectura și studiul istoriei”, Societatea grupa elita elevilor de la Eton. Ei se distingueau prin anumite privilegii vestimentare și drepturi asupra celorlalți elevi ai școlii. Devenind membru în „Pop”, îți asigurai un loc definitiv nu numai la Eton, ci și în societatea britanică. Calitatea principală a lui Stewart Menzies în această încercare s-a dovedit a fi încăpățănarea, cea care avea să joace un rol important în cariera sa ulterioară. Rex Benson figura în conducerea „Pop”-ului și i-a nominalizat candidatura, aducând ca argumente: averea familiei, puterea și relațiile ei, calitățile de sportiv ale lui Stewart. Și președintele „Pop”, Anderson, îi era favorabil. Cu toate acestea, prima tentativă a fost un insucces. A reușit abia în anul următor, 1908.

În 1909, Stewart Menzies și-a încheiat studiile la Eton. Părase școala cu un viitor asigurat. Nu a mers la Oxford – se pare că, deși un elev înzestrat, calitățile sale fizice erau ușor superioare celor intelectuale –, ci s-a alăturat unei alte confrerii de elită britanice, Grenadierii de gardă. Dar cum el părea născut în șa, a plecat curând, după moartea regelui Eduard VII, în 1910, la Garda regală personală călare. Cea mai mare parte a ofițerilor și trupeților erau francmasoni. Anthony Cave Brown afirmă: „se presupune că

Menzies era francmason, căci a avansat mult prea repede”.

La 15 mai 1911 i-a murit tatăl. Doar Stewart a fost prezent la înmormântarea lui. În, anul următor, mama sa s-a recăsătorit cu un vechi prieten de familie, George Holford, unul dintre personajele importante de la curtea regală. Principala consecință pentru Stewart a fost că a putut pătrunde și mai ușor în cele mai înalte cercuri ale *establishment*-ului.

Prima misiune în străinătate pentru locotenentul Stewart Graham Menzies s-a produs în 1913. Regele George I al Greciei fusese asasinat. Marea Britanie a fost reprezentată la ceremonia de înmormântare de locotenent-colonelul prinț Alexander de Teck, nepot al defunctului, de maiorul lord Kenyon și de locotenentul Stewart Menzies, ca aghiotant. A fost începutul unei legături dintre cele mai folositoare pentru Menzies, căci Alexander, devenit conte de Athlone, avea să fie aghiotant personal al regilor George V și George VI, apoi guvernator general al Africii de Sud și, ulterior, al Canadei.

În Grecia Stewart Menzies a stabilit o legătură extrem de favorabilă cu viitorul suveran al Greciei, al cărui tron avea să îl salveze în mai multe ocazii. Atunci când „C” s-a retras din serviciu, suveranul grec i-a trimis o telegramă personală mulțumindu-i pentru „multele servicii aduse națiunii grecești”. Dar în urma călătoriei Menzies a primit și o lecție pe care nu avea să o uite vreodată. Când a ajuns la Londra, delegația a făcut decontul. Suma se ridica la 18 lire sterline, 5 șilingi și 11 penny. Cea mai mare parte fusese cheltuită pentru distracții la Brindisi și Patmos. Cifra a stârnit oarecare surpriză la finanțe, căci pe atunci un pahar de whisky costa 2 penny. Dar necazul cel mare l-au provocat cei 5 șilingi și 11 penny. Reprezentau contravaloarea spălării așternuturilor din cabinele ocupate de Alexander și

suita sa pe nava Majestății Sale *Defence* în timpul călătoriei. Prințul găsisse că așternuturile nu erau suficiente de curate. Echipajul a acceptat să le spele, dar la debarcarea la Portsmouth a prezentat o notă de plată. În calitate sa de aghiotant, Menzies a întocmit decontul. A urmat o corespondență îndârjită către diferitele departamente ale guvernului Marii Britanii implicate și în final s-a stabilit că nu exista text de lege care să prevadă decontarea unei asemenea cheltuieli. Drept urmare, nota pentru 5 șilingi și 11 penny a fost expediată la Cazarma Windsor locotenentului Stewart Graham Menzies spre achitare. Viitorul „C” s-a executat.

Ce nu trebuie să facă șeful serviciului secret

Stewart Menzies nu era numai un om încăpățânat; avea și foarte multă prezentă de spirit. Avea să o dovedească și într-un episod petrecut într-o tranșee din Franța, încă din primele luni ale primului război mondial. În timpul unui atac al escadronului său de cavalerie, a pierdut contactul cu unitatea. La lăsarea întinericului, s-a strecurat într-o tranșee pe care a crezut-o goală. Era plină cu germani. Unul dintre aceștia s-a apropiat de el, cu o sabie în mână. Menzies a strigat atunci – și nu a putut apoi niciodată să-și ofere o altă explicație, decât o uluitoare prezentă de spirit – în limba franceză: „Nu trageți! Sunt francezi!”. Neamțul s-a oprit surprins și a lăsat sabia în jos. În clipa următoare, Stewart sărea afară din tranșee și se pierdea în noapte.

În câteva luni, armata britanică a pierdut pe câmpurile de luptă din Europa 2 298 ofițeri. Pierera floarea celor care ar fi trebuit să devină gardienii lui Platon. Stewart Graham Menzies nu mai putea fi lăsat multă vreme în linia întâi a frontului. Deja, drumul său începuse să se intersecteze cu cel

al serviciilor secrete. În cadrul unității sale, el răspundea și de problemele de culegere a informațiilor despre inamic și de protecția contrainformativă. La 2 februarie 1915, regimentul lui Menzies a înlocuit, în cel mai deplin secret, pe timp de noapte, un regiment francez. La scurtă vreme, dinspre liniile germane a zburat un proiectil aparte (după unii, o cutie de chibrituri, după alții, o sticlă), ce conținea un mesaj: „Suntem un batalion dintr-un regiment alsacian; nu trageți în noi și nu vom trage în voi. Trăiască Franța, dar Germania trece înainte“. Urmau apoi insulte la adresa englezilor care trebuiau să îi înlocuiască pe francezi. Cum nu fuseseră făcuți prizonieri în acea zonă, iar schimbarea se făcuse în cel mai deplin secret, de unde aflase inamicul? Existau doar două soluții: ori aveau un spion infiltrat, ori interceptau liniile telefonice. Au mai trecut 15 luni până ce britanicii au descoperit că germanii inventaseră un aparat care putea capta undele din sol generate de sistemul telefonic militar pe care îl foloseau trupele britanice. În urma acestui episod, Stewart Menzies a intrat în legătură cu maiorul Kirke, șeful departamentului informații din Cartierul general, care i-a oferit un post. Evoluția situației de pe front l-a împiedicat să îl accepte imediat. Până la sfârșitul anului 1915, Marea Britanie pierduse, în prima și a doua bătălie de la Ypres, 381 982 oameni. Stewart Menzies își pierduse aproape toți prietenii de la Eton. Îl încerca un sentiment de vinovăție pentru faptul că supraviețuise. La 15 decembrie 1915, a închinat un ultim pahar cu colegii de regiment, după care a părăsit linia frontului cu conștiința împăcată că nimeni nu putea să îl acuze că și-a căutat un post mai sigur, la Cartierul general. Astfel intra într-o lume secretă, pe care avea să o părăsească abia peste 37 ani.

Ca de obicei, au circulat diferite zvonuri în legătură cu numirea lui. Bunicul lui Stewart

Stewart Menzies, în vremea când era elev la Eton

și tatăl generalului Sir Douglas Haig, noul comandant șef, fuseseră asociați în afacerile cu whisky. Haig era prieten bun și cu tatăl vitreg al lui Stewart, Sir George Holford. S-a mai spus și că francmasonii au cerut ca măcar unul dintre copiii aflați în linia întâi să fie retras pentru a asigura moștenirea puterii. Cert este că el merita postul obținut și șefii cei mari de la Londra se îngrijeau de pregătirea lui pentru un post de mare responsabilitate.

În Marea Britanie existau legi aspre care protejau activitatea serviciilor de informații și anonimatul celor ce le aparțineau. Poate de aceea este atât de greu astăzi de stabilit pentru cine lucra pe atunci Stewart Menzies. El era răspunzător în fața șefului serviciului de informații al generalului Haig, generalul John Charteris, și a locțiitorului acestuia, Kirke. Așa cum afirma Rex Benson, Stewart Menzies lucra deja și pentru cel care era cunoscut în acel moment sub sigla „C“. Dacă lucrurile au stat într-adevăr astfel, poziția lui Menzies era extrem de delicată. El îi spiona pe Haig și Charteris, fiind în același timp ofițerul lor de contrainformații. Dar și mai grav era faptul că generalul Haig se lansase într-o ofensivă continuă și stupidă împotriva germanilor, care provoca pierderi insuportabile trupelor britanice. Iar generalul Charteris căuta să

îi furnizeze șefului său doar informațiile care îi făceau plăcere, „ferchezuind“ rapoartele atunci când pierderile deveneau prea mari. Poate nu este inutil să adăugăm că între serviciul de informații al armatei britanice și serviciul secret britanic exista o rivalitate dură.

Pentru rațiuni doar de el știute, în noiembrie 1917 Stewart Menzies a cerut o permisie (lucru întâmplat foarte rar în timpul războiului) și a plecat la Londra. La scurtă vreme după reîntoarcerea lui pe front, la 12 decembrie, ziarul *The Times* a publicat un editorial în care îl critica aspru, fără să îl numească, pe generalul Charteris. În ianuarie 1918 acesta era înlocuit. Menzies avea astfel posibilitatea să învețe în mod concret ce nu trebuia să facă un șef al unui serviciu de informații pentru a-și păstra slujba. Cel puțin în Marea Britanie.

De altfel, la sfârșitul anului 1917 legăturile lui Stewart Menzies cu „C“ au devenit tot mai evidente. Locul maiorului Kirke – epuizat de intrigile permanente de la Cartierul general – a fost luat de maiorul Reginald G. Drake, unul dintre întemeietorii Serviciului de Securitate, organismul de contraspionaj al guvernului britanic. Prin acesta, Menzies a stabilit un contact mai strâns cu „C“. Căpitanul de marină Sir Mansfield Cumming era șeful serviciului de la reforma întreprinsă în 1909. El semna întotdeauna hârtiile oficiale – cu cerneală verde – punând un „C“. Cu această siglă au rămas cunoscuți apoi toți șefii serviciului de informații și contrainformații externe al Marii Britanii.

Stewart Menzies a fost creatorul unei proceduri de indexare a suspiecțiilor și inamicilor angrenați în activități de spionaj, a extremiștilor politici și religioși, a deviațiștilor de tot felul. Pentru a o pune la punct, dispunea la Cartierul general de patru ofițeri și 30 de funcționari. Dezvoltată și adaptată, procedura

a devenit modelul pentru controlul populației peste tot în lume. Ea a servit ca bază a sistemului de control a identității persoanelor aflate în mișcare pe toate aeroporturile, chiar și în a doua jumătate a secolului XX. De asemenea, a creat și o vastă rețea de supraveghere în spatele liniilor britanice, care să îi permită să controleze orice mișcare suspectă. Opinia lui era că un spion nu trebuie împușcat. *Un cadavru nu mai slujește la nimic. În schimb, un spion în viață putea fi întotdeauna de folos și de la el se mai putea scoate oricând ceva.* Dar despre asta vom mai avea ocazia să vorbim atunci când ne vom ocupa de rețeaua „celor cinci de la Cambridge“.

Soția și amantul au păstrat secretul

Tot Stewart Menzies a fost primul ofițer de informații aliat care a detectat o „nebulosă organizație rusească ce activa în secret, cum era și firese, la Paris și, se crede, și în Olanda“. Tendința organizației era să penetreze serviciile aliate de informații. Era prima semnalare a Căkăi, străbunica viitorului KGB. Dar Stewart Menzies nu avea numai calități. Într-un raport, elogios de altfel, maiorul Drake atrăgea atenția asupra a două defecte: avea tendința să supracentralizeze totul, aglomerându-se nejustificat, și avea o mai bună judecată a faptelor decât a oamenilor. În delicatul domeniu al informațiilor, defectul din urmă se poate dovedi catastrofal, căci oamenii sunt cei care fac evenimentele și o proastă judecată asupra lor atrage după sine și o inadecvată apreciere a faptelor. O altă trăsătură a lui Stewart Menzies, remarcată de cei ce l-au cunoscut, era faptul că îi plăcea să stea în umbră, de unde să își exercite, neștiut, influența.

Sfârșitul primului război mondial a însemnat, printre altele, și o extindere a influenței bolșevice în Europa, deși pentru

scurtă vreme. Și nu numai în Germania sau în Ungaria. Chiar și în Marea Britanie s-au petrecut în armată o serie de revolte de inspirație bolșevică. Astfel, 10 000 soldați, care își terminaseră permisia și trebuiau să se întoarcă în Franța, s-au revoltat în Gara Victoria și au pornit, înarmați, spre Buckingham Palace, fiind împrăștiati de Garda călare. Drept urmare, Ministerul de război a format un serviciu numit MO4x care avea sarcina să urmărească asemenea manifestări și să informeze pe rege și cabinetul primului ministru. Stewart Menzies a fost detașat la această nouă structură secretă. Nu a rămas multă vreme acolo, pentru că la sfârșitul anului 1918, la dorința lui, era transferat în cadrul serviciului de informații și contrainformații externe.

Stewart Graham Menzies s-a căsătorit de trei ori. Mai întâi cu Lady Avic Sackville, la 29 noiembrie 1918. Nu a fost un mariaj prea fericit, ambii soți având o serie de aventuri. Deși pe atunci – cum am mai spus – un divorț putea duce la anihilarea socială a celui ce făcea pasul, la 20 iunie 1929 Menzies a făcut publică demisia sa din Garda regală personală, acțiune preliminară absolut necesară pentru a putea divorța. Ministerul de război a anunțat însă că a fost confirmat ca locotenent-colonel în cadrul corpului ofițeresc, cu plata soldei pe jumătate. Era un gest clar că Stewart Menzies se bucura în continuare de încrederea superiorilor săi. A putut deci declanșa acțiunea de divorț fără probleme deosebite. Avocații au realizat un acord prin care Lady Avic și amantul ei, Frank Spicer, se angajau că orice ar fi aflat despre activitatea lui Stewart să rămână un secret desăvârșit. Amândoi și-au respectat cuvântul dat până au intrat în mormânt. De asemenea, Stewart Menzies a obținut dreptul ca în lucrările de referință în care îi apărea numele să se treacă formula: „căsătorit 1918, Lady Avic Ela Muriel (de care a obținut divorțul în 1931)“,

ceea ce arăta că nu el fusese partea vinovată. Lady Avic rămânea nu numai în biografia viitorului „C“. Ea a servit drept model scriitorului John Le Carré pentru Lady Anne, aristocrata și răticitoarea soției a lui George Smiley, simbolul obsesiei britanice pentru „cărțile“ infiltrate de sovietici în serviciile lor secrete.

Stewart Graham Menzies s-a recăsătorit cu Garton Pamela Beckett, la 12 decembrie 1932. Era o femeie frumoasă și o vreme au părut fericiti. Dar, așa cum avea să se dovedească în curând, Pamela suferea de o boală cumplită: anorexie nervoasă. Boala i s-a agravat, se pare, și din cauza privațiunilor impuse după ce Stewart a devenit „C“ în timpul războiului, lucru pe care ea nu l-a cunoscut vreodată. Și-a închipuit că soțul ei avea o amantă, pentru care o neglija. Stewart a ținut foarte mult la ea și oricând avea o clipă liberă o petrecea alături de Pamela. Din această căsătorie s-a născut singura lor fiică, Fiona. Pamela a murit la 13 martie 1951, vegheată de soțul ei.

La 12 decembrie 1952 – ce coincidență! –, Stewart Graham Menzies se căsătorește cu Audrey Chaplin, o femeie foarte bogată. Dar nici mariajul acesta nu a fost mai fericit: cei doi soți și-au trăit viața separat, întâlnindu-se doar pentru a cina în fiecare seară de miercuri.

Ar mai fi de menționat la acest capitol că la scurtă vreme după ce Stewart Menzies a părăsit funcția de șef al serviciului de informații și contrainformații externe, una dintre secretarele sale, domnișoara Evelyn Jones, a încercat să se sinucidă. Episodul a stârnit îngrijorare la sediul serviciului, pentru că nimeni nu a cunoscut legătura lor. Întrebarea firească a fost: dacă a putut ține ascunsă, atâția ani, relația cu Evelyn Jones, câte alte secrete a mai luat cu el? ■

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

De altfel, să constatăm care a fost reacția în epocă la incident. Dispunem de ziarul *New York Times* datat 13 octombrie 1960. Pe prima pagină încep și continuă pe pagina a patra două relatări, una intitulată *Hrușciov lovește cu pantoful în masă*, de Benjamin Welles, iar cealaltă are titlul *Bolland mâniat; președintele acționează după ce discuția asupra colonialismului provoacă tumult*, de Thomas Hamilton. Prima corespondență începe astfel: „Premierul Hrușciov și-a agitat pantoful azi și l-a lovit de pupitrul său sporind lista bufoneriilor pe care le-a imprimat Adunării Generale. De această dată dl. Hrușciov a fost, după câte se pare, nervat de o declarație a domnului Lorenzo Sumulong, membru al delegației filipineze. Domnul Sumulong a spus în timpul dezbaterii că popoarele din Europa răsăriteană au fost private de drepturile lor politice și civile și că au fost «înghițite de către Uniunea Sovietică». Domnul Hrușciov și-a scos apoi pantoful din piciorul drept, l-a agitat amenințător spre delegatul filipinez aflat în cealaltă extremitate a sălii. După aceea a lovit pantoful de pupitrul. Ulterior, în timpul dezbaterii asupra colonialismului, în cursul căreia accesele de mânie s-au manifestat în rândul unor delegații, domnul Hrușciov în mod alternativ a strigat, a agitat brațul drept și și-a scos pentru a doua oară pantoful.

Acest al doilea incident cu pantoful a avut loc în timpul cuvântării domnului Francis D. Wilcox, un asistent al Secretarului de stat.”

Rememorând alte incidente, Benjamin Welles notează: „Prima ruptură a domnului Hrușciov cu eticheta [Adunării Generale] a survenit în 26 septembrie, la o săptămână după sosirea sa la New York, când a început să bată cu pumnii în masa din fața lui, manifestându-și deschis dezaprobarea față de o cuvântare pe care o rostea secretarul general Dag Hammarskjöld... Trei zile mai târziu, în timpul unei cuvântări cumpătate a premierului MacMillan, domnul Hrușciov l-a întrerupt strigând în limba rusă. Domnul MacMillan, imperterabil, a băut un pahar cu apă și a murmurat peste umăr, către președintele Adunării, Frederick Bolland, că dacă domnul Hrușciov dorește să continue, el ar dori o traducere. Domnul Bolland l-a

chemat la ordine pe domnul Hrușciov și domnul MacMillan și-a continuat cuvântarea. Ieri [12 octombrie], domnul Hrușciov s-a angajat în a arăta cu degetul și în incriminări cu un tânăr diplomat din delegația spaniolă. Observatori serioși consideră că domnul Hrușciov are un scop distrugător în excesele sale de cabotin. Ei observă că o practică standard comunistă constă în faptul că atunci când comuniștii consideră că nu pot câștiga în fața unui tribunal, ei trec la distrugerea prestigiului și autorității tribunalului. «Aceasta ar fi ceea ce face Hrușciov până acum», a declarat un delegat”.

În corespondența lui Thomas Hamilton se reiau o serie dintre elementele prezentate de colegul său, încadrându-le în descrierea generală a

ședinței. Să reproducem din această corespondență pasajele referitoare la întreruperea ședinței: „...Domnul Mezincescu, după critici la adresa modului în care Bolland a condus ședința, a început o frază în care afirma că poporul irlandez nu mai puțin decât alte popoare este îndreptățit să fie liber, când domnul Bolland a început să lovească cu ciocănelul. Președintele era atât de iritat încât și-a omis să spună când Adunarea Generală își va relua următoarea ședință... Mai târziu, s-a anunțat că Adunarea se va întâlni mâine, la ora 10.30 a.m., pentru a

încheia dezbaterile propunerii sovietice ca declarația anticolonială să fie luată în discuția plenarei Adunării Generale... Un purtător de cuvânt al domnului Bolland a declarat noaptea trecută că președintele a întrerupt ședința din cauza comportării domnului Mezincescu, care a denunțat prin reflecțiile sale imparțialitatea președintelui și a «atitudinii altora». Purtătorul de cuvânt a afirmat că domnul Bolland a început să lovească cu ciocănelul pentru a încheia ședința înaintea referirii domnului Mezincescu la compatrioții domnului Bolland.

Delegația română a dat publicității o declarație negând că domnul Mezincescu ar fi proferat vreo «insultă» la adresa poporului irlandez și insistând că românii s-au bucurat în momentul în care irlandezii și-au câștigat libertatea”. ■

Eugen PREDA

ADDENDA

LA

PANTOFUL

LUI

HRUȘCIOV

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• În plină desfășurare – campania de alfabetizare a muncitorilor neștiutori de carte din întreprinderile bucureștene. În luna februarie au fost școlarizate 4 500 persoane din 165 întreprinderi.

• Premieră la Teatrul Național: Macbeth, de Shakespeare, în regia lui Ion Sava și decorurile lui J. Perahim. Surpriza spectacolului – actorii joacă cu măști, regizorul încercând prin aceasta „să obțină expresia pură a tragicului, prin personaje tipice”, notează Silvan Iosifescu, în Scânteia.

• La întoarcerea din U.R.S.S. a delegației de intelectuali condusă de C.I. Parhon, președintele ARLUS (Magazin istoric, nr. 4/ 1994), ziarele publică impresii de călătorie ale membrilor acesteia. Iată relatarea prof. C.I. Parhon despre întrevederea cu I. V. Stalin: „A fost momentul cel mai impresionant al vizitei noastre în U.R.S.S. Desigur că fiecare a încercat diferit acest sentiment al întâlnirii cu omul care a făcut Victoria împotriva fascismului, cu genialul conducător al armatei roșii. În ceea ce mă privește, în clipa în care generalissimul Stalin a intrat în biroul său din Kremlin, unde ne-a primit, am fost uimit și emoționat de marea modestie, aș putea s-o numesc aproape timiditatea, acestui mare om de stat. S-a apropiat de noi cu prietenie, având întipărit pe figură un surâs care denotă o mare bunătate sufletească”.

• Ostașii Regimentului de gardă „Mihai Viteazul” subscriu solda lor pe o lună pentru refacerea Stalingradului.

• Marțea și vinerea, în debitele bucureștene, se vând țigări.

Parcurgând vrafal de ziare din 1946 pentru alcătuirea acestei rubrici, în mod inevitabil întrebarea se naște: cum priveau gazetarii din urmă cu cinci decenii vremea pe care o trăiau? Cum încercau să o definească.

O astfel de definire propune Al. Mironescu, în *Fapta* din 4 martie: „vremea muncitorilor”.

„Trebuie să se înțeleagă – scrie autorul amintit – un lucru elementar, că astăzi e vremea muncitorilor. Nu numai astăzi, dar pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna – ca să evităm vorbele prea mari – va fi vremea lor”.

După „epoca nobililor, după aceea a burghezilor, după aceea a militarilor, după aceea a oamenilor de afaceri – toate aceste categorii și-au avut epoca lor de aur – iată intrăm acum în epoca muncitorilor, pe care noi o dorim cât mai lungă, cât mai chibzuită și cât mai prosperă”.

Muncitorii au fost cei care „au avut de îndurat mari necazuri”, care „împovărați de copii au fost cel mai prost plătiți și – ceea ce e încă mai greu de uitat – cei mai desconsiderați, umiliți chiar”. De aici, continuă Al. Mironescu, „resentimentele care apar în lupta lor, și acea încordare pe care unii n-o înțeleg”. Ei însă „sunt într-un fel îndreptățiți să ceară totul și dintr-o dată, tocmai pentru că li s-au refuzat mulți ani de-a rândul; tocmai pentru că ceilalți nu și-au dat seama că muncitorii sunt și ei oameni și că trebuie tratați omenește”.

Pentru o astfel de „vreme a muncitorilor” a fost adus la putere – sub presiunea armatei roșii – guvernul dr. Petru Groza.

La împlinirea unui an de la cel 6 martie 1945, să consemnăm câteva opinii ale ziarelor bucureștene.

Universul: „Compoziția acestui guvern a înlăturat în primul rând inconvenientul divergențelor ideologice de până atunci, restabilind astfel unitatea necesară unei acțiuni pozitive de guvernământ și, odată cu aceasta, încrederea și sprijinul aliaților din răsărit”.

Semnalul: „În bună parte, probleme de însemnătate capitală pentru viitorul țării au fost rezolvate și rezolvate cu succes”.

Era nouă: „Pentru apărarea și consolidarea democrației se rialiază toți oamenii de sinceră credință democratică, indiferent de măsura în care ei aprobă măsurile echipei de lucru a d-lui Petru Groza”.

Timpul: „Guvernul Groza a câștigat marea bătălie a guvernării sale, a depășit momentele grele și după un an de conducere se arată a fi tot atât de hotărât și de energic să-și desăvârșască greaua sarcină ce și-a luat-o”.

Copertă
a revistei
Scânteia ilustrată

Delegația ARLUS
la înapoierea
de la Moscova

Liberalul, reproducând declarațiile lui C.I.C. Brătianu, făcute la Câmpulung-Muscel: „Guvernul F.N.D.-ist în loc să refacă și să sporească producția, să restabilească circulația, să refacă administrația și să garanteze libertățile cetățenilor, a avut un rol cu totul contrar aceluia ce îl cereau interesele țării. El a reintrodus un regim de dictatură mai acerb ca cele precedente și a distrus producția în toate ramurile economiei noastre naționale“.

Aurora: „N-am putea spune că guvernul prezidat de dl. Petru Groza e un guvern ideal. Are desigur lipsuri și cusururi!“

Scânteia: „Un an greu. Un an plin de eforturi din partea întregului popor, un an în care au fost încă numeroase lipsurile, în care masele au dat dovadă de o admirabilă abnegație, acceptând numeroase restricțiuni, numai pentru a grăbi refacerea țării“.

Dreptatea: „Dacă în momentul de față tensiunea dintre guvern și opoziția colaborantă a luat unele proporții de care partidele deținătoare ale puterii efective sunt în primul rând responsabile, aceasta nu poate împiedeca pe nimeni să constate că anumite situațiuni sunt dictate de natura echilibrului politic internațional și că înțelepciunea ne comandă tuturor să nu rupem definitiv punțile unor conlucrări obligate“.

Tot în *Dreptatea*, cu data de 15 martie, întâlnim și aceste comentarii ale lui N. Carandino pe marginea „realităților politice“ ale momentului: „Ar fi fost, desigur, preferabil ca, în momentele încordate prin care trecem, guvern și opoziție laolaltă să găsească modalitatea unei colaborări sincere și loiale. Ar fi fost înălțător ca, în ciuda tensiunii internaționale, noi, cei dinăuntrul hotarelor, să privim lucrurile în lumina unui interes local, străin în largă măsură de fazele succesive ale pasionantei bătălii diplomatice, dar rodnic tocmai prin hotărârea propriei sale limitări.“

Realitățile politice sunt însă altele – continuă N. Carandino – și de la constatarea lor trebuie să pornim pentru a găsi un modus vivendi, fie el întemeiat pe litera legilor și acordurilor în vigoare, fie sprijinit numai pe sugestiile omeniei și ale patriotismului.

Avem impresia că am apucat cu toții, din vini pe care nu e locul să le analizăm, un drum greșit, un drum principal greșit, fiindcă este al sfârșirii și al dezechilibrului. Pentru a-l abandona însă, guvernul, cel dintâi, trebuie să dea exemplul nu prin cuvinte de un conținut totdeauna supus îndoielii, cât mai ales prin fapte care să însemne renunțarea la arbitrar și adoptarea simultană a teoriei și a practicii democratice“.

Cronică mărunță

„După ce ți-ai notat cu grijă în agendă zilele fericite repartizate pe cartiere, o contabilitate întreagă, și te așezi cuminte la coada cozii – notează I. Flavian în *Națiunea* – când ajungi în dreptul ghișeului visat afli că nu mai sunt decât Tomis și România Mare (citești 120 și 140 lei bucata). Naționalele și Carpații dispar înainte de a apare. Vorba poetului: era pe când nu s-a zărit“.

• Începând cu 27 martie se pune în circulație bancnota de 100 000 lei. C. Tătăranu, guvernatorul Băncii Naționale, precizează presei că „punerea în circulație a acestei bancnote se datorește mai ales cererilor foarte insistente ale diferitelor asociații industriale și comerciale din țară în acest sens, cereri perfect îndreptățite, căci prin creșterea prețurilor din ultimii 7 ani a crescut și valoarea tranzacțiilor în aceeași măsură, astfel că valoarea celei mai mari bancnote a noastră, hârtia de 10 000 lei, nu era deloc în proporție cu volumul circulației monetare“.

• La 24 martie încetează din viață prințul Barbu Știrbei, în urma unui icter infecțios. Ziarele amintesc că „defunctul a fost prim-ministru în guvernul de tranziție în 1927. În 1930, din pricina evenimentelor, a părăsit țara, reîntorcându-se în 1940. Prințul Barbu Știrbei a tratat la Cairo ieșirea României din război. A făcut parte din delegația care a semnat armistițiul la Moscova“.

Serviciul religios are loc la biserica Domnița Bălașa, la 26 martie, iar înhumarea la cimitirul Bellu.

MARTIE
1946

Dr. Petru Groza,
Mihail Ralea,
Petre Constantinescu-Iași,
Romulus Zăroni
și Aurel Pop
la lucrările
primului Congres
al femeilor
din România

Cronică mărunță

• Răspunzând îngrijorării exprimate de presă – scrie Națiunea – privitor la unele importuri de fructe exotice și diverse delicatese, Ministerul industriei și comerțului s-a grăbit să anunțe că nu a dat și nu va da asemenea autorizațiuni.

Asigurarea aceasta, investită cu autoritatea supremă a comerțului, ar fi de natură să ne bucore, dacă nu ar fi dezmințită de realitatea care se răsfață în văzul tuturor. Fiindcă una din două: sau s-a dat autorizație de importul de portocale, smochine și alte asemenea bunătăți, sau ele au fost importate fără știrea autorităților respective.

Și că au fost importate oricine o poate constata pe străzile Capitalei, unde grape-fruited se vinde cu 20 000 lei bucata, iar sardelele se lăfaie în vitrinele magazinelor cu 16 000 lei cutia“.

• Înainte de a pleca în U.R.S.S. pentru un turneu de concerte la Moscova și Leningrad, George Enescu susține la 20 martie un concert extraordinar la Ateneul Român în beneficiul studenților nevoiași.

• S-a întocmit un plan pentru electrificarea țării. Se bănuiește că, după terminarea lucrărilor plănuită, se va întocmi un plan și pentru aprovizionarea populației cu becuri. (Ultima oră)

• Din ordinul primarului general al Capitalei, s-au împărțit bocanci unecilor din Serviciul garajelor și s-a cumpărat și material de lenjerie de corp ce se va confecționa în atelierele proprii și apoi va fi distribuită unecilor.

• Al. Raicu, în Fapta, despre vitrine: „Te izbesc la fiecare pas vitrinele. Prețurile au întrecut

Un subiect la ordinea zilei – alegerile. Chiar dacă nu li s-a fixat data, în sânul partidelor au loc dispute privind tactica lor electorală.

Astfel, un congres extraordinar al Partidului Social-Democrat, ținut la 10 martie, urma să decidă dacă această formațiune politică va merge la scrutin în cartel cu F.N.D.-ul sau va prezenta liste proprii.

Prima direcție este susținută de Lotar Rădăceanu, Ștefan Voitec, Tudor Ionescu, în timp ce a doua îi are ca principali partizani pe șeful partidului, C. Titel-Petrescu, și pe Șerban Voinea.

Rezultatul votului dă câștig celor care susțin cartelul: 232 – pentru, 29 – liste separate, 60 – abțineri, 29 – absenți.

Sciziunea produsă, este apreciată de presă ca o dovadă a lipsei de unitate între frunțașii social-democrați, și implicit, de slăbiciune a partidului. „Viața publică de la noi – se menționează într-un comentariu din *Semnalul* din 13 martie – are nevoie de partide muncitorești unitare, deci tari. Rămână fiecare cu metodele și tactica respectivă, așa poate e mai bine, dar rămână întregi.

Democrația reală – așa cum o dorim cu toții – nu poate fi în câștig prin crearea de facțiuni socialiste. Este un adevăr elementar, asupra căruia trebuie să mediteze bine frunțașii în cauză.

Înțelegem prea bine starea de spirit a acestor frunțași, încheie ziarul citat.

Votul de duminică le-a produs o explicabilă amărăciune. Dar lupta politică nu este un șir neîntrerupt de satisfacții și de bucurii. Să-și comprime toți această amărăciune și, din disciplină de partid și respectând angajamentul de onoare anterior luat, să se supui cu lealitate voinței exprimate de majoritate în Congres“.

Încă un nou venit între publicațiile bucureștene: *Națiunea*, „ziar de informație, atitudine și reportaj“, al cărui prim număr este datat 20 martie.

Este, așa cum amintește un editorial din nr. 3, din 22 martie, o publicație „pusă în slujba categoriilor de mijloc care își face o datorie din a înfățișa și a susține toate doleanțele lor drepte și rezolvabile, cu credința că îndeplinește o operă folositoare tuturor“.

Semnează în paginile ei, pe lângă George Călinescu, directorul publicației: D.I. Suchianu, A. Otetea, C. Balmuş, Valeria M. Sadoveanu, Adrian Marino, I. Flavius, Al. Piru.

Ziarul reflectă pe larg activitatea Partidului Național Popular, recent înființat, al cărui Comitet Central ține prima sa conferință pe țară la 22-24 martie. Conferința se încheie printr-o adunare publică în sala Aro, în cadrul căreia Mitiță Constantinescu, președintele P.N.P., expune

Primul ministru întreținându-se cu mareșalul Tolbuhin

Fotografie de A. Bauh din expoziția „Valea Jiului”

programul acestei formațiuni. Între altele, P.N.P. se declară „pentru monarhia constituțională, într-un stat parlamentar, astfel cum a fost salvat statul român din aventura antonesciano-hitleristă, la 23 august 1944, de către înțeleptul și curajosul nostru suveran, Majestatea Sa, regele Mihai I”.

Revista *Viața românească* dă următorul comunicat de presă: „Dintr-o regretabilă eroare, a apărut în revista noastră un articol semnat Eugen Ionescu și pe care direcția revistei e prima a-l dezaproba.

Iată cum s-au întâmplat lucrurile. D. Eugen Ionescu a trimis din Paris d-lui Tudor Vianu, profesor universitar și ambasadorul nostru la Belgrad, două articole. D. Vianu ne-a atras atenția că unul din ele e inadmisibil ca ton și injust ca cuprins ceea ce a fost, de astfel, și părerea noastră.

De aceea am hotărât să publicăm numai unul. Dintr-o eroare însă de tipografie, s-a cules un manuscris în locul celui alt. Regretăm profund cele întâmplate și rugăm a se considera că direcția revistei nu împărtășește cu nimic părerile autorului”.

Este vorba de o *Scrisoare din Franța. (Fragmente dintr-un jurnal intim)* datată 19 martie 1945, în care E. Ionescu susține că este „absolut necesar ca în România să se desființeze din rădăcini ideea naționalistă. România a fost și este încă bolnavă de naționalism. Naționalismul a otrăvit toată cultura și tot sufletul românesc. E cel mai teribil cancer moral și nu poate fi extirpat decât prin intervenția chirurgului”.

Este un pamflet violent (în genul celor din volumul său din 1934, *Nu*), împotriva exacerbărilor naționaliste, cu forma lor cea mai violentă – legionarismul.

Să reținem din finalul acestei *Scrisori*: „Am făcut tot posibilul să plec din țară: orice s-ar fi putut întâmpla. Să mor; să fiu contaminat; să devin un câine și eu; să fiu locuit de diavolul legionarilor.

Când am ieșit din țară, am avut impresia că am scăpat de la un foc, de la un cutremur, din valurile oceanului, din vârtej. Când am ajuns la graniță și am văzut steagul unguresc și pe vameșii unguri, mi-a venit să strig: «trăiască Ungaria» și să sărut vameșii.

România naționalistă – continuă E. Ionescu – se spulberă. România redevine o patrie; o țară luminoasă. Tenebrele se risipește. Lucrul acesta mi-l spune rațiunea. Dar inconștientul mi-e încă plin de coșmaruri; oroarea sfântă de iad și strigoi nu m-a părăsit încă. Cum să mă întorc în România, când și astăzi, noaptea, când visez că sunt acolo, urlu în somn. În România legionară, burgheză, naționalistă am văzut chipul Demonului sadismului și prostiei încăpățănate”.

Viața Românească, în 1946, îi avea ca directori pe Mihail Ralea și D.I. Suchianu. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

orice închipuire. Oameni cu priviri melancolice alunecă de la un geam de cristal la altul, privesc, trec înainte.

Mulți au început să poarte vechiturile. Ultimele în iarna asta, paltoanele s-au uzat mai mult: mulți au dormit fără foc și s-au acoperit cu ele, de-a valma cu plăpumile.

În vitrinele bodegilor zămbesc curcani și rațe fripte, salade, maioneze, bucăți de pește prăjit și sardele.

Prin fața lor defilează câte un orb dus de mână, pipăind cu bastonul trotuaru. Iar când se deschide ușa, dinăuntru răbufnește în stradă mirosuri ispititoare de mâncăruri și băuturi, larmă și fum”.

● A fi contemporan în materie de artă – scrie Petru Comarnescu în *Revista Fundațiilor Regale* – „înseamnă să te simți mereu în societatea marilor popoare de cultură, urmărind tot ce produce ele mai relevant pentru spiritualitate.

A fi contemporan înseamnă să nu aștepti decenii până să auzi la București Oedipul lui Enescu, cântat la Paris în 1937.

Societatea umană tinde să devină o singură societate, iar mijloacele de comunicație au devenit atât de rapide și eficiente, încât trebuie să trăim cu adevărat contemporan, dacă nu vrem să rămânem o provincie lăsată la voia întâmplării”.

● La Balul Presii, din 2 martie, s-au vândut toate biletele. Pe lângă programul artistic, se organizează un restaurant-bar cu prețuri obișnuite, o tombolă cu 1 000 numere, un debit de tutun și chibrituri. Se va distribui, de asemenea, un ziar ocazional, ediție specială, la ora 2 dimineața, cu comentariile balului.

CU N. IORGA

LA RADIO

AL. LASCAROV-MOLDOVANU

Am prezentat în nr. 11/1994 și 11/1995 al revistei fragmente dintr-o scriere inedită, închinată evocării omului, profesorului, istoricului care a fost Nicolae Iorga, de la a cărui naștere (17 iunie 1871) se împlinesc în acest an cinci pâtre de veac.

Din același volum de amintiri am selectat alte câteva pagini legate de colaborarea lui N. Iorga la începuturile radioului în țara noastră (prima emisiune a avut loc la 1 noiembrie 1928) și, apoi, de atitudinea unei înalte fețe bisericești, patriarhul Nicodim, față de legionari. Sunt pagini de mărturie mai puțin cunoscute care pot contribui și ele la mai buna cunoaștere a istoriei românești din prima jumătate a acestui veac.

Manuscrisul se păstrează în colecțiile Cabinetului de manuscrise al Academiei Române. (I.L.)

În imagine: savantul și soția sa pe terasa locuinței lor de la Vălenii de Munte.

● Să vorbești unui cub de piatră ● Arghezi interzis la Radio ● Patriarhul Nicodim face reducere legionarilor 20 ani ● În biblioteca Institutului „N. Iorga“

În vremea aceea [1928] luase ființă postul de Radio din Berthelot 60, unde și eu avui un rost în alcătuirea acelei „Ora satului“...

Cugetând cum s-ar putea face din tribuna de la Radio una de mare lucrare românească, cu răsunete cât mai adânci în întregul norod, firește gândul îmi merse mai întâi la Iorga. Iorga însă refuza categoric să vorbească la microfon. Doamna Catinca îmi spunea, întristată: – Iată, Nicu nu vrea cu nici un chip să audă de așa ceva.

I-am răspuns: – Am să-mi dau osteneala să-l conving.

În una din zile, pretextând un motiv oarecare, i-am cerut să mă primească. Era, cred, prin toamna lui 1930. Mă gândeam: un ciclu de zece conferințe privitoare la istoria românilor, o frescă largă, luminoasă, așa cum știe să facă Iorga, va fi ceva extraordinar pentru toți – pentru cei de la Radio, pentru ascultători, pentru Iorga. Ajuns la Iorga, îi vorbii de-a dreptul, fără înconjur, riscând totul, dar și nădăjduind totul:

– Domnule profesor, sunteți așteptat la Radio. Zece conferințe. Închipuiți-vă ce-ar fi. Trebuie! Lipsa domniei-voastre de la Radio ar fi o adevărată abdicare de la rolul pe care-l aveți de zeci de ani în cultura românească. O să vă obișnuiri. Știu, vi se pare un non-sens să vorbiți unui cub de piatră, singur, într-o cămăruță. E o impresie penibilă. Dar, după prima vorbire, trece. Veți vedea.

Iorga mă asculta în tăcere, balansând mereu piciorul și protestând ușor prin mișcarea umerilor. Îl simțeam că cedează. Urmă:

– Și-apoi, domnule profesor, îngrijesc eu ca totul să se petreacă în cea mai perfectă ordine. Nu veți avea nici o neplăcere. Închipuiți-vă, domnule profesor, ce răsunet vor avea cele zece conferințe ale domniei-voastre în întreaga țară. Lumea – orășeni și săteni – vă așteaptă, vă dorește.

Iorga: – Ei, dragă, cum să vorbesc eu acolo așa?

La aceasta se ivi și doamna Iorga: – Nicule, dragă, are dreptate prietenul nostru. Trebuie să vorbești la Radio.

Iorga: – Iaca, acumă și Catinca.

Atunci amândoi am asediat cu cele din urmă puteri pe profesor, silindu-l să se hotărască pe loc.

Adăugai: În seara primei conferințe voi veni eu să vă conduc la Radio.

Iorga încuviință: – Ei, dragă, am să fac și asta.

Nu spusese nimic celor de la Radio. Director al programelor era Adrian Maniu, cu care nu vorbisem nimic.

Intru la el și-i spun: – Ce zici dl. Iorga?

El îmi răspunde cu grăbire: – Să vorbească la microfon? – Da. – Aș fi nespus de mulțumit. Știu însă că nici nu vrea să audă. Iată, zece conferințe „Istoria românilor“. Vin de la el. S-a hotărât să vorbească.

Maniu era mai mult decât mulțumit. De îndată fixă datele ciclului. Mi le dădu ca să i le comunic lui Iorga. A doua zi duceam lui Maniu adeziunea lui Iorga.

Iar în seara primei conferințe, potrivit înțelegerii, am mers la Iorga cu o mașină de piață și, luându-l din Șoseaua Bonaparte, l-am dus la Radio, unde, în clipa convenită, l-am condus la cabina microfonului, șoptindu-i: – Succes bun, domnule profesor.

Pe urmă am stat și am ascultat cea dintâi vorbire a lui, cu sufletul cuprins de-o curată și senină mulțumire.

Și de-atunci, până puțin înainte de noiembrie 1940, glasul lui Iorga a plecat în atâtea dați din odaia microfonului ca să se ducă peste întreaga întindere a sufletului românesc...¹

Arghezi, pe vremea venirii lui Iorga la guvern, vorbea la Radio, vorbire pe care Iorga, venit prim-ministru, a interzis-o. Gestul nu avea nici măcar scuze că cuprinsul vorbirilor lui Argezi ar fi avut ceva nepotrivit. Era un gest cu atât mai de regretat. Eu, bine știu, am avut un ceas de grea suferință morală, aflând faptul. Întai pentru nedreptatea în sine care se făcea lui Argezi, apoi pentru Iorga însuși, pe care nu aș fi vrut să-l văd micșorat, printr-un asemenea fapt, în sufletul meu.

Mi-am zis atunci: voi interveni ca nedreptatea să înceteze. Cum? Nu știam, dar bine știam că trebuie să intervin. Voi merge direct la Iorga și nu mă voi lăsa până nu capăt învoirea ca Argezi să vorbească din nou la microfon. Voi apela la simțul de dreptate și la cavalierismul lui Iorga și voi reuși.

În adevăr, la cea dintâi întâlnire la Senat, i-am cerut să-mi îngăduie să-i vorbesc. M-a primit...

Când am pronunțat numele lui Argezi, Iorga a sărit în sus: – Ei, dragă, nu se poate, cu nici un chip. Nu m-am lăsat. I-am argumentat: – S-ar putea spune cu drept cuvânt că suntem tirani.

Iorga nu dădea semn de cedare. Atunci, apelând la sentimentul lui de dreptate, i-am spus: – Domnule profesor, tocmai fiindcă aveți o idee rea de el fiți mărinos și biruiți-vă, ca să nu se spună că ați fost nedrept. Căci, domnule profesor, iertați-mă, dar e o nedreptate.

Iorga, balasându-și ochelarii care atârnavă, ca totdeauna, de lungul șnur de mătase, tăcea și privea pe geam, gândindu-se cine știe unde. Zise: – Ții domnia-ta să vorbească la Radio? – Dreptatea, domnule profesor, nu eu.

Ceda. Atunci, îndrăznii să-i cer încuviințarea: – Pot spune la Radio că ați ridicat opreliștea? Simțul de dreptate biruise în sufletul lui Iorga: – Ei, da, du-te la Vălcovici și spune-i.

Vălcovici era ministrul lucrărilor publice, iar postul de Radio depindea atunci de acest minister.

Nu se mai putea respira atmosfera spirituală din București [în toamna lui 1940]. Era o teroare morală din cele mai înăbușitoare. Porniți pe panta prăbușirii, legionarii nu mai aveau simțul realităților. Lumea stătea îngrozită și mâhnită în fața privilegiștilor necontenților parastase și a nesfârșitelor cortegii care defilau fără întrerupere de dimineață până seara, aducând o sațietate sufletească pe care bieții oameni nevinovați, care n-aveau nici un amestec în toate acestea, cu greu o mai puteau suporta...

Nu pot să nu povestesc o întâmplare care mi-a fost relatată de un martor ocular.

Au venit așadar la patriarhul Nicodim câțiva comandanți legionari și i-au cerut să le arate chipul în care s-ar putea ajunge la canonizarea căpeteniilor lor ucise de guvernanți. Patriarhul Nicodim, care avea un humor de-o finețe superioară, pe care petiționarii nu l-au simțit, le-a zis: – Apăi, da, se cade să procedăm regulat, ca să nu fie nici o pricină de sminteală.

Comandanții întrebară: – Ce trebuie să facem? Patriarhul, foarte serios, și cu totul binevoitor: – Apăi, uite ce: să întocmiți domniile voastre o petiție, în care să arătați cum stă cazul. Comandanții, nesimțind cătuși de puțin ironia, plecară satisfăcuți, ca să întocmească petiția.

Peste câteva zile aduseră petiția, la care patriarhul, cu aceeași umoristică dispoziție, le zise: – Apăi, bine ați făcut; lăsați-o aici și vom vedea.

¹ N. Iorga a publicat o selecție din conferințele sale la Radio în culegerea *Sfaturi pe întunec*, în două volume (vol. I, 1936, 364 pp., vol. II, 1936-1940, 364 pp.) apărute în Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă.

Dar comandanții erau grăbiți. Pentru ei canonizarea trebuia rezolvată urgent. Sărmanii și bieții morți meritau o soartă mai bună după jertfa vieții care o făcuseră fără să se gândească la canonizare. Dar urmașii lor aveau nevoie de aceasta în ordinea politicii lor, care se vroia cu orice chip încadrată în chenar creștin.

Atunci au zis patriarhului fără vreo atitudine de cuvenit smerenie: – Am vrea să știm ce soartă va avea petiția noastră.

Patriarhul, fără să-și piardă o clipă nici cumpătul, nici humorul, le răspunse: – Apăi, ce soartă să aibă? Se cade să păstrăm regula canonică. – Adică?, întreabă nerăbdător unul din comandanți. – Adică să meargă în dezbaterea Sfântului Sinod.

Alt comandant, care și el începea să piardă măsura, interveni: – Și când vom putea avea răspuns de la Sinod?

Patriarhul, cu un aer total nevinovat și fără să zâmbească, răspunse: – Apoi, cred că puteți avea răspunsul peste o... sută de ani. – ??? – Poate și mai curând, după caz. Da, vasăzică, nici cum mai înainte ca vo optzeci de ani. – ??? – Ce voiți dumneile voastre? Așa *poronesc* canoanele, și noi nu le putem călca *nici de cum*.

Comandanții legionari au plecat de la Înalțul Patriarh încredințați că totul nu este decât o perfidă punere la cale de către dușmanii lor și că patriarhul s-a făcut unealta lor.

Înainte de a închide manuscrisul acestor însemnări evocatoare nu numai ale lui N. Iorga, ci și ale timpului său, să consemnăm și acest „vis” al memorialistului.

Visez la o vreme când, în mijlocul unui parc plin de pomi de tot felul, cu brazde de flori în minunata înflorire primăvăratecă, va sta sub lumina soarelui o măreață clădire, pe frontispiciul căreia se va putea citi: „Institutul Iorga”.

În fața ei, iată-l pe însuși Iorga, cu capul său plin de expresie, cu barba lui așa cum era pe vremea Vălenilor, cu brațul întins, având arătătorul de la dreapta în mișcarea lui atât de cunoscută, cu trupul său ușor aplecat și cu privirea pătrunzătoare dar dulce, ca și cum ar spune: „Poftește...”

Și trec tineri și vârstnici, bărbați și femei, și privesc la chipul în bronz al marelui Înaintaș și-și zic: „Ce fericiți au fost acei care au trăit pe vremea

lui”. Și se lasă prinși de vraja unui vis care le spune de vremea de odinioară, cea de „la Iorga cetire...” Pe urmă urcă pe treptele de marmură de la intrare și intră în clădirea unde-i așteaptă cărți, manuscrise, gazete, stampe, tablouri, relicve, din care cu fruntea aplecată culeg vești și priveliști, cugetări și maxime, aforisme și idei, șiraguri întregi de mărgăritare spirituale, cu care își împodobesc și-și întăresc duhul pentru lupta care nu se mai isprăvește niciodată.

Îi văd cum stau înclinați spre cărți, ca într-o rugăciune și culeg, culeg mereu, preocupați și absenți de loc și timp, ușor încruntați, ca într-o încăierare cu o ființă nevăzută.

Sunt copii noștri, cei din anii de mai târziu, care își adapă mintea și sufletul la fântâna celor dinainte, părinții și strămoșii.

Iar după ce, coborându-se înserarea, vor închide tartașele lor cu însemnări și vor ieși din cuprinsul prea plăcutei clădiri, vor trece din nou pe lângă trupul de bronz al înaintașului și aruncându-i priviri de recunoștință vor spune între ei: „Iorga, Iorga” și vor da din cap, ca pentru a completa: „Mare a fost”.

„Visul” memorialistului a prins viață. Există, în București, un Institut de istorie care poartă numele marelui cărturar. A fost creat în urmă cu șase decenii, în 1936, chiar de N. Iorga ca instituție pentru cercetări de istorie universală, iar din 1948, odată cu reorganizarea vieții academice din țara noastră, a devenit institut pentru studierea istoriei naționale. Sub egida sa, au apărut importante volume de documente, monografii și studii, s-au editat și se editează reviste de specialitate, au loc sesiuni și dezbateri științifice, se desfășoară o susținută muncă de cercetare și o prestigioasă colaborare cu instituții similare din țară sau din străinătate. Biblioteca păstrează biblioteca personală a lui Iorga.

În 1965, institutul a primit numele fondatorului său. La 5 iunie 1976, la împlinirea a 105 ani de la nașterea istoricului și a 40 ani de la crearea institutului, în grădina din fața clădirii a fost dezvelit un bust al savantului realizat de Ion Irimescu, artist al poporului.

...De peste timp, din bronzul efigiei sale, Iorga pare că urmărește și veghează perindarea nesfârșită a istoriei românești. ■

În timpul domniei sultanului Mehmed I (1413-1421), a avut loc răscoala șeicului Bedreddin. La porunca șeicului, discipolii săi Torlak Kemal și Börklüce Mustafa porniseră și ei răscoala în diferite regiuni din Peninsula Balcanică. Atât șeicul Bedreddin cât și cei doi discipoli ai săi au fost, în cele din urmă prinși de armata sultanului. Discipolii au fost uciși imediat. Însă, întrucât era un mare învățat, șeicul Bedreddin a fost mai întâi judecat de o comisie de ulemale condusă de Mevlâna Haydar. După ce a fost condamnat la moarte, șeicul Bedreddin a fost spânzurat în fața atelierului unui fierar din orașul balcanic Serez. Înainte de execuție, șeicul a fost dus în fața sultanului Mehmed I. Padișahul l-a întrebat:

– De ce te-ai îngălbenit la față?
– Atunci când apune, soarele se îngălbeneste, a răspuns șeicul Bedreddin.

* *

În anul 1444, armata cruciată creștină condusă de Iancu de Hunedoara și regele Poloniei și Ungariei, Vladislav al II-lea, a pătruns în Imperiul otoman înaintând spre Varna. Sultanul Murad al II-lea tocmai se retrăsese la Bursa și lăsase tronul fiului său Mehmed al II-lea, care era încă un copil. În dificila situație creată de atacul creștin, Mehmed al II-lea l-a chemat pe tatăl său să se întoarcă pe tron prin următoarea scrisoare: „Dacă padișahul sunt eu, atunci îți ordon să vii și să treci în fruntea oastei tale! Iar dacă padișahul ești tu, atunci vino și apără-ți imperiul!”

* *

Sultanul Mehmed al II-lea „Cuceritorul” a poruncit, în anul 1452, să se construiască pe malul european al Bosforului cetatea Rumeli Hisari. Formal, a cerut aprobare de la împăratul Bizanțului. Însă, de fapt, cetatea urma să se construiască oricum, chiar și fără aprobarea împăratului. Răspunsul dat de împărat la cererea sultanului a fost următorul: „Locul pe care urmează să se construiască cetatea aparține de Galata (colonie genoveză de lângă Constantinopol). Galata nu este sub stăpânirea noastră, ci a genovezilor. Chiar dacă noi vă dăm voie, genovezii nu vă vor permite să construiți cetatea. Dacă vă veți apuca s-o construiți, veți intra în conflict cu genovezii”.

Sultanul s-a bucurat de acest răspuns și i-a trimis împăratului următorul mesaj: „Scopul nostru era să ne dovedim respectul față de împărat. Însă, din moment ce acel loc nu se află sub stăpânirea împăratului, nu mai este nici o

problemă. Căci pentru noi nu este prea important să fim respectuoși față de genovezi. Dacă va fi vreo neînțelegere, le vom răspunde noi genovezilor”.

* *

Sultanul Mehmed al II-lea, când ordona efectuarea unei campanii militare, nu spunea nimănui, până în ultima clipă, încotro va porni armata otomană. Padișahul tocmai poruncise să se facă pregătiri pentru o nouă campanie militară. Într-o zi, un cadiu l-a întrebat:

– Mărite padișah, în ce direcție se va face această campanie militară?

Mehmed al II-lea s-a supărat și i-a răspuns cadiului:

– Dascăle al meu, dacă vreun fir din barba mea ar ști ceea ce vreau să fac, atunci l-aș rupe imediat și l-aș arde.

* *

În timp ce sultanul Mehmed al II-lea asedia Constantinopolul, genovezii din Galata îi ajutau pe ascuns pe bizantini, dovedindu-se astfel ostili otomanilor. Înaltii demnitari ai Porții l-au întrebat pe sultan ce măsuri intenționează să ia contra genovezilor. Mehmed al II-lea a răspuns astfel:

– Bizanțul este pentru noi un balaur. Genovezii sunt doar un șarpe. Acum noi trebuie să ținem șarpele în adormire până vom strivi balaurul. După ce vom nimici balaurul, va fi foarte ușor să lovim în cap șarpele și să-l omorâm.

* *

Sultanul Mehmed al II-lea pusese să i se taie mâna dreaptă unui arhitect grec pentru o greșeală făcută la construirea a două coloane de marmură. Arhitectul grec a considerat pedeapsa nedreaptă și l-a reclamat pe sultan cadiului Hezer Bey Çelebi. Cadiul i-a chemat la tribunal atât pe reclamant cât și pe pârât (sultanul Mehmed al II-lea). Sultanul, imediat ce a intrat în sala de judecată, a vrut să se așeze. Însă cadiul a strigat ca un tunet:

– Nu te așeza, măria ta! Trebuie să rămâi în picioare în fața mea împreună cu reclamantul!

În final, cadiul l-a considerat pe sultan vinovat de a fi tăiat pe nedrept mâna arhitectului grec. Drept pedeapsă a hotărât să i se rezeze sultanului mâna dreaptă.

Mehmed al II-lea a primit cu seninătate greaua sentință. Însă arhitectul grec a spus că își retrace plângerea și a rugat ca sultanul să fie iertat. În aceste condiții, cadiul și-a anulat hotărârea.

Adaptare de ADRIAN TERTECEL

Varieteul Tanasache,

spionajul german și armata română

Perioada de neutralitate a României (1914-1916) a fost marcată de numeroase măsuri militare și acțiuni diplomatice, dublate de o prudentă activitate de protecție. Justificată deplin în contextul tensionat provocat de presiunile exercitate asupra României de către cele două mari grupări de state aflate în conflict, această activitate de protecție a vizat în numeroase cazuri măsuri sau ordine interioare în cadrul armatei vizând eliminarea oricărei posibilități de „scurgere a informațiilor”.

Scrisoarea sublocotenentului Tiberiu Crudu din Batalionul 8 vânători Bucecea, județul Botoșani, trimisă la 25 noiembrie 1915 lui A.C. Cuza este o mărturie în acest sens. Ea relevă însă și caracterul, uneori formal și lipsit de discernământ, al unora din ordinele emise în acei ani.

26 noiembrie 915,
Brehnești, jud. Botoșani

Mult stimată Domnule Cuza,

Supun aprecierii Dv. următorul ordin dat pe corp de armată, pe care eu nu-l pricep absolut deloc. Știu, la militarie se dau adesea ordine absurde, dar acesta atinge demnitatea țării și a ofițerilor săi.

Și ca să vă vorbesc mai lămurit, iată cuprinsul acestui ordin:

„Copie după ordinul Corpului IV de armată, nr. 4 829, urmare la nr. 3 713 din 8/10/1915:

Am onoarea a vă comunica, notate pe contra pagină, persoanele din această garnizoană semnalate de brigada de siguranță Iași, rugându-vă să binevoiți a pune în vedere corporul și serviciile din comandamentul diviziei, a da ordin ofițerilor ce vin în această garnizoană de a evita cu desăvârșire discuțiile relative la chestiuni militare cu aceste femei”.

Iată numele acestor femei (notate pe contra pagină):

„1) Carolina Noer, etate de 25 de ani, talia mijlocie, părul și sprâncenele castanii, tip frumos, ochi verzi, angajată la varietel

Apelul ofițerului respectiv către A.C. Cuza, atunci deputat în Parlament, aparține, e drept, unei manifestări atitudinale aparte. Dar dincolo de acest aspect, scrisoarea relevă informații inedite. Reacția spontană și rezerva pe care o manifestă tânărul ofițer față de un ordin „dat în mod confidențial” pe corp de armată pot stârni și azi opinii diferite. Real este însă faptul că una din puterile blocului central de puteri, Germania, desfășura o intensă acțiune de spionaj pe teritoriul românesc.

Iată conținutul acestei insolite scrisori (aflată în mica mea colecție personală), nu înainte de a preciza că am reprodus aidoma textul originalului.

Lt. col. Gh. BICHICEAN,
Institutul Militar de Artilerie și Geodezie
„Ioan Vodă” din Sibiu

Tanasache, cu domiciliul «Hotel Europa», camera nr. 15;

2) Ana Profal, talia mijlocie subțirică, față blondă, ochi verzi mici, părul blond, cu domiciliul «Hotel Rusia», camera nr. 16, angajată la varietel Tanasache;

3) Elena Scheetz, zisă Faneta, supusă germană, etate 34 ani, înaltă, părul și sprâncenele castanii, ochii albaștri, cu domiciliul în strada Ștefan cel Mare nr. 46, la Rosenthal.

Din ordin, p. Șeful Stat. Major
ss/Ionescu

Ei, l-ați citit, d-le Cuza? Acum vă întreb: decât să ne dea nouă ordine să nu vorbim chestiuni militare cu Ana, cu Faneta și cu Carolina, nu era mai bine și mai demn de a le ridica frumusețea și a le expedia peste graniță? De ce tolerarea unor femei, bănuite de spionaj în favoarea nemților? Ce? Așa cere politica sterilă la Iași? Nu pricep! Ofițerii, drept să vă spun, au rămas scandalizați de asemenea măsuri ridicole!

Ba unii, mai hâtri, au spus că s-au dat înadins adrese pentru bașaale ofițerilor, recomandându-le că-s cu ochii verzi, tip frumos, blonde etc., etc., plus otelul și camera!!! E stupid, ce ziceți?

Eu vă comunic acest ordin în mod confidențial pe corp de armată cu gândul că Dv. ați putea pune o întrebare în Parlament, interpellând pe dl. ministru de interne, ce e cu acest ordin care cere unei armate întregi să se ferească de tovărășia și discuția cu 3 femei de moravuri ușoare, când cel mai bun lucru ar fi să se înlăture pur și simplu aceste femei!

Căci: ori aceste femei sunt recunoscute de spioane și atunci trebuie scuzate, ori sunt cinstite, și atunci să nu se dea ordine așa de stupide care compromit nu numai o armată, dar o țară întreagă!

Sunteți alesul și trimisul nostru, d-le Cuza! Puteți să vorbiți acolo unde noi nu putem vorbi. Faceți-o, căci această afacere socot că merită să fie relevată.

Cu deosebită stimă
ss/T. Crudu

N.B. Vă fac această comunicare în mod confidențial, deci nu trebuie să mi se știe numele.

Adresa: sublocotenent Tiberiu Crudu, Batalionul 8 vânători, Bucecea, jud. Botoșani.

Când spunem René Descartes, spunem „dubito ergo cogito, cogito ergo sum“ și automat ne gândim la un filosof genial, cu capul tobă de carte. După cum se știe, Descartes a excelat nu numai în filosofie, ci și în matematică, fizică, astronomie, cosmologie și a întemeiat raționalismul modern. Dar iată că la 400 ani de la data nașterii sale, 31 martie 1596, biografia se întrec în a-i creiona marelui savant un portret de-a dreptul romantic, o viață subiect de roman. Descartes a fost un bărbat galant, delicat, sentimental – este concluzia ultimelor cercetări. Gânditorului pasionat nu i-au lipsit eleganța, ciudățeniile de comportare, curajul. El nu înseamnă numai *Discurs asupra metodei*, *Meditații metafizice*, *Principiile filosofiei*, *Pasiunile sufletului*, celebrele sale lucrări. Marelui savant francez i-a plăcut să trăiască după bunul plac. Și a plătit pentru acest mod de viață.

În 1649, pe când avea 53 de ani, a cedat ispitei de a se stabili pentru o vreme la curtea reginei Christina a Suediei, marea lui admiratoare, care a trimis în mod special o corabie la Amsterdam pentru a-l transporta la Stockholm. Descartes, care visase întotdeauna o poziție cvasi-oficială, s-a dus. După numai patru luni, el a căzut victimă rigorilor iernii suedeze. S-a stins din viață la 11 februarie 1650, în urma unei duble congestii pulmonare.

Ce să facă el în „această patrie a urșilor, printre stânci și ghețuri“, se întrebase înainte de a răspunde rugămintii reginei. Și

totuși, se duse. Gândea atunci că influența suveranei va fi benefică personalității lui. Dar „parteneriatul“ lor avea să fie extrem de obositor. Dimineață de dimineață, la ora 5.00, savantul trebuia să se întrețină cu protectora sa. În plus, era obligat să asiste la serbările curții și, uneori, să scrie texte pentru ele, ca, de pildă, libretul unui balet, *Nașterea păcii*.

Obișnuit cu căldura „sobelor“ sale – cum își denumea camerele –, Descartes a contractat o răceală puternică într-o dimineață, când suverana l-a făcut să aștepte într-o încăpere înghețată, uitând total de ora ei de conversație cu înțeleptul.

Întârzierea filosofului în „anticamera puterii“ avea să-i fie fatală.

Prietenul trimis de Providență

Se cunosc puține amănunte despre copilăria marelui om de

Cristina a Suediei și Descartes

știință franceză. În primul rând pentru că nu i-a plăcut să povestească despre ea. Știm doar că s-a născut la La Haye, în Touraine, și că avea doi frați mai mari. Tatăl său, gentilomul Joachim Descartes, era consilier în Parlamentul din Rennes. Mama, Jeanné Brochard, a murit când René avea numai un an. În preadolescență el s-a îndrăgostit de o tânără care se uita cruciș și care avea să-i inspire un interes de durată pentru ciudățeniile fiziologiei.

În anul 1606, când a absolvit școala din localitatea natală, băiețelul de 10 ani a fost primit la Colegiul ieșuit din La Flèche, întemeiat de Henric IV. Acolo s-a bucurat de un tratament privilegiat, din două motive: avea o sănătate fragilă („eram foarte palid și nu reușeam să scap de o tuse seacă“) și capacități intelectuale neobișnuite. Latina, greaca, matematica, fizica, logica, morala, metafizica i s-au părut fascinante, dar mediocru predate. De aceea el și-a comparat profesorii și metodele lor cu „un palat superb, magnific, dar construit pe nisip și noroi“.

Inteligența-i ieșită din obișnuit avea nevoie de un refugiu. René l-a găsit în abatele Mersenne, cu opt ani mai mare decât el, și el matematician, filosof și muzician. Ei vor purta ani și ani o alertă corespondență.

În ciuda sănătății precare, Descartes mainfesta o înclinație specială pentru exercițiile fizice. A practicat echitația și scrima, iar în 1617, la 21 de ani, după ce și-a luat diploma în

drept la Universitatea din Poitiers, s-a angajat în armata olandeză a lui Mauriciu de Nassau. Curând avea să înceapă Războiul de 30 de ani. Într-o bună zi de noiembrie a anului 1618, pe o stradă din orașul Breda, Descartes a cunoscut cu totul întâmplător un personaj ce îi va schimba destinul: Isaac Beeckmann, un „bolnav“ de fizică și matematică. O mare și lungă prietenie s-a născut atunci între cei doi, care au studiat împreună, cu aceeași pasiune, căderea corpurilor, măsura unghiurilor, hidrostatica, ezoterismul. Prima sa lucrare, un mic tratat de muzică, Descartes a dedicat-o acestui fidel prieten. „Mi-ai alungat indolența“, avea să-i scrie René lui Isaac, cel trimis de Providență.

Având propriul agent de informații

Revelația științei, marii științe, Descartes o va avea într-o noapte a anului 1619, o noapte de exaltare spirituală, în care a avut trei vise succesive, interpretate de el ca o încurajare cerească pentru cercetările sale. Din clipa aceea, cămpurile de luptă ale Războiului de 30 ani (1618-1648) vor fi abandonate de René Descartes. A înțeles că vocația sa era știința. Viața militară și aventuroasă nu-l mai interesau. Cercetarea adevărului devenise unica lui menire. A început prin a construi diferite mașini automate și chiar un dispozitiv ce ar fi permis omului „să se țină în aer“.

Secretele naturii îl obsedau. Prin cheia matematicilor, el socotea că le putea pătrunde. Primul supus introspecției, pentru a afla tainele gândirii, a fost propriul spirit. Descartes a hotărât să se instaleze în Olanda, unde a rămas până la plecarea sa

la Stockholm, în 1649. Era un exil pentru care optase. Fugea de cercul lui de prieteni, care l-ar fi distras de la unica sa pasiune: știința. Nu-i plăcea să fie cunoscut și săcăit. De aceea călătorea foarte mult în Europa, frecventând îndeosebi lumea bună. În timpul unei asemenea călătorii s-a bătut în duel pentru onoarea unei femei pe care o cunoscuse la Paris, iar în 1635 i s-a născut o fiică naturală, Franține, din legătura lui cu o servitoare.

În Olanda, a migrat de la Leyda la Utrecht, Amsterdam, Deventer, Santport, în căutarea izolării necesare lucrului. În toată această vreme părintele Mersenne, „agentul său de informații“, l-a ținut la curent cu ce se mai descoperea, cu ce se mai zvonea în ce îl privea, încât savantul să se poată concentra exclusiv pe știință, fiind totodată racordat la controversile zilei. A aflat astfel că se bârfea copios pe seama moravurilor sale, dar nu s-a arătat deloc afectat.

Dintr-o viață de 54 de ani, marele om de știință a locuit între 1628 și 1649 în Olanda, făcând în Franța numai trei călătorii în acest timp (1644, 1647 și 1648). Desigur, Descartes este în mod indubitabil Franța, dar el poate fi mai ales Olanda. În fond însă ce importanță are? Poate fi și China și orice altceva, de vreme ce umanitatea îi este general - îndatorată.

Interesant că, după moartea sa, corpul i-a călătorit aproape tot atât cât în timpul vieții. Înmormântat mai întâi la Stockholm, unde murise, a fost transportat, 17 ani mai târziu, la Paris, unde a odihnit în biserica Sainte-Genève-du-Mont, apoi, în 1799, la Muzeul Monumentelor. În sfârșit, în 1819, a trecut în capela Sacré-Coeur, a bisericii Saint-Germain-des-Près. ■

Florentina DOLGHIN

UN MISTER ÎNLĂTURAT

„...A fost, într-adevăr, depus corpul Mariei Obrenovici în cavoul familiei Catargi? Dacă da, ce rost a avut atunci modestul mormânt din parcela 15/I, rândul 7, locul 11, unde a fost găsită și se păstrează și acum crucea cu inscripția: PRINCIPESA MARIA OBRENOVITSCH? Să se fi opus cei din neamul Catargi la depunerea osemintelor rudei lor în cavoul familiei? Mister!“

Poate că nu atât de mare acest mister, din moment ce un contemporan al evenimentelor, A.C. Cuza, nota în jurnalul său:

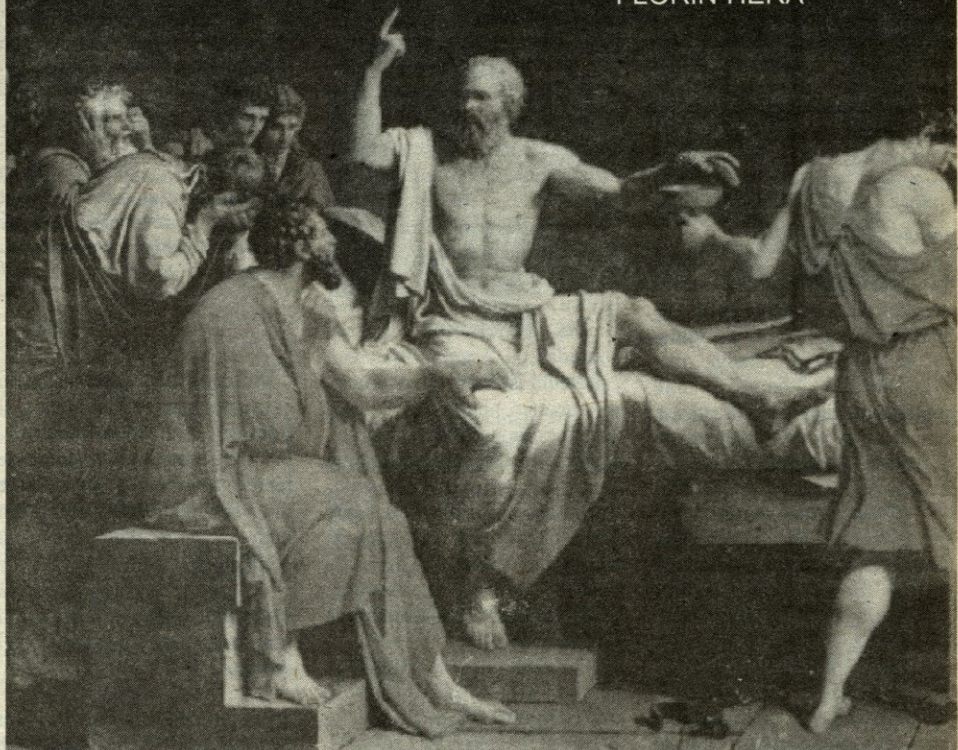
„17 februarie [1908]. Zilele aceastea, pe neașteptate, a fost desmormântată, la Sfântul Spiridon, prințesa Maria Obrenovici, fosta bună prietenă a lui Cuza-Vodă și mama copiilor săi Alexandru și Dimitrie, morți așa de timpuriu. A făcut o mare senzație în popor faptul că corpul, fiind îmbălsămat, a fost găsit neatinș, de o frumusețe desăvârșită. Astăzi [dec. în 17 februarie 1908 - n.n.] s-a făcut înmormântarea în cavoul familiei Catargi, la care a asistat și doamna Olga Mavrogheni, sora defunctei, doamna de onoare a reginei. Prințesa Maria Obrenovici era fata lui Costin Catargi, născută în 1832 și moartă la Würzburg, în 1876, 16 iulie. Mărită cu prințul Efreim Obrenovici, ea a avut un fiu, Milan, cel dintâi rege al Serbiei. Pe mormântul ei s-a găsit următoarea inscripție: «Prințesa Maria Obrenovici, născută la 3 august 1832 și săvârșită din viață la 4 iulie 1876».

Așadar, suntem în fața mărturiei unui contemporan, mai mult a unei persoane foarte apropiate familiei fostului domnitor. Iar precizarea că la procesiune a asistat și sora defunctei, Olga Mavrogheni, elimină, credem noi, orice dubiu în legătură cu faptul dacă a fost sau nu reînhumată în cavoul familiei Catargi. Cât privește crucea despre care vorbesc dl. Ostap în articolul publicat în *Magazin istoric*, nr. 11/1995, pp. 72-73, ea nu poate fi decât aceea de la mormântul Mariei Obrenovici de la biserica Sf. Spiridon, și care a fost adusă la Cimitirul Eternitatea, odată cu reînhumarea ei.

M. ȘT.

PROCESUL SOCRATE CONTINUĂ

FLORIN HERA

Moto:

„Am voït să mă lămuresc dacă prin acest act – care hotăra de soarta mea – s-a urmărit pedepsirea unui vinovat ori numai jertfirea unei victime“.

(Mircea Vulcănescu, *Ultimul cuvânt*, în fața Curții de Apel, 15 ianuarie 1948)

Am putut vedea, în prima parte a acestor mărturii, cum a fost pregătit – cu perfidie și perseverență – procesul împotriva lui Socrate. Nu se urmărea pedepsirea unui vinovat, ci doar jertfirea unei victime.

Trebuia suprimat moral și, dacă nu se supunea, trebuia eliminat fizic „Socrate – dușmanul poporului și al zeilor Atenei, învățătorul aristocraților...“. Era o minciună

născocită de pigmei politici. Socrate nu respecta decât o unică aristocrație: aristocrația spiritului, demnitatea meritului. Cei care l-au condamnat erau sclavi ai prejudecăților timpului, erau orbiți de cuvântul otrăvit al demagogilor setoși de putere.

Mărturia cea mai usturătoare este adusă tot de neiertătorul Aristofan...

Aristofan își plătește polița

...Suntem în anul 422 înainte de Hristos. Războiul Peloponesiac va împlini în curând un deceniu de cruzimi, ciumă, înfrângeri și victorii, de aventuri și discursuri patriotarde, de profituri și înalte posturi pentru lingușitori și carieriști politici, de mizerie, chinul, orbitul, mult răbdătorul popor.

„Omul zilei” este Cleon, bărbat de stat mereu în centrul atenției, demagogul numărul 1 în mărturia istorică a lui Tucideide, cel mai pătrunzător analist grec. Ales strateg, Cleon își vede ambiția oarecum satisfăcută: se află în locul lui Pericle pe care l-a săpat cât a putut, mai ales atunci când a încercat să-i murdărească imaginea acuzând pe înțeleptul Anaxagoras din Clazomene, reprezentant strălucit al școlii filosofice ioniene. După cum afirmă istoricul grec Plutarh (46-127 d.Cr.), Anaxagoras l-a învățat pe Pericle „arta de a guverna”. Ca să-l compromită pe democratul Pericle, demagogii îi atacau pe Anaxagoras – pentru „împietate” – sau pe Aspasia, pe care o urau pentru cultura, talentul și frumusețea ei, pentru îndrăzneala de a fi mândră ca femeie – și pentru că era marea iubire a lui Pericle. Cleon se afișează ca autoritate majoră în domeniul militar. De fapt este un aventurier temerar, afectat de boala pe care înțelepciunea greacă o numește „hybris”, dezechilibru provenind – în cazul lui Cleon – din pofta paranoică de putere, pasiune violentă care înrobește mintea și inima. Caracterul lui Cleon este în opoziție totală cu structura sufletească a lui Socrate, care se conduce în viață după preceptele înscrise pe fronton de templu, la

Delfi: „Cunoaște-te pe tine însuși”; „Nu pierde măsura”...

Cleon se plimbă cu pași mari în tribună, vorbește arrogant și cucuritor, în transă – și se lovește cu palmele peste coapse: arta oratorică clasică greacă va condamna adesea atitudinea corporală exhibiționistă, ostentativă – și latinii vor fi de acord. Dar demagogia oratorică are legile ei și veleitarul candidat la tiranie izbutește, de multe ori, să convingă prin gesturi mari, mulțimile nemulțumite, chinuite de criză. Cleon obține comanda pentru o ofensivă aventuroasă asupra generalului spartan Brasidas, la Amphipolis. Aici „șiretenia istoriei” își va spune, misterios, cuvântul... La Amphipolis se află și Socrate. Cleon este șef, strateg, Socrate este un simplu „hoplit”, infanterist, purtător de arme grele. Cleon va muri – ucis de spartani în aventura „lipsei de măsură”. Socrate, înțeleptul, se va întoarce la Atena, la întâlnirea cu eternitatea...

Și Aristofan e la Atena. A scăpat, cum știm, printr-un dubios compromis, de șantajul lui Cleon, urzit după piesa *Cavalerii*, din 424... Acum, Aristofan, fără milă, are o poliță de plătit! A și scris, cu poftă, comedia *Viespile*. Este o piesă politică. În prim plan, ținta favorită a lui Aristofan: Cleon. Se arată, cu lux de amănunte usturătoare: cum și de ce judecă strâmb „heliastii”, jurații tribunalului popular... Două personaje discută, *Filo-Cleon* și *Anti-Cleon*. Aflăm că demagogii cumpără fără rușine pe jurați, prin cadouri și alte pomeni în oboli. Declamă o voce din corul piesei: „Cleon, protectorul nostru, ne-a transmis ieri să ne prezentăm cu noaptea-n cap – și cât se poate de mănioși, ca să nu-l cruțăm pe părât”... Cleon-Demagogul manevrează

pe „heliastii”! Cine se ploconește, scapă! Dacă plângi și plătești, e bine, dacă nu – ești vinovat! *Viespile* lui Aristofan, jucate în 422, imediat după *Norii*, au avut un succes imens. Toată lumea comenta, după aceea, că demagogii cumpără jurații – cu zece la sută din banii furați! Cetățiii! Și rămân, bieții de ei, numai cu 90 la sută. Despre Socrate, nu se vorbea. Dar la procesul lui, în anul 399, s-a votat – așa cum prevăzuse din timp Aristofan – după „dreptatea lui Cleon”.

Păzește-te!

Acuzațiile de ateism și de corupere a tineretului aduse lui Socrate erau, de fapt, simple pretexte pentru o acțiune de represiune politică și de eliminare din viața publică. O scenă din dialogul *Menon* al lui Platon redă o întâmplare semnificativă. Data când se petrece această întâmplare este sfârșitul lui ianuarie sau începutul lui februarie 402.

Socrate se întâlnește – între alții – cu cetățeanul Anytos și are o discuție despre unele nereușite ale lui Pericle în privința educării civice a ateniienilor. Este cazul fiilor lui Pericle; dar – mai ales – al pupilului acestuia, Alcibiade, organizatorului unei expediții militare dezastruoase în Sicilia, în anul 415, demagog, aventurier și colaborator cu Sparta și Persia împotriva Atenei. Socrate își formulează observațiile cu toată sinceritatea, ca prieten autentic al democrației, exigent și critic, nu evită să vorbească despre lipsurile și erorile oamenilor politici, care au dus la înfrângerea Atenei în Războiul Peloponesiac, încheiat foarte recent prin capitularea din 404.

De altfel, însuși Socrate este grav învinuit de faptele lui

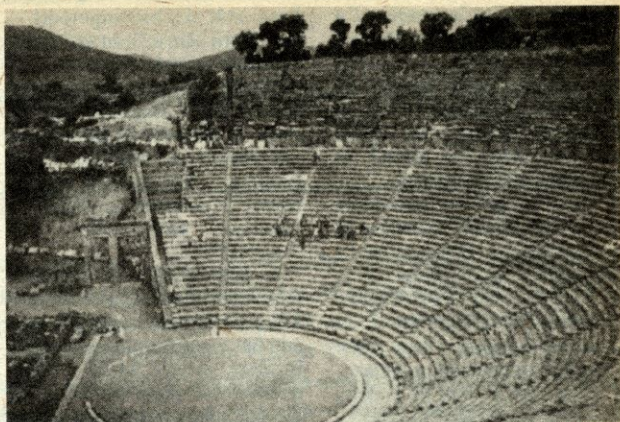
Alcibiade, care i-a fost discipol ingrat, așa cum se reamintește și în *Acuzarea lui Socrate*, scrisă de autorul grec Policrate, cunoscut ca om politic și orator, prieten cu poetul Meletos, denunțatorul lui Socrate. În discuția cu Socrate, cetățeanul Anytos se consideră calomniat, deși înțeleptul atenian se dovedește foarte modest și, am putea spune, chiar „foarte autocritic” când constată, cu regret, eșecurile în educarea civică de care se preocupă el însuși cu dăruire, zi de zi.

Anytos îl întreabă iritat pe Socrate: „Tu te îndoiesti că au existat în cetatea asta mulți oameni virtuoși?” (este clar că Anytos se simte atins în orgoliul său...). Răspunsul lui Socrate: „Sunt convins, Anytos, că la noi există mulți oameni cu virtuți politice și că au existat în trecut încă și mai mulți decât există acum...” (din nou, celebra ironie socratică, supărătoare pentru încrezuți).

Lipsit de simțul umorului și foarte convins, cu suficiență, de virtuțile unei clase politice – care a dus cetatea la o teribilă criză materială și morală, cetățeanul Anytos trece, fără multă ceremonie, la amenințări. „Socrate, declară Anytos, cred că nu stai mult pe gânduri să-i vorbești pe oameni de rău. Eu ți-aș da un sfat, dacă vrei să mă ascuți: *păzește-te!* Poate și-n alte cetăți e ușor să le faci oamenilor fie rău, fie bine, dar la Atena e sigur așa!... „Cred că știi și tu!” – își încheie Anytos tentativa de a-i închide gura lui Socrate, în timp ce filosoful „știe și el” ce au pățit alții la Atena (de pildă, Protogoras, ilustrul „metec din Abdera” care a declarat că „omul este măsura tuturor lucrurilor” și a scăpat prin fugă, după o condamnare la moarte...).

Desigur, este necesar să ne punem întrebarea: cine este cetățeanul Anytos, care dă indicații de conduită lui Socrate?

Anytos era un bogat tâbăcar, comerciant de pielărie, om de afaceri cu influență și ambiții politice, care ocupase în trecut

Teatrul din orașul Epidauros, cel mai frumos dintre teatrele grecești, având o capacitate de 14 000 locuri

În p. 69: moartea lui Socrate, într-o viziune picturală

posturi înalte, inclusiv acela de strateg. Mult mai puțin înzestrat decât bărbații politici și strategii de la Maraton și Salamina, Anytos eșuase lamentabil la Pylos, în Messenia. Dat în judecată, scapă de condamnare prin avansuri bănești și trafic de influență în mediul juraților.

După capitularea Atenei în fața spartanilor, în 404, este surghiunit de regimul de marionete al „Celor 30 de tirani”. Este un fapt cert că atenienii Thrasylbulos și Anytos s-au aflat în fruntea insurecției care a doborât regimul tiranic în 403. Acest regim de tiranie, având cașpetenie pe Critias, ucisese prin teroare, în numai opt luni de guvernare, mai mulți cetățeni atenieni decât luptele din ultimii zece ani de război.

Anytos, datorită influenței sale, a avut rolul principal în acuzarea lui Socrate la procesul din 399. În momentul când Meletos se încurcă penibil și este gata, sub ploaia întrebărilor lui Socrate, să se dea pe față ca un simplu mincinos, Anytos intervine în forță spunând cu grosolanie adunării că Socrate a fost adus „heliastilor” ca să-l condamne! Dacă nu-l condamnă, Socrate va deveni și mai periculos, stricând de tot

tineretul! În legătură cu talentele de educator ale lui Anytos – se știe că fiul lui a ajuns un bețivan și un desfrânat... Care a fost soarta acuzatorilor lui Socrate? În afară de Meletos și Anytos, grupul acuzării a mai cuprins pe oratorul demagog Lycon, ulterior surghiunit. Anytos a fost lapidat de populație în Heracleea Pontului, pe malul Mării Negre. O versiune neconfirmată spune că și Meletos și-a găsit, până la urmă, pedeapsa pentru rolul său de sicofant în suprimarea „cu forme juridice” a lui Socrate.

Subtextul acuzării

Procesul înțeleptului atenian a fost o crimă politică, un act de răzbunare al demagogilor care căutau o victimă ispășitoare, într-o perioadă tulbură, de debusolare sufletească a populației. Atena, „Elada Eladei”, – se afla în plină criză a valorilor, însângărată și slăbită, Persia satrapilor arbitra vremelnice situația strategică, în timp ce grecii se sfășiau între ei.

Subtextul acuzării lui Socrate era insinuarea că filosoful reprezintă o periculoasă unealtă intelectuală a oligarhiei, a elitei aristocratice pro-spartane, un

dușman al poporului atenian. Ca „dovezi zdrobitoare” se aduceau „elemente de dosar”... Avusese ca discipoli pe Critias, tiranul, pe Alcibiade, aventurierul-trădător. Îl apărau Platon, din înalta nobilitate, Xenofon, aliatul lui Cyrus cel Tânăr, persanul...

Desigur, Atena democratică nu era o cetate ideală. Societatea în care a trăit, a creat și a murit cu demnitate Socrate număra doar 40 000 de cetățeni cu drepturi recunoscute. Alături de ei, ca oameni de categoria a doua, liberi – dar fără drepturi de cetățean – se aflau cam 20 000 de meteci, veniți din alte cetăți. Femeile, ca și copiii minori, nu erau cetățeni. De asemenea, nu puteai fi cetățean al Atenei decât dacă ambii părinți erau atenieni. Acești atenieni civilizați, precum și metecii, aveau în serviciul lor 300 000 de sclavi.

Socrate a trăit într-o lume de stăpâni și de sclavi, de inegalitate și de nedreptate – dar a depășit-o prin viziunea lui înțeleaptă despre demnitatea omului, despre datoria fiecărui om de a fi el însuși, o conștiință independentă și responsabilă. Era președinte – numai pentru o zi – al „pritanilor”, prezidiul Adunării cetățenilor. Era – *ceremonial vorbind* –, pentru acea unică zi, „președintele democrației ateniene”. Aceasta se petrecea în anul 406 î.Cr., după ce Atena – cu o flotă de 150 de corăbii-tirire – obținuse ultima ei victorie în Războiul Peloponesiac, izbânda navală de la insulele Arginuse, în Marea Egee. Amiralul spartan a pierit în această luptă în care Atena se arătase din nou la înălțimea „talasocrației” create de marele Temistocle – „puterea mărilor”...

În loc să-i onoreze pe strategii care și-au servit cu pricepere și curaj patria, demagogii i-au trimis în judecată, în Adunarea poporului, pentru că – urmărind cu toate pânzele și cu toate vâslele pe dușman – luptătorii nu s-au putut opri să culegă morții.

Erau atât de incompetenți – înșelătorii care orbeau mulțimea ateniană – încât au propus ca *Ecclesia, Adunarea poporului* să-i condamne, împotriva legii, *în grup*, la moarte, pe principalii comandanți ai escadrei de la Arginuse. Socrate s-a ridicat atunci în picioare și, singur, în tumultul nedreptății, s-a împotrivit!

În acea clipă – el, Socrate, reprezenta Democrația lui Pericle. El – și nu tagma demagogilor, care antrena, prin tirania majorității înșelate, cetatea Atena – către dezastrul de peste doi ani... Și, din nou, după instaurarea „celor 30 de tirani”, convingerile democratice ale lui Socrate au fost puse la aspră încercare.

Este anul 404. Critias, tiranul, i-a fost cândva elev. Îl cheamă pe Socrate și îi ordonă să nu se mai întâlnească cu oamenii de rând, cu care stă mereu de vorbă și cărora le explică, în pilde, adevărul că „*păstorul cel bun nu-și ucide turma, ci o ocrotește*”... Critias, păstorul-ucigaș, îl amenință pe Socrate, iar Consiliul celor 30 de tirani îi interzice să mai discute cu tinerii. Cum seamănă Critias cu Anytos...

Pentru a-l compromite, „Cei 30” îi poruncesc lui Socrate să prindă pe fostul demnitar Leon din Salamina, om cu mari merite, și să-l aducă la Atena pentru a fi executat. Fostul „hoplit” Socrate refuză însă îndeplinirea acestui ordin, știind, desigur, că își asumă riscul de a plăti scump. Numai căderea lui Critias și a celorlalți colaboraționiști pro-spartani salvează viața lui Socrate. Dar îl vor suprima peste puțină vreme, sicofanții și Anytoșii – sau, mai precis, cei care acționau prin aceștia...

În faptă, sau numai în vorbă?

...Un „moment al adevărului” se produce la proces atunci când Socrate, după *prima* pronunțare

a juraților, – care îl condamnă „în principiu” – cu o mică diferență de voturi în defavoarea lui, își exercită dreptul legal de a-și propune singur pedeapsa.

Își poate salva negreșit viața – dacă cerșește exilul. Dar Socrate nu este un personaj din *Viespile* lui Aristofan... Nu va întinde plângăreț mâna ca să stârmească mila celor care abia așteaptă să-l umilească. Nu va aduce ca „argument” de înduioșare pe cei trei copii. Nu are nici o vină de recunoscut în fața demagogilor. Va rămâne el însuși – și va cere ca faptele lui să fie cântărite, numai și numai după dreptate! Și drept este, arată Socrate, să fie „hrănit în Pritaneu”, adică în casa celor onorați de Cetatea Atenei pentru serviciile aduse patriei, alături de campionii olimpici. În schimb, jurații care așteaptă încrezuți îngenuncherea înțeleptului se vor socoti „insolent ironizați”, grav jigniți – și-l vor condamna în final la moarte. Încă o dovadă de intemperanță, de subiectivitate și arbitrar – în administrarea justiției ateniene.

Ultima manifestare a respectului lui Socrate pentru ordinea legitimă, *democratică*, pentru statul de drept: *refuzul de a evada* – atunci când prietenul său Criton îi oferă această scăpare. Oamenii pot greși. Dar legile Cetății – făurite în respectul dreptății și cu consimțământul cetățenesc, exprimat în deplină libertate – trebuie apărate, *ca zidurile ei*. Întrebarea pusă în dialogul socratic *Criton de Legile democrației*, – la apariția lor majestuoasă în imaginația lui Socrate (și a lui Platon...) – se adresează direct conștiinței noastre: „*Spunem ori nu adevărul, când afirmăm că ai consimțit, în faptă și nu doar în vorbă, să trăiești potrivit rânduielilor noastre?*”... Actualitatea acestei întrebări, răsunetul ei nestins peste milenii – adevărate că *Procesul lui Socrate continuă...* ■

MARINA BRITANICĂ

DE LA HASTINGS LA UTRECHT

Marina engleză! Anglia și flota ei! ...Câți șefi de state, câți oameni politici din toate continentele nu au trebuit să țină seama în planurile lor de supremația navală britanică! Formal, flota Angliei aparținea regelui, care, dat fiind că o înființase, păstra și dreptul de a o desființa. Această flotă, constituită definitiv în veacul XVI, a fost continuu dezvoltată, reînnoită și ținută în eficiență de generații și generații de constructori și marinari englezi, scoțieni, galezi și irlandezi, care vedeau în ea garanția vieții și viitorului lor pașnic în insulele patriei lor. Timp de peste 350 de ani, navele au asigurat creșterea și trăinicia Imperiului britanic și au mijlocit pătrunderea pe toate continentele a limbii, culturii și civilizației engleze.

Vremuri de omoruri și prădăciuni

Meritul înființării primei marine militare în Anglia i se recunoaște regelui saxon Alfred cel Mare (848-899). El a alungat pe danezi din sudul și vestul țării, constituind un stat feudal întins între Marea Irlandei, litoralul Măneei și coasta Mării Nordului. Dar nu intenția ocrotirii pescuitului sau a unei călăuzii pe mare, încă inexistentă, impuseseră regelui ideea unei flote pur militare. Alfred voise să ferească astfel regatul de incursiunile vikingilor. Urmașii săi au încercat să păstreze această flotă. În vara anului 1066, Harold, fiul lui Goodwin, nu a putut fi însă sprijinit de vasele sale, care supravegheau coasta de răsărit, și normanzii ducelui Wilhelm au debarcat nestingheriți pe plaja de la Hastings.

Noilor cuceritori, francizați de mai bine de o sută de ani, le-a trebuit cam tot atâta timp să-și impună stăpânirea și moravurile lor feudale peste comunitățile saxone. În acele vremuri de lupte, omoruri și prădăciuni, atenția celor puternici nu s-a îndreptat spre

Sir Francis Drake, celebrul navigator englez, cel care a trimis la fund 23 corăbii ale Invincibilei Armade

mare. Regele plantagenet Richard Inimă-de-Leu, plecând în 1191 în cruciadă, a trebuit să închirieze corăbii genoveze, pentru a ajunge în Siria.

În veacul următor însă, consolidarea statului feudal normand și saxon din Anglia, ca și transformarea completă a comunităților vikinge scan-

dinave și daneze în regalități stabile, a permis contactul cu lumea comercială a Mediteranei și a dus la dezvoltarea treptată a traficului maritim și în apele nordice.

Corăbiile lungi nu erau potrivite pentru o astfel de activitate. Au fost înlocuite cu navele rotunde, *nef*-urile (nume derivat din latinul *navis*), încete dar încăpătoare, îngăduind și călătorii mai lungi, fără ca cei de la bord să fie expuși în aceeași măsură intemperiilor ca pe vechile *drakar*-uri.

În Anglia, mai vechea asociație comercială a celor Cinci Porturi — Hythe, Romney, Dover, Sandwich și Hastings —, fără a avea caracterul aproape statal al Hansei de mai târziu, și-a constituit o flotă militară împotriva altor negustori „pirai” de pe continent. Vasele celor Cinci Porturi au venit în ajutorul regelui Angliei, cu prilejul unuia din obișnuitele războaie dinastice feudale, zdorbind în 1217 flota ce aprovizionea oastea debarcată în sudul Angliei, în frunte cu printul moștenitor Ludovic al Franței (viitorul Ludovic VIII).

Pentru Anglia, apogeul marinei militare feudale — al flotei de nefuri

NICULAE KOSLINSKI

Lordul Amiral Charles Howard of Effingham
a comandat flota reginei Elisabeta I (p. 75)

— se situează în 1340. Angajându-se într-un război pentru succesiunea tronului Franței, regele Eduard III trebuia să-și asigure libera trecere a trupelor sale pe continent. Ciocnirea celor două flote a avut loc în ziua de 23 iunie, în estuarul fluviului flamand

Zwyn, cu forțe sensibil apropiate numeric, dar deosebite ca pregătire marinărească. Amiralul Franței Hue Quiéret a așteptat șocul la ancoră, în vreme ce regele Angliei a atacat cu vântul în spate și a nimicit pe rând liniile de nefuri franceze. Cam tot așa aveau să se petreacă lucrurile și 458 ani mai târziu, la Abukir.

Bătălia de la Ecluze — cum i-au spus francezii — a deschis calea marilor victorii engleze din Franța, în timpul Războiului de o sută de ani și a constituit prima treaptă de afirmare a supremației navale a Angliei.

„Cine stăpânește marea stăpânește comerțul...”

Deși țară insulară cu fața la ocean, Anglia nu a participat la primele mari expediții care au deschis treptat drumurile Indiilor Răsăritene și Apusene. Conflictul dinastic intern din a doua jumătate a veacului XV, Războiul Celor Două Roze, a întârziat explorările corăbierilor englezi. Nefurile și tipurile de nave runde specifice mărilor nordice nu erau de altfel capabile să întreprindă călătorii de traversare a oceanului, pe care le-au înfăptuit întâi caravelele și apoi galioanele. Abia după restabilirea păcii dinastice, Henric VII a început prin „a închiria” un navigator, pe italianul Giovanni Caboto, stabilit în Bristol și devenit John Cabot, care în 1497 a explorat coasta Labradorului (Canada de mai târziu).

Dar sub urmașul său, Henric VIII, s-a creat o flotă cu adevărat oceanică. Un minister al marinei avea să ia ființă în 1546, un Lord High Admiral ereditar avea să devină șeful ei, iar impunătorul galion Great Harry sau „Henry Grace a Dieu”, armat cu 21 de tunuri grele, avea să vădească grija și priceperea meșterilor navali englezi de a nu rămâne în urma noilor tipuri de construcții inițiate în porturile europene.

Galioanele lui Henric VIII au împiedicat o tentativă de invazie din partea regelui Franței (1545),

dar, după moartea regelui, probleme religioase au frânat încă o dată interesul monarhiei pentru mare. Abia stabilitatea politică internă de sub lunga domnie a reginei Elisabeta avea să îngăduie armatorilor englezi să încerce să se înfrupte, la rândul lor, din bogățiile legendarului El Dorado, descoperit de spanioli în Lumea Nouă.

John Hawkins, vistiernic al flotei regale, ca și nepotul său, Francis Drake, nu au recunoscut monopolul comerțului instituit de Spania în Indiile Apusene și au început, în 1562, expediții de îmbogățire atât a lor proprie, cât și a reginei, care-i sprijinea „ne-oficial”. Un conflict latent armat s-a conturat astfel între Anglia protestantă și Spania catolică. Dar ceea ce mulți contemporani au considerat simple „răfueli comerciale” avea să devină un război în regulă, pe care Consiliul Privat al reginei avea să se hotărască să-l înceapă în 1587, temându-se de amenințarea de invazie a regelui spaniol Filip II.

A avut loc astfel în anul următor, 1588, expediția Gran Armadei sau Armadei Invecibile, destinată să nimicească acel „cuib de piraiți și de eretici” pe care-l reprezentau insulele engleze pentru Majestatea Sa Catolică. Impunătoarea flotă spaniolă, care număra 60 de galioane mari, nu a izbutit însă să debarce soldații săi pe solul englez. Dimpotrivă, manevrată și bombardată de la distanță în Marea Mănecii de galioanele armatorilor și amiralilor englezi, care foloseau din plin avantajul vântului și dispuneau de tunuri pe afete mobile și cu bătaie mai lungă, expediția spaniolă a fost silită să înconjoare insulele britanice și să lase pradă dușmanului și furtunilor mai bine de jumătate din navele sale.

Dezastrul Invincibilei Armade — a doua treaptă de afirmare a supremației navale engleze — a constituit un imbold puternic pentru noua nobilime și pentru negustorie în dezvoltarea activităților maritime. Astfel că Walter Raleigh, unul din principalii protagoniști navali ai epocii elisabetane, amiral și colonizator al Floridei, a putut rosti celebrul său aforism:

„Cine stăpânește marea stăpânește comerțul, cine stăpânește comerțul stăpânește bogățiile lumii și, deci, însăși lumea”¹.

Avântul expedițiilor, colonizărilor și comerțului pe mare a continuat sub dinastia Stuartilor, mai încet însă, din cauza opoziției dintre monarhie, scoțiană și conservatoare, și Parlament. Războiul civil rezultat a dat Angliei o experiență militară nouă și un monarh sensibil la interesele maritime ale țării.

Pentru populația mereu în creștere a insulelor engleze, unde condițiile de relief și climă îngăduiau puțină agricultură, unde aproape întreaga suprafață a pășunilor ajunsese supusă regimului marii proprietăți individuale, dar unde exploatarea subsolului permitea dezvoltarea atelierelor de produse manufacturiere, folosirea mării drept cale de trafic spre Vechiul continent și Lumea Nouă devenea o necesitate obiectivă. Până la mijlocul secolului XVII, englezi, scoțieni, galezi se putuseră socoti popoare sărace de pescari și de crescători de oi. Ceea ce urma de atunci înainte să le schimbe starea trebuia să fie comerțul pe mare și colonizările, prin care se impuseseră încă de la începutul secolului corăbierii olandezi din tânăra Republică a Celor Șapte Provinci². Disputa juridică dacă marea trebuie să fie un bun al tuturor (*Mare Liberum*) sau un bun al Angliei, ai cărei regi se consideraseră în mod tradițional ca „suverani ai mărilor” (*Mare Clausum*), a precedat binecunoscutele Acte de Navigație votate de parlamentul lui Cromwell, în 1650-1651. Acte care, cu toată asemănarea de regim politic, împingeau la război împotriva Republicii Celor Șapte Provinci, pe care dictatorul Cromwell s-a gândit să le desființeze.

Noul Amsterdam – obținut la pace

În 1652 a început astfel primul mare război pentru hegemonia maritimă. Tipul navei noi de luptă avea să fie *vasul de linie*, cu trei catarge, armat cu numeroase tunuri de bronz ce trăgeau lateral, cu ofițeri formați anume pentru acțiuni militare. Prototipul englez a rămas „Sovereign of the Seas”, construit încă din 1637 sub Carol I Stuart și care avea 50 m lungime, 100 de tunuri și 600 oameni echipaj.

Au urmat șase bătălii înverșunate. După cea de a treia, amiralul olandez Marten Tromp, victorios, a putut încrușișea în Marea Măneștii cu o mătură simbolică, legată de catarg: „Am măturat marea de englezi!” Dar cu un spirit militar mai pronunțat datorită lungului război civil, cu posibilitatea de a construi nave mai mari și mai puternic înzestrate cu artilerie, avântul „General at Sea”, Robert Blake, a înfrânt apoi decisiv pe olandezi, care au trebuit să accepte, în 1654, la Westminster, condițiile păcii impuse de Cromwell, păstrându-și totuși independența.

În anul următor, Cromwell l-a trimis pe Blake să se războiască cu spaniolii, la intrarea Mediteranei, și acesta i-a semnalat cu clarviziune avantajele poziției Gibraltarului pentru a asigura permanența traficului englez în această mare. Dar exact un deceniu mai târziu, reînflorirea comerțului maritim olandez a impus monarhiei restaurate a lui Carol II Stuart să dezlănțuie, la rândul său, un nou război împotriva Provinciilor Unite. Reorganizarea flotei olandeze de către marele amiral Ruyter a făcut însă, de data aceasta, ca luptele să aibă un rezultat schimbător, Anglia obținând totuși la pace colonia nord-americană Noul Amsterdam, devenit apoi, în 1667, New York (*Magazin istoric*, nr. 10/1981).

Mult mai puțin popular a fost însă cel de al treilea război împotriva Olandei, început în 1672 în alianță cu Franța absolutistă. Olanda nu mai reprezenta de-acum

un rival comercial atât de important și, pe deasupra, era și o țară protestantă. După două campanii navale, Anglia a părăsit alianța și a încheiat la doua pace de la Westminster, în 1674. Mai amenințătoare se arăta de acum Franța lui Ludovic XIV. Trei mari miniștri, Richelieu, Mazarin, Colbert, îi puseseră în valoare în ultimii 50 ani potențialul economic, iar unei marine comerciale – în plină dezvoltare – i se adăugase o puternică

¹ „Whosoever commands the sea commands the trade; whosoever commands the trade commands the riches of the world, consequently, the world himself”.

² „Caliciu mărilor” se avântaseră încă din timpul dominației spaniole în „insulele mirodeniilor”, iar după obținerea independenței (1609) ajunseseră „cărăușii” mărfurilor pe toate mările.

flotă militară. Pacea victorioasă în Europa încheiată de Ludovic în 1678 consfințează decăderea maritimă a Olandei, care nu mai putea concura marinelor celor două monarhii mari și populate.

Războiul Angliei pentru păstrarea hegemoniei maritime împotriva Franței lui Ludovic XIV s-a desfășurat în două etape: între 1689 și 1697, ani urmați de o scurtă perioadă de pace (așa cum aveau să fie și anii 1801-1803) și apoi între 1702 și 1713.

Printr-o revoluție făcută „de sus”, Parlamentul englez a alungat în 1688 pe Iacob II Stuart, care, sprijinit de Franța, urmărea o restaurare a catolicismului, și a încredințat coroana dușmanului neîmpăcat al lui Ludovic XIV, statthouder-ul Wilhelm de Orania, devenit astfel „ultimul mare rege al Angliei”. Cu toate campaniile întreprinse ulterior de Wilhelm pe continent, bătălia hotărâtoare avea să aibă loc pe mare încă din al patrulea an de război, în 1692. Noua alianță maritimă cu Olanda a permis amiralului Edward Russell să dispună de un număr dublu de vase de linie, cu care să împiedice tentativa de debarcare a unei armate franceze în sudul Angliei și să pricinuiască o grea înfrângere flotei franceze conduse de Tourville, distrugându-i 15 vase de linie (Bătălia de la Barfleur — La Hougue).

Regina Ana către Camera Comunelor

Descurajat de năruirea planurilor sale de restabilire a Stuartilor în Anglia și de cheltuielile excesive pretinse de armarea anuală a unor mari flote de linie, Ludovic XIV, sfătuit de ministrul său Pontchartrain și de Vauban, a încercat să impună pacea Angliei printr-un amplu război de cursă, care să-i distrugă comerțul maritim, devenit vital pentru insulele engleze. Dar, după pierderile grave suferite în 1693 de convoiul anual cu mărfuri destinate Mediteranei, Parlamentul Angliei a adoptat principiul flotei militare permanente, care să

ierneze în campanie, chiar în zona teatrului de operațiuni navale. Banca Angliei, întemeiată în 1694, a mijlocit apoi întreținerea acestei flote care, limitând acțiunea corsarilor, a și bombardat în mai multe rânduri porturile franceze.

Ludovic a încheiat pacea la Ryswick în 1697, recunoscând rege pe Wilhelm III. După patru ani însă, succesiunea coroanei Spaniei, cu întreg imperiul său colonial, succesiune deschisă la 1700 și revendicată și de Bourboni și de Habsburgi, a grăbit desfășurarea fazei a doua a conflictului maritim cu Franța. Anglia a sprijinit pretendentul austriac, dar acesta, devenind în 1711 și împărat german, perspectiva reînvierii imperiului lui Carol Quintul, a obligat-o la tratative de pace cu regele Franței.

Între timp însă, flota militară britanică, sprijinită de cea olandeză, distrusese „flota de argint” chiar în portul spaniol Vigo, luând o pradă uriașă (1702), obținuse deschiderea pentru trafic a porturilor imperiului colonial portughez (1703) și asigurase dezvoltarea comerțului englez în Mediterana prin cucerirea Gibraltarului (1704) și a Minorcei (1708-1709).

„Este neîndoielnic faptul că onoarea, securitatea și bogăția acestui regat al Angliei depind îndeosebi de interesul acordat traficului și bunei administrări a forțelor sale maritime. Celelalte

națiuni, altădată puternice și pe mare, pierzându-și comerțul lor prin lipsa de interes și conducerea neglijentă, își văd astăzi forțele lor maritime nimicite aproape cu totul”. Erau cuvintele cu care regina Ana, succesoarea lui Wilhelm III, avea să caracterizeze într-o adresă către Camera Comunelor, la 1 martie 1708, misiunea, devenită permanentă, a flotei militare engleze¹.

Franței, ruinate de lungile războaie purtate de regele său, i s-a impus în 1713, la Utrecht, pacea prin care accepta separația definitivă a coroanei spaniole de cea franceză, renunța la politica maritimă a lui Colbert și distrugea fortificațiile portului Dunkerque, baza cea mai apropiată a corsarilor de litoralul englez.

Anul 1713 a reprezentat începutul celei de a treia trepte a puterii navale britanice. Anglia nu mai era o putere maritimă, era *puterea maritimă*, Olanda rămăsese „o barcă în siajul corăbiei engleze”, iar Imperiul spaniol își deschidea parțial porturile traficului unor companii engleze. Stăpânirea mării se dovedise factorul hotărâtor al victoriei. ■

(Va urma)

¹ În timpul războiului de succesiune a Spaniei, conducerea treburilor politice și militare ale statului a revenit lui John Churchill, duce de Marlborough, strămoșul lui Winston Churchill, viitorul prim-ministru britanic.

STAGIRITUL

(Monoverb cu incastru anagramat: xxxxxxxEx)

LOSTRITĂ

Radu STOIANOV

Originile instituției cavalerilor se pierd în negura vremurilor. Dar cavalerismul, atât de înfloritor în secolele XII-XIII, în timpul lui Frederic Barbarossa, Richard Inimă de Leu, apoi Ludovic cel Sfânt, decade în veacurile următoare. Încet-încet, spre sfârșitul Evului Mediu, edificiul acestei instituții se fisurează, setea neostoită de aur înlocuind frumusețea idealului. Burghezia, în special cea lansată în afaceri, devine tot mai agresivă, mai sfidătoare și mai necioplită, față de cavalerii ce încep să pară anacronici.

Specialist în Evul Mediu și în Renașterea, Emmanuel Bourassin, autor a numeroase lucrări în specialitate (*La France anglaise*, *Philippe le Bon*, *Pour comprendre le XV-e siècle*, *Pour comprendre la Renaissance*), a semnat recent, în vara anului 1994, un nou volum de referință: *Les chevaliers – splendeur et crépuscule*, iar concomitent un articol explicativ pentru condiția femeii în societatea cavalierească (în revista *Historia*), pe care l-am adaptat și noi pentru Magazin istoric.

Miniatură din sec. XV,
reprezentând un tânăr cavaler
într-o discuție cu doamna sa

FEMEIA ÎN LUMEA CAVALERILOR

EMMANUEL BOURASSIN

Cultul Fecioarei Maria (sub protecția căreia se aflau multe catedrale și biserici) a înflorit în Evul Mediu

Luând chipul Sfintei Fecioare

În secolul XII, femeia intră în lumea virilă a cavalerilor. Ea face obiectul tuturor gândurilor acestor cavaleri care, cu armele în mâini, vor lupta pe câmpurile de bătălie ale Evului Mediu.

Instituția cavalerescă provine oare din *militia*, ierarhie militară în Imperiul roman, sau din frăția de arme a supușilor franci? Un lucru e sigur: rădăcinile ei trebuie căutate în istoria îndepărtată a vechii Franțe. Cavalerii erau la început o instituție eminamente militară. Ei își iubeau soțiile (și uneori amantele), dar le exilau în întunecate castele, edificii din lemn care semănau cu mari ferme fortificate.

Secolul X fusese „secolul călugărilor”, secolul XI va fi cel al cavalerilor. Îmbrăcați în armură din zale de fier, ei s-au luptat la Hastings (1066) și la Ierusalim (1099), sub Wilhelm Cuceritorul și Godefroy de Bouillon.

Învestirea era o ceremonie virilă. Seniorul vasalului (sau un alt cavaler) lovea umerii candidatului cu latul spadei și îl învestea în numele lui Dumnezeu, al Sf. Mihail și al Sf. Gheorghe. Nașul său dintre cavaleri îi administra o lovitură puternică între omoplați, pentru a-i încerca puterea și rezistența. Apoi, în aplauzele mulțimii care se îmbulzea să vadă, noul cavaler alerga cu o lance în arenele care înconjurau castelul, al cărui donjon era deja din piatră.

Cântecul lui Roland, a cărui versiune definitivă (cea pe care o cunoaștem noi) datează de la începutul sec. XII, este primul dintre *chansons de geste*. Femeia nu-și face în el decât o apariție scurtă, dar emoționantă. Frumoasa Aude, care îl iubește pe Roland și e iubită de el, moare fulgerător de

durere, aflând de la Carol cel Mare despre dispariția eroică a viteazului între viteji la Roncevaux. Dar în celelalte *chansons de geste* care urmează, *Raoul de Cambrai*, *Cântecul lui Wilhelm de Orania*, *Huon de Bordeaux*, *Cântecul Lorenilor*, femeia nu apare decât ca soția prințului sau a cavalerului (ca Guiborc, soția lui Wilhelm de Orania) sau mama sa (aceea a scutierului Bernier, călugăriță jertfită), în *Raoul Cambrai*. Sfântul Bernard (1091-1133), una dintre cele mai mărețe figuri ale Evului Mediu, insistă pe cultul ce trebuie consacrat fecioarei, mama lui Dumnezeu. Acest cult era înflorit la bizantini și slavi, dar Occidentul, în duritatea sa războinică, îl cam uitase (în ciuda faptului că aceea pe care grecii o numeau „Theotocos”, Maica Domnului, a apărut adesea în sculpturile sanctualelor

A te machia –

Ce gest mai banal astăzi pentru o femeie decât machierea? Iar Christian Dior – Guerlain – Nina Ricci – Mme Rochas – Givenchy – L'Oréal – Guy Laroche – Christian Lacroix – Helena Rubinstein – Chanel – Yves Saint Laurent ș.a.m.d. își dau mâna solidar să o ajute. Și care femeie de astăzi s-ar simți vinovată îndeplinind acest ritual zilnic?

În Evul Mediu însă, machierea era asimilată unui păcat de neiertat. Fulgerele și trăsneteile predicatorilor se abăteau atunci asupra acestei arme a diavolului, destinată a duce la pierzanie femeile și pe soții lor. Păcatul, asociat în Evul Mediu minciunii, desfrâului și unei nemăsurate vanități, a pus în mișcare un veritabil arsenal teologic pentru a fi combătut.

Totul își avea obârșia în statutul pe care îl rezervau teologii femeii. Săpăturile arheologice, inventarele după decese, iconografia și textele de specialitate (tratatele de medicină, ierbarele, enciclopediile) vin în ajutorul cercetătorului contemporan, interesat de condiția femeii în Evul Mediu.

În secolele XI-XIII, femeile se parfumau cu mosc și ambră, iar în secolul XIV cu lavandă și violete. Își hrăneau părul cu decocturi vegetale sau cu grăsimi animale și și-l aranjau în coafuri mai mult sau mai puțin complicate, în care foloseau firicele de mătase pentru ondulare. Mare grijă acordau ele părților corpului lăsate descoperite privirii: față, gât, mâini. Măști din cereale, grâu și orz măcinat, pomezi și plasturi le ajutau să-și ascundă ridurile, pistriui și alunițele și totodată să capete un ten luminos, de fildes.

Idealul de frumusețe cerea obraji și buze îmbujorate (cu roșu obținut din cărmăz, lemn de culoare roșiatică sau alge brune), o frunte mare (de aceea își epilau părul de la rădăcină), sprâncene arcuite și negre (vopsite cu leșie de ghindă, aramă arsă sau praf de șopărlă). În orașele Italiei și ale Imperiului bizantin, machiajul a existat în întreg

în stil roman). Când începe să înflorească arta ogivală (mai târziu denumită cu dispreț „gotică”), Fecioara Maria este onorată pretutindeni; majoritatea marilor catedrale îi sunt dedicate, la Paris, la Amiens sau la Chartres, unde este omagiată Fecioara Neagră.

Literatura cavalerescă ia avânt. Ea își găsește cea mai frumoasă expresie în romanele lui Chrétien de Troyes, poet provenit din prospera Champagne, a conților liberali și viteji și a bălciurilor bogate, care atrag negustorii din Europa occidentală și uneori chiar din cea orientală. Chrétien de Troyes reia vechiul mit celtic al regelui Arthur și al reginei Guinever, pentru care cavalerul Lancelot, unul din vitejii Mesei Rotunde, trăiește o dragoste interzisă.

În *Le Chevalier à la charette* (Cavalerul cu căruciorul), Lancelot

acceptă toate încercările pe care i le cere doamna sa, chiar și să se așeze înarmat în căruța grosolană a unui țărănoi. În romanul *Perceval le Gallois*, Chrétien de Troyes descrie căutarea Graalului, vas mitic care conține sângele lui Christos. Cavalerii Mesei Rotunde îl căntaseră mult timp în zadar. Singurul care îl va putea contempla, după multe peripeții, va fi angelicul Galaad, fiul lui Lancelot. Romanul *Tristan și Isolda* este în întregime consacrat iubirii între oameni. Tristan simte pentru Isolda, soția unchiului său, regele Mark, o pasiune de neînvins, care îi va duce pe cei doi tineri la disperare și moarte.

O legendă stranie

Truverii din nord și trubadurii din sud¹ cântau doamnele, pentru că fiecare cavaler trebuia să aibă o

Miniatură din Roman de Mélusine, zana surprinsă în baie, în timp ce se metamorfoza parțial în șarpe

un păcat de moarte

Evul Mediu, el făcând parte din grijile cotidiene ale aristocratelor, deci ale unei mici părți a populației, de vreme ce 90 la sută dintre oameni trăiau la țară.

Cum se poate explica atunci încăpățânarea predicătorilor și chiar a unor autori profani în a denunța păcatul acestor practici? Pentru ei fardul era sinonim cu minciuna, pentru că o femeie în vârstă se dădea mai tânără, o femeie urâtă vroia să pară grațioasă, o femeie brună se prezenta drept blondă. În vreme ce frumusețea naturală, în armonie cu întreaga persoană, reflecta sănătatea și virtutea, cea artificială nu putea decât să schimonosească aceste două calități.

Femeia fardată, spuneau oamenii bisericii, se lăsa condusă de simțuri, de carne, nu de spirit. De aici și insistența predicătorilor asupra preceptului *memento mori*, în forma cea mai primitivă: imaginea cadavrului. Fardul, afirma teologii, era o înșelătorie adulterină. În mod frecvent, femeia fardată era asimilată cu prostituata. A se machia era un păcat în fața Creatorului, pentru că femeia își atribuia astfel puterea iluzorie de a-și transforma corpul după propriul plac, de a și-l sustrage efectelor ineluctabile ale timpului și astfel de a-și crea o aparență diferită de cea dată de Dumnezeu, o aparență diabolică deci.

Unii predicători adăugau acestor argumente teologice considerații de ordin social: pentru a se farda și a se împodobi, femeile își ruinau soții, eventual, amanții. Rolul lor era deci subversiv într-o societate unde fiecare trebuia să rămână pe locul cuvenit de la Dumnezeu. Ele antrenau în păcatul lor pe bărbații seduși, alte femei cucerite de aceste maniere, în sfârșit pe fabricanții de cosmetice, complici la păcat. Numai în două cazuri machiajul era legitim: pentru a ascunde infirmități și atunci când femeia își căuta un soț, întotdeauna însă fără a face rabat de la decență.

F. D.

„doamnă a gândurilor sale”. Pentru ea lupta el în turniruri, purtând la lance semnul (eșarfa albă) pe care i-o dăduse mult adorata sa. Pentru ea făcea el fapte de vitejie nemai-văzute, în neîncetatele războaie ce îl atrăgeau departe de castel. Trebuia să se vorbească despre el în „camera doamnelor”. Contele de Champagne, Thibaud, zis „Cântărețul”, era el însuși un vestit truver. Îndrăgostit de Blanche de Castilia, soția seniorului său, regele Ludovic VIII „Leul Aquitaniei”, Thibaud o iubea atât de mult, încât s-a șoptit că el și-a otrăvit suveranul, mort prematur în 1226. Un glumeț l-a interplat cu malicie pe conte: „Cum vei putea să-ți îmbrățișezi iubita, când burta te va împiedica? (Thibaud-cântărețul era foarte gras).

¹ Se confundă uneori truverul cu menestrelul, dar cel din urmă era cel mai adesea un amărât care mergea din castel în castel, interpretând cântecul truverilor și ale trubadurilor. Între truveri se găseau și oameni ce deveneau menestrel și truverilor erau mari seniori sau cavaleri, ca ducele de Aquitania, Bertrand de Born, regele Richard al II-lea de Leu, castelanul de Coucy, Thibaud, conte de Champagne etc.

Contele de Champagne a salvat-o pe Blanche de Castilia și pe fiul ei Ludovic IX în timpul revoltei baronilor, declanșată în 1227 de contele de Bretania și de contele de Burgundia.

Castelanul de la Coucy este unul dintre cei mai celebri truveri. El a trăit în sec. XII și a fost fie guvernator al castelului puternicilor seniori de Coucy, fie fiu al lui Enguerrand II. Despre el a circulat o legendă stranie. Aceea a „castelanului de la Coucy și a d-nei de Fayel“. Simțindu-și sfârșitul, iubitul a cerut ca, după moarte, inima sa să-i fie trimisă iubitei. Soțul d-nei de Fayel, care aflase despre legătura lor, i-a poruncit șefului său bucătar să gătească inima castelanului. Fără să bănuiască nimic, d-na a mâncat-o; soțul i-a dezvăluit apoi atrocele adevăr. „Pentru că am mâncat o asemenea carne, niciodată nu voi mai mânca alta“, a spus nefericita, tremurând de groază, și s-a lăsat să moară de foame...

Francisc I cel sceptic

Femeile ocupau un loc important în lumea cavalerilor. Împreună cu fecioarele, dădeau armele tânărului cavalier la investirea sa și îi întindeau scutul și lancea, când pleca la război, se menționează într-un manuscris englez din sec. XIV. În turniruri, devenise un obicei să fie aleasă o regină. Ea prezida lupta dintr-o tribună care îi era rezervată, lângă aceea a „arbitrilor“. Trona acolo, înconjurată de cele două domnișoare de onoare, iar în seara luptei îi acorda premiul celui mai bun (un giuvaer de aur sau argint).

Instituția cavalerilor aparent triumfătoare în sec. XIII-XIV, epocă în care s-au fondat ordinele Jartierei în Anglia, Lânii de aur în Burgundia și a Sf. Mihail, creația lui Ludovic XI, era în

realitate în declin. Au existat scriitori care au luat-o în zeflemea și chiar au calomniat cultul femeii. De obicei, ei aparțineau mediului burghez, invidios pe cavaleri. Între ei, Antoine de la Salle. În al său *Petit Jehan de Saintré* relatează pe un ton ironic iubirile eroului său (Petit Jehan) și ale doamnei des Belles Cousines care își înșală iubitul cu un călugăr libertin.

După multe aventuri, Petit Jehan taie limba mincinoasă a călugărului și o demască pe d-na des Belles Cousines, încât ea nu va mai îndrăzni să mai apară la Curte. În același timp, poetul normand Alain Chartier critică femeile crude care își băteau joc de inima iubiților lor, în *La Belle Dame sans Mercy*.

Este oare acesta „amurgul vitejilor“? Încă nu... Romanul lui Amadis de Gaule, de origine spaniolă, datând din sec. XIV, a fost reluat integral în 1508 de Montalvo. Eroul era îndrăgostit lulea de frumoasa Oriane. Pasiunea lor a făcut să curgă multe lacrimi. Aceasta a fost lucrarea preferată a regelui Francisc I și a ultimilor cavaleri. Regele o avea ca amantă pe bruna Françoise de Foix, contesă de Chateaubriant, pe care o va abandona pentru blonda Anne de Pisseleu d'Heilly, viitoare ducesă d'Etampes. Firea ei veselă îl încânta pe suveran.

Înainte de Francisc I, femeile nu jucau, la curtea Franței, rolul ce le-a fost atribuit mai târziu. Regina Anne de Bretania nu avea la Blois decât pe doamnele și domnișoarele ei de onoare. „O curte fără doamne este o grădină fără flori“, va spune regele cavalier. Râdea și ochii săi de faun străluceau. Totuși el nu avea o încredere nelimitată în virtutea ficelilor Evei: „adesea femeia e schimbătoare, nebun e cel care se încrede în ea“, ar fi gravat el pe o

fereastră a castelului de la Chambord, cu diamantul de la inel. Regele Francisc I era un sceptic. Cucerise atâtea inimi! Fidelitatea nu era punctul său forte.

A rămas epitetul

Cu toate că era prea realist pentru a fi un adevărat rege cavalier, Henric II a nutrit o mare dragoste pentru superba Diane de Poitiers, ducesă de Valentinois. El a impus culorile acestei eterne văduve, negrul și albul, ca și pajilor și gărzilor ei, dar tot el nu s-a putut împiedica să nu o înșele. Cavalerismul murea. Înfrângerile paladinilor la Pavia (1525), Mohacs-ul (1526), moartea regelui Sebastian al Portugaliei (1578) i-au marcat crepusculul.

Curând Miguel de Cervantes îi va conferi nuanțe ridicole, în celebrul său *Don Quichote de la Mancha*. „Cavalerul tristei figuri“, un creier scrântit, se îndrăgostește de o matracucă, o slujnică de han, pe care el o supranumește Dulcinea del Toboso. La sfârșitul vieții sale, pline de himere și deziluzii, eroul pune pe foc romanele cu cavaleri, de care este suprasaturat.

Cu acest autodafé grotesc, să fie oare transformat în cenușă idealul cavaleresc? Amintirea vitejilor nu s-a pierdut totuși. Epitetul „cavaleresc“ este adesea atribuit unei conduite nobile, unei dragoste dezinteresate. Este un omagiu delicat adus paladinilor de odinioară, cutezanței și generozității lor. Cultul femeii, idealizate în persoana unei Guinever sau Isolda, făcuse să vibreze secole întregi inima cavalerilor. În sec. XV încă mai existau poeți sensibili la tradiția cavalerască, de pildă francezul Carol d'Orléans, în *Baladele* sale. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN

Iubiri celebre

**CAROLINA-MATHILDA DE DANEMARCA ȘI
JOHANN-FRIEDRICH STRUENSEE**

*Carolina-Mathilda
între amant (stânga)
și soț*

„Mulți o numeau „Trandafirul englez“. Prințesa Carolina-Mathilda, sora regelui George III al Angliei, era într-adevăr foarte frumoasă. Cei care au asistat la sosirea ei în Danemarca, în acea zi de 25 octombrie 1766, în vederea căsătoriei cu regele Christian VII, ambii în vârstă de nici 20 de ani, au povestit apoi despre „minunatu-i păr auriu, cu reflexe de argint, despre ochii albaștri și calzi, nasul fin și tenu-i marmorean“.

Avea 13 ani când fratele ei o logodise cu prințul moștenitor al Danemarcei. Pe

O fericire de 48 de ore

Și totuși, la 2 noiembrie același an, 1766 – ziua morților la danezi – când a intrat în Copenhaga, tinerei i s-a părut că s-a înșelat, că presimțirile ei erau false. Christian VII era un tânăr nu prea înalt, dar bine clădit, cu un păr lung, blond și un chip agreabil. În plus, reacționase foarte prompt la frumusețea soției lui: o strânsese în brațe gata-gata să o sufoc.

Dar fericirea Carolinei-Mathilda nu avea să dureze decât 48 de ore. La fel cum, pentru o clipă, o plăcuse, regele a respins-o foarte curând. Contelui Holck, favoritul său, chiar i-a declarat dezamăgit că „statutul de celibatar era cu mult mai plăcut decât cel de soț“.

Spre nenorocul Carolinei-Mathilda, Christian VII avea o sănătate mintală subredă. Crizele de epilepsie, din ce în ce mai frecvente, îi tulburaseră judecata. Iar tatăl său, Friedrich V, prin educația ce i-o dăduse, îi accentuase și mai mult instabilitatea psihică. Jurse, încă de la nașterea fiului său, să-l formeze după chipul și asemănarea lui. Fără să se întrebe dacă structura

moment, nu înțeluse mare lucru. Evident era vorba despre o căsătorie princiară, sclavie obligatorie pentru cei născuți prinți de sânge. Dar anii treceau și, pe măsură ce termenul se apropia, teama prințesei sporea. Era îngrozită că va trebui să trăiască departe de țara ei, lângă un om pe care nu-l văzuse niciodată. Reynolds, un mare pictor căreia Carolina-Mathilda i-a pozat în acea vreme, își amintea cum „sărmana prințesă nu contenea cu plânsul“.

psihică a copilului se preta la acest mimetism. Mare luptător, mare vânător, mare băutor, mare amator de femei, cu o nestăvilită curiozitate pentru țări străine și un dispreț la fel de nestăvilit față de filosofie, Christian VII, pe măsură ce ieșea din adolescență, devenea un dur.

La porunca suveranului, preceptorii prințului au încercat să facă din el un savant, deși avea o inteligență limitată, și un Hercule, deși era debil fizic. Rezultatul? Curând Christian a căzut pradă unor idei fixe, ba chiar unor halucinații. Iar cei doi însoțitori permanenți ai săi, pajul Sperling și contele Holck, perversi și desfrânați, n-au făcut decât să completeze opera preceptorilor. Care erau, de pildă, distracțiile favorite ale viitorului suveran? Să se ascundă pe sub mese și să ciupească de pulpe doamnele, să spargă noaptea geamurile caselor, să provoace scandaluri cu oamenii de ordine.

Urcarea sa pe tron, în ianuarie 1766, după moartea lui Friedrich V, nu i-a schimbat cu nimic comportamentul. Iar căsătoria, câteva luni mai târziu, nici atât. Ceremonia încoronării, din 1 mai 1767, a fost urmată de un fastuos banchet, la care Christian VII s-a prezentat beat criță.

Carolina-Mathilda abia și-a ascuns lacrimile de ciudă. Tensiunea dintre cei doi soți creștea de la o zi la alta. A venit curând și prima pedeapsă regală: Christian VII și-a anunțat regina că nu-i va celebra oficial ziua de naștere, după care, a plecat singur în călătorie prin provinciile țării. Întors acasă, a început să-și bată joc în fața întregii Curți de silueta deformată a reginei, care era însărcinată.

Christian VII avea și o amantă cvasioficială, o fostă servitoare la un croitor, care îl însoțea în toate călătoriile sale în lungul și latul regatului. Catherina reușise să-i transmită suveranului toate resentimentele ei față de burghezele orașului care o umiliseră. Având o listă a lor, acesta a trecut direct la pedepse: și-a pus oamenii să le pătrundă în case, să le distrugă mobila și să o arunce în stradă.

Singura mângâiere a Carolinei-Mathilda era doamna ei de onoare, căreia îi purta o mare afecțiune. Curând regele a alungat-o și pe aceasta.

În mai 1768 suveranul a început o lungă călătorie, de aproape un an, în Anglia și Franța. În zadar a sperat regina că îl va însoți și își va revede țara. S-a ales numai cu injurii. La

întoarcere însă, lovitură de teatru: Christian VII era mai îndrăgostit de soția sa decât în prima zi. Dezechilibrul mintal al suveranului se accentuase. În plus, el venise și cu o achiziție din „distracțiile” de la Paris și Londra: o boală pe atunci greu de îngrjit, pe care a transmis-o soției.

Medicul de talent

În disperarea ei, Carolina-Mathilda l-a chemat pe medicul Curtii, pentru a-i cere părerea. Era un german, de 31 de ani: Johann-Friedrich Struensee (*Magazin istoric*, nr. 11/1972). Se născuse în 1737 la Halle, în Saxonia ca fiu al unui pastor fanatic. De tânăr, Johann-Friedrich ajunsesse la concluzia că „unica noastră ocupație trebuie să fie să ne procurăm senzații dulci, fără să facem rău nimănui”. E picurean înverșunat, doctorul Struensee iubea femeile, ele îl iubeau pe el, cu atât mai mult cu cât, ca medic, era în mare vogă în casele nobililor. Ce-i drept, în Altona, în Schleswig-Holstein, unde profesase.

Struensee călătorise în Franța, unde, la Fontainebleau, i se arătase camera în care regina Christina a Suediei locuise altădată cu favoritul ei Monaldeschi și, la întoarcere, tânărul medic îi mărturisise plin de îndrăzneală fratelui său că ar face orice să devină un alt Monaldeschi. „Pentru cine știe să cuteze totul este posibil”, spusese el atunci.

Printr-un concurs favorabil de împrejurări, Struensee a ajuns la Copenhaga. Un bun prieten al lui, mare senior, Otto-Schack von Rantzaу-Ascheberg, devenise comandant-șef al armatelor daneze. Cu orice ocazie acesta lăuda la Curte calitățile de medic ale prietenului său, așa încât

curând fiul pastorului din Halle a ajuns medicul regelui.

Se pare însă că Struensee era cu adevărat un talent în medicină. De mai multe ori el l-a îngrijit pe rege și l-a vindecat, ceea ce i-a sporit prestigiul. Evident, când regina s-a îmbolnăvit, Christian i l-a trimis pe excelentul său medic.

Boala i-a apropiat foarte mult pe cei doi. Zilnic Johann-Friedrich venea la pacientă, o îngrijea atent și îi vorbea despre lucruri la care ea nu se gândise niciodată: reformele necesare țării, de care medicul se molipsise în urma călătoriei în Franța și contactului cu filosofii francezi, libertățile ce trebuiau acordate oamenilor, respectul datorat tuturor supușilor Coroanei, fie ei nobili sau simpli țărani.

Încet-încet Carolina-Mathilda a început să îl privească cu alți ochi pe acest om, care la început îi trezise aceeași repulsie pe care i-o provoca soțul ei. Inteligența lui o fascina. Când micul prinț Friedrich s-a îmbolnăvit, regina și medicul au vegheat zi și noapte deasupra leagănului. Intimitatea celor doi a sporit. Carolina-Mathilda a înțeles că îl iubea cu adevărat pe acest om.

Un ambițios lipsit de scrupule?

Dintr-o dată la Curtea de la Copenhaga s-a constatat că Struensee a devenit cel mai puternic bărbat din Danemarca, după suveran. La 15 decembrie 1770 el a obținut de la rege îndepărtarea cancelarului Bernstorff, cel mai conservator ministru, aprij păstrător al ordinii feudale. Fără a primi funcția ca atare, Struensee l-a înlocuit pe Bernstorff în postul de cancelar. Ce-i drept, cariera lui politică începuse puțin mai în urmă, când regele Christian VII îl numise

raportor la Consiliul de Stat, apoi consilier de stat.

De altfel monarhul în acea perioadă se îndepărtase deja de treburile statului. Nu-și mai părăsea apartamentul, unde se plimba în halat, citind de dimineață până seara poezie franceză. Avea o încredere oarbă în flerul politic al cancelarului său, pe care îl socotea cel mai bun prieten. Dar „cel mai bun prieten” era și amantul soției sale și cel mai puternic bărbat de stat din Danemarca.

Istoricii sunt nemiloși cu acest personaj: un intrigant de cea mai joasă speță, un ambițios lipsit de scrupule, un egoist pentru care nu exista nimeni pe lume în afara lui. Dar lucrurile sunt mult mai nuanțate. Acest rechizitoriu poate părea total nedrept, dacă urmărim personajul în acțiune, măsurile luate în timpul „domniei” lui, pentru că a fost o adevărată domnie.

În câteva luni Struensee a liberalizat literalmente țara, sufocată de o monarhie absolută. A abolit cenzura presei și a cărților, a suprimat consiliul privat, pentru a restabili puterea monarhică, „așa cum a fost ea încredințată strămoșilor noștri”. Și cancelarul-medic nu s-a oprit aici: a redactat personal o serie de acte regale, prin care micșora impozitele împovăritoare, suprima privilegiile ce paralizau industria și comerțul, reforma justiția, îmbunătățea soarta țăranilor. De asemenea, a întreprins o viguroasă reformă în armată, condusă de bunul său prieten Rantzaу, și în domeniul finanțelor, pe care le-a încredințat fratelui său Carol-August. Nobilii și-au văzut prejudiciate privilegiile, biserica a trebuit să suporte toleranța religioasă, impusă de energicul reformator.

Curând Struensee a obținut de la rege un ordin prin care toate departamentele administrative îi erau supuse lui, fără a mai fi necesară semnătura suveranului

în nici o problemă, fie ea cât de gravă. În tot acest timp legătura de dragoste cu Carolina-Mathilda a continuat. Contemporanii au bănuit chiar a exista o explicație supranaturală în iubirea purtată de regină medicului său. La apariția lui, Carolina-Mathilda se tulbura vizibil, tremura toată, ceea ce nu putea trece neobservat între curteni. La orice oră a zilei cei doi puteau fi văzuți călărind fericiti împreună sau la masă, alături, în prezența suveranului, tot mai irațional. Mai târziu, istoricii au explicat comportarea plină de emotivitate a reginei prin remușcările ei, asociate cu pasiunea devastatoare pentru acest bărbat.

La Curte, aristocrația, tot mai lovită de măsurile lui Struensee, a sfârșit prin a-și părăsi posturile. Nici o problemă. Atotputernicul cancelar a înlocuit-o prin negustori. În vizită în Danemarca, prințul regal al Suediei a fost stupefiat la vederea regelui și a reginei, la masă, în compania unei galerii de doamne șterse, despre care a aflat că sunt „soțiile principalilor negustori din capitala țării”.

În *Memoriile sale*, cea mai completă mărturie despre această poveste ciudată, elvețianul Reverdil scrie că „tonul conversației și recepțiile de la Curtea din Copenhaga îți sugerau o echipă de servitori, instalați la masă, în timpul unei călătorii a stăpânilor lor”. La ceremoniile oficiale, Struensee, alături de regină, primea onorurile, în vreme ce regele, în halat, apărea deseori din spatele unei uși, privea amuzat, apoi se retrăgea în apartamentul său recitând aceleași poezii franțuzești.

Dar Struensee o luase prea repede. Chiar și țărani și burghezii, beneficiari ai reformelor sale, nu-l prea înțelegeau. În tot cuprinsul țării, nobilimea nu ostenea în a-l ponegri pe intrigant și desfrănat. Regina-mamă adunase în juru-i, chiar la Curte, un puternic partid anti-Struensee. Se anunța furtuna. De care

cancelarul nu știa nimic. Până și Rantzau, comandantul armatei și bunul său prieten, se raliase conjuraților. Ca șobolanii care abandonează nava când ea se scufundă. El își oferise serviciile reginei-mame, Julia-Maria.

Lordul Keith recuperează „Trandafirul englez”

La sfârșitul anului 1771, când în armata terestră și marină au izbucnit revolte, Struensee s-a dovedit destul de slab. Ceea ce i-a încurajat pe adversarii săi. Puțin mai târziu, Carolina-Mathilda a născut o fetiță. Întregul regat știa că tatăl este medicul-cancelar. O adevărată crimă de lezmajestate, care trebuia pedepsită, după cum regele Christian VII trebuia compătimit.

La 15 ianuarie 1772, un consiliu secret, reunit în apartamentele reginei-mame, a hotărât soarta celor doi amănți. Erau pierduți. Julia-Maria a ticluit o scrisoare care conținea planul unui complot pus la cale de Struensee și Carolina-Mathilda pentru uciderea regelui nebun. Ea a arătat epistola fiului ei. Imediat, regele a ordonat ca regina și ministrul să fie întemnițați. Procesul celor doi a început la 20 februarie 1772. Struensee a fost anchetat fără pauză o zi întreagă. El abolise tortura în regatul danez, în cadrul măsurilor liberale întreprinse. Pentru el tortura a fost reinstaurată.

Tot timpul Struensee a negat. A negat că a fost amantul reginei, a negat că l-a trădat pe rege, afirmând că n-a făcut decât să-l slujească cu devotament. Sub tortură, însă, după câteva zile a mărturisit, într-o avalanșă, tot ce îi atribuia tribunalul.

La rândul ei, regina s-a rugat tot timpul pentru iubitul ei. Și ea a negat. La fel de energic. Până în ziua când i s-a arătat o hartie semnată de Struensee, în care adulterul ei era dezvăluit. Promițându-i-se că, semnând și ea acest document, viața iubitului ei putea fi salvată, Carolina-Mathilda a ales să fie dezonorată. A semnat, după care a leșinat. Dar curând avea să afle că a fost victima unei înșelătorii abominabile. În urma semnăturii ei, Struensee a fost condamnat la moarte pentru crimă de lezmajestate. Urma a i se tăia pumnul drept și capul, apoi corpul în patru.

Revenit la putere, cancelarul Bernsdorff a încercat o îmblânzire a pedepsei. Dar Rantzau s-a opus din toate puterile. Fostul prieten al lui Struensee nu suportase niciodată să-l vadă pe acest inferior al lui ajuns la cele mai înalte onoruri, de care el se considera frustrat.

La 28 aprilie 1772 Struensee a urcat pe eșafod. Și a murit cu curaj. Carolina-Mathilda nu a fost condamnată la moarte. S-a pronunțat doar divorțul ei de rege pentru adulter. Viața ei părea încheiată. Dar să nu uităm că era englezoaică și că Londra nu avea obiceiul să-și lase supușii umiliți. Cu atât mai mult când era vorba despre o prințesă regală. O fregată britanică a intrat în portul Copenhaga, cu tunurile în poziție de tragere, lordul Keith, aflat la bord, amenințând că orașul va fi bombardat dacă nu i se încredința imediat „Trandafirul englez”.

La scurt timp fregata s-a îndepărtat de țărm, ducând la bord pe regină și pe fiica ei și a lui Struensee. Cele două prințese au fost debarcate la Hanovra, posesiune engleză, unde Carolina-Mathilda avea să mai trăiască numai trei ani. A murit la 10 mai 1775. Avea 24 de ani. ■

Adaptare de
Florentina DOLGHIN
(după revista Historia)

Insula Ceylon – denumirea ei până în 1972, când s-a proclamat Republica Sri Lanka – pare o lacrimă ce alunecă din extremitatea meridională a Indiei, ca un enorm smarald într-un colan. De fapt, este aproape o prelungire a peninsulei indiene, cu care în timpurile străvechi era unită prin podul mitic al lui Adam. Țărurile de nisip și înșiruirea insulelor de corali din strâmtoarea Palk – care o separă de India – par să confirme joncțiunea antică, pe care – conform unei legende musulmane – a străbătut-o Adam, după ce a fost alungat din Paradisul terestru.

Deși strâns unit de lumea indiană prin legături geografice, istorice și economice, Ceylonul posedă o individualitate proprie și o complexitate culturală particulară. Cu istoria sa bogată, cu natura lui luxuriantă, cu culorile și frumusețile sale, Sri Lanka a inspirat, de-a lungul secolelor, mii de legende despre bogăția și minunățiile ei.

Litoralul este înveșmântat cu o vegetație bogată de cocotieri, care se apleacă spre ocean aproape mângâindu-l. În interior, văi adânci, acoperite cu liane, orhidee și ferigi gigantice, oferă refugiu la mii de maimuțe și păsările divers colorate. De-a lungul secolelor, marinarii și negustorii s-au întors din Ceylon aducând povestiri de călătorie fantastice. Au spus că aerul insulei era îmbibat cu arome, că pământul ascundea multe pietre prețioase – rubine și safire – și că în jungla ei foarte deasă trăiau animale fantastice. Unul dintre călători a identificat chiar orașul Galla, de pe coasta sud-vestică a insulei, cu biblicul Tarshish, unde navele regelui Solomon (c. 973-933 î.e.n.) ar fi găsit „aur, argint și fildeș, papagali și maimuțe mari”.

„Când omul se desparte de insula Angaman și merge către apus, el întâlnește insula Seilla, care este cea mai bună insulă din lume, prin marea sa –”, notează Marco Polo în *Milionul*. El vede un rubin „lung cât o palmă și gros

ISTORIE

ȘI

LEGENDĂ

ÎN

SRI LANKA

Statuie a lui Budha, sculptată în sec. XI

cât brațul unui om”, relatează în continuare celebrul negustor și călător venețian. Franciscanul Giovanni de Marignolli, șeful unei misiuni papale la marele han mongol, scria în 1338: „Paradisul este un loc care există cu adevărat pe pământ și este lângă ocean, în regiunile orientale, pe cealaltă coastă a Indiei Colombina, chiar în fața muntelui Seilla”.

Iar chinezul Faxian cunoscut călător și pelegin, ajuns în Ceylon în anul 412, nota că „la origine insula nu era locuită de făpturi umane, ci de diatrie și *naga* (șarpe divin), cu care făceau comerț negustorii din cele mai îndepărtate regiuni. În timpul tranzațiilor, spiritele nu se arătau: se limitau la expunerea mărfurilor lor prețioase, alăturându-le cartonașe cu prețurile, în timp ce negustorii alegeau, apoi își duceau departe cumpărăturile lor”.

Insula leilor

Prima legătură a Ceylonului cu lumea occidentală – se precizează în revista italiană *L'Universo*, din care am adaptat acest articol datează din secolul IV î.e.n. și se datorează lui Magasthenes, trimis în India de un rege din dinastia seleucidă a Siriei elenistice. Magasthenes povestește că a văzut acolo elefanți, aur și bijuterii. Câțiva tovarăși de arme ai lui Alexandru cel Mare au vizitat și ei insula și au numit-o Taprobane (din limba pali *Tambapanni*) cum a fost cunoscută de lumea greco-romană. Istoricul roman Pliniu (24-79 e.n.) povestește despre o navă care din Arabia, împinsă de musoni, a ajuns pe coastele insulei. Echipajul a intrat în contact cu regele local, care a

¹ Limbă indo-europeană din ramura indo-iraniană; forma cea mai veche a limbilor indice medii (folosită în Ceylon încă înainte de începutul erei noastre); limbă religioasă a budismului meridional și a unei importante culturi, extinsă în jurul anului 1000 e.n. într-o serie de țări la est de India. Este folosită și astăzi ca limbă liturgică și de cultură în Sri Lanka, Birmania, Thailanda.

propus o alianță cu împăratul roman Claudiu. Geograful grec Ptolemeu (c. 90 - c. 168) a dat chiar o descriere detaliată a Ceylonului, pe care l-a numit „Salike”, și a Capitalei sale, Anuradhapura devenită Anurogrammum Regium în monumntala sa *Geografie*.

Ceylonul a fost cunoscut sub diverse nume. Chinezii i-au spus „insula nestematelor”, deoarece pietrele prețioase ale locului reținuseră lacrimile cristalizate ale primului om, Panku. Neguțătorii musulmani au definit-o „insula plăcerii”, arabi i-au zis „Serendip”¹ de unde Horace Walpole, scriitor englez din sec. XVIII, a creat termenul „serendipity”, capacitate de a face descoperiri fericite.

Pentru singalezii, populația Ceylonului, ea a fost întotdeauna Sri Lanka, „insula strălucitoare”. Mai mult, Lanka este numele sub care apare în *Ramayana*, cea mai importantă dintre epopeile sanscrite, în care se povestește despre răpirea Sitei, soția lui Rama, de către Ravana, regele-demon din Lanka. Rama, cu ajutorul unei armate de maimuțe, sub conducerea generalului-maimuță Hanuman, ar fi invadat insula, construind un pod de piatră peste scurtul canal ce o separa de India, și ar fi eliberat-o pe Sita.

După cum menționează cronică *Mahavamsa*, scrisă de un călugăr în jurul anului 400 și care se referă la istoria insulei de la începutul sec. V î.e.n. până în perioada redactării, în Sri Lanka a sosit în anul 483, principele Vijaya, de origine ariană, coborât din nordul Indiei, care se considera descendent al unei principese și al unui leu. Ajuns în insulă, el a găsit puține triburi primitive, care trăiau în munții împăduși. Vijaya a răspândit limba pali (asemănătoare sanscritei), religia brahmanică și cunoștințe indiene în domeniul agricol. S-a căsătorit cu principesa veddā¹ Kuveni, fondând dinastia singa-

leză Vijaya, care și-a luat numele de la mitologicul înaintaș leonin. De unde și denumirea de Sinhala „insula leilor”, deoarece în limba pali „Sinh” înseamnă leu, animal care apare și pe drapelul național al Republicii Sri Lanka. Sinhala a devenit apoi pentru portughezi Ceilao, pentru olandezi Zeilan și, în sfârșit, în engleză, Ceylon. Dinastia Vijaya, fondată de regele Vijaya (483 - 444 î.e.n.), a domnit până în anul 127 e.n. În sec. III î.e.n., sub regele Devanampiya Tissa, a avut loc un eveniment crucial pentru îndelungata istorie a Ceylonului: convertirea populației la budism.

Conform tradiției singeze, budismul a fost adus de Mahinda, fiul regelui indian Așoka (c. 273-232 î.e.n.). Înșuși regele Tissa a rămas fascinat de această religie, destinată să schimbe radical înfățișarea și destinul insulei. El a construit temple și mănăstiri, transformând capitala, Anuradhapura, în oraș sacru.

O societate „hidraulică”

Rapida dezvoltare a civilizației antice din Sri Lanka s-a datorat mai ales abilității pe care au demonstrat-o singalezii în exploatarea apelor. Ei au transformat pădurile, pradă în mod constant secetei, în terenuri agricole fertile și orezării, prin intermediul unui sistem de irigații extrem de complex și de extins, de fapt o amplă rețea naturală de canale și mari canale artificiale. Musonul de vară aduce ploi abundente numai în partea meridională a insulei, în timp ce zona de apus, unde era instalat regele singalez, este săracă în ploi și rămâne mai tot timpul însorită.

Primii colonizatori, așezați în apusul insulei, au beneficiat nu numai de o singură recoltă de orez pe an, aliment de bază al populației. Odată cu sporirea demografică s-a trecut la metoda „umedă” a culturii de orez. S-au construit enorme bazine

hidraulice, de capacități mereu mai mari. De la digul antic Basawak-Kulam din Anuradhapura, lung de 1 600 m și înalt de aproape 7 m, s-a ajuns la baraje de 14 km lungime și 15 m înălțime, care închideau o suprafață de mii de hectare. Un singur canal, construit pentru a aduna apa râului care alimenta un bazin, era lung de 96 km.

Singalezii au devenit atât de renumiți pentru știința lor, hidraulică, încât în sec. VIII un rege din Kașmir „cerea ingineri din Ceylon pentru construcția unui lac artificial”. Extrem de ingenioasă era metoda reglării încărcării cu apă a bazinelor de rezervă. „Un canal de emisie subterană, întărit la intrare de un zid înalt care susținea terenul, conducea apa către un puț rectangular, numit *bisokotuva*, construit aproape de nivelul apei în dig. Fundul și pereții puțului erau acoperiți cu dale de piatră, alături de una altele cu o precizie extremă, pentru a împiedica infiltrarea apei. De aceea, aceste puțuri au fost ulterior întărite cu un strat de cărămizi, unite prin ciment de cea mai bună calitate, derivat din coral.

Bisokotuva era prevăzut cu un capac de lemn, care putea glisa vertical pe o striăție, pentru a deschide sau închide scurgerea conductei; aceasta ducea la baza povârnișului extern al digului. Folosirea de către inginerii singalezi a principiului „puțului cu valvă”, în urmă cu peste 2 000 ani („redescoperit” și folosit de inginerii de la jumătatea sec. XIX), a permis construirea celor mai mari canale de irigație care se cunosc până în timpurile moderne. *Ellas-urile*, canalele care conduceau apa de la marile bazine centrale la cele mici de depozitare și de aici la orezării, erau prevăzute cu o înclinare numai de 30 cm pentru 1 600 m, iar uneori de numai 15 cm. Aceste construcții uluiesc astăzi vizitatorii, prin cunoștințele tehnicienilor singalezi de acum 15 secole, în știința hidraulică și a irigațiilor.

¹ Populație negroidă din insula Ceylon, de limbă singaleză.

În sec. XIII, asistăm la o deplasare a polului de atracție din regiunile aride nordice către cele umede, sud-occidentale. Cauzele declinului societății „hidraulice” singaleze care au dus progresiv populația în regiunile umede meridionale, sunt multiple: permanentele invazii ale triburilor tamile, originare din sudul Indiei, o gravă criză politică, care a făcut să lipsească controlul centralizat, necesar pentru a realiza extinsul sistem de irigații și a-i menține eficiența, apariția malariei, poate.

Rezultatul tuturor acestora este că în sec. XIV are loc o ruptură geografică, etnică și economică, care a opus regatul tamil al nordului diverselor regate singaleze meridionale, despărțite unele de altele de jungla deasă și de netrecut din centrul insulei. Regatul tamil Jaffna a prosperat prin bogatul comerț cu perle și pietre prețioase practicat de negustorii musulmani, în timp ce între regatele singaleze s-a distins Kandy, în centrul insulei, ultimul bastion al originalei structuri economice și sociale împotriva invaziei străine.

Scorțișoară și cafea

Pietrele prețioase, produsele coloniale și poziția geografică favorabile unui centru de importuri și exporturi au atras secole de-a rândul pe negustori și aventurieri. În 1344, călătorul marocan Ibn-Battuta (*Magazin istoric*, nr. 12/1981) găsea așezarea Colombo în mâinile piraiților musulmani. Dar debarcarea portughezului Lourenço de Almeida în 1505 a fost cea care a inițiat prezența colonială europeană în istoria singaleză. El a fost primit, într-o audiență cordială, de regele Parakramabahu VIII și, s-a întors la Lisabona, profund impresionat de potențele comerciale și strategice ale insulei. Apoi a stabilit un contact regulat cu regele din Ceylon. În 1518,

acesta din urmă i-a permis să construiască un fort la Colombo și i-a acordat câteva concesiuni în insulă.

Portughezii, olandezii și englezii s-au succedat timp de 450 ani ca stăpâni ai insulei, aducându-i numeroase transformări. Lusitanii au introdus creștinismul și și-au limitat influența asupra unor părți ale coastei, pe care a înflorit comerțul cu scorțișoară, plantă care crește pe cale naturală în pădurile din interior. În 1618, ei au cucerit orașul Colombo. Douăzeci ani mai târziu, în insulă a început penetrația olandezilor, nerăbdători să-și creeze o escală în ruta lor către Indonezia. Pătrunderea lor avea să se încheie în 1658, când portughezii au fost alungați din Colombo. Dominația olandeză (1658-1796) s-a dovedit mai împovăritoare pentru populația locală. Pentru prima dată au fost controlate rațional prețul și recolta de scorțișoară și introduse în școap comercială noi varietăți agricole, ca: bumbac, cafea, tutun.

Erau primele încercări de plantații care, deși cu rezultate modeste, au înflorit în următoarea perioadă, a colonizării engleze. Stăpânirea olandeză, deși pe teritoriul de margine (regatul Kandy a rămas independent, bine protejat de munți), a dezvoltat instalațiile portuare, transporturile prin canale, a răspândit folosirea monedei și a adus noi structuri juridice și administrative, care au favorizat o puternică tendință de urbanizare a populației.

În 1795-1796 britanicii au ocupat insula, iar în 1802 au declarat-o colonie. Operând la o scară mai amplă și fiind mai îndelungată decât cele precedente, colonizarea engleză (1796-1900) a zguduit geografia umană și economică a Ceylonului, introducând noi structuri politice și sociale, foarte importante pentru viitorul țării. În 1815, noii stăpânitori au supus și regatul Kandy, ultimul teritoriu independent din Ceylon. Englezii

s-au concentrat de la început asupra construirii unei rețele eficiente de transporturi, după o metodologie pe care o experimentaseră deja în India. Șoselele și căile ferate au depășit junglile și munții, înlăturând barierele naturale dintre un teritoriu și altul, dintre o populație și alta, punând în contact civilizații diverse și dușmane.

Importanța scorțișoarei, pentru care se luptaseră olandezii și portughezii, a scăzut. S-a inițiat dezvoltarea plantațiilor de cafea, pe terenurile înalte necultivate din sud-vest, și a cocotierului pe litoral. Cultura de cafea, între 1870-1880, a fost distrusă de o boală, care a condus la înlocuirea ei cu plantații de ceai, produs ce a necesitat construirea de clădiri pentru prelucrarea pe loc. La aceasta s-a adăugat un nou tip de cultură, *Hevea brasiliensis* (copacul de cauciuc), care împreună cu ceaiul au devenit principalele produse ale insulei.

Noua economie a plantațiilor s-a repercutat asupra structurii sociale a populației, în primul rând prin formarea unei noi burghezii locale, cultă și între-prinzătoare. Deoarece singalezii nu erau dispuși să muncească ca salariați pe plantații, englezii s-au servit de mâna de lucru tamil din nord, atrasă de salarii mai bune. Inserarea lor forțată în societatea singaleză a cauzat nu puține dificultăți politice și sociale. Dezvoltarea conștiinței naționale și lupta pentru eliberare națională au dus la obținerea unei autonomii interne limitate, în 1912, apoi la proclamarea independenței insulei, la 4 februarie 1948, în cadrul Commonwealthului, pentru ca, la 22 mai 1972 în timpul guvernării de stânga a premierului Sirimavo Bandaranaike, să fie adoptată o nouă constituție, ce declara Ceylonul Republica Sri Lanka și rupea relațiile instituționale cu guvernul de la Londra, fără ca țara să părăsească Commonwealthul. ■

Adaptare de
Elena POPOVICI

CATASTROFA

DIN

RUE

ROYALE

Ziarele și televizorul ne aduc, aproape zilnic, știri despre catastrofele nenaturale produse în diverse colțuri ale lumii. Un imobil prăbușit, un accident în metrou sau spectatori striviți în timp ce asistau la un meci de fotbal, iată imagini pe care fiecare dintre noi le-a putut urmări. În comentariile ce le însoțesc se remarcă întotdeauna panica ce i-a cuprins pe cei implicați și care a mărit numărul victimelor. Urmează apoi anchete, care încearcă – și uneori reușesc – să stabilească vinovați. Așa se petrec astfel de evenimente tragice azi. Dar acum câteva sute de ani cum era? Oamenii

acelor vremuri, care nu trăiau în aglomerații urbane de amploarea celor de azi și nu depindeau atât de tehnologia ultramodernă, erau oare scutiți de asemenea evenimente? Și în cazul în care se produceau, se comportau ei altfel decât semenii lor din secolul XX?

Un răspuns îl putem căpăta examinând tragicele evenimente petrecute la Paris, în ziua de 30 mai 1770, când o serbare de amploare s-a transformat într-o catastrofă. Vom face apel mai ales la articolul istoricului Jean-Pierre Panouillé, care a examinat documentele de arhivă ce ni s-au păstrat.

Căsătoria viitorului Ludovic XVI, cu principesa austriacă Maria Antoineta ar fi trebuit să fie un prilej de bucurie și pentru supușii regelui Franței. Ceremonia a avut loc la Versailles la 16 mai 1770. Ludovic XV, bunicul mirelui, a vrut să confere evenimentului o strălucire de neegalat. I s-a opus vremea, căci o furtună a întrerupt petrecerea. A hotărât atunci ca în ziua de 30 mai să se organizeze în Paris mari serbări populare.

Potrivit acestei gravuri germane de epocă, victimele ar fi pierit înecate în Sena. De fapt, pieriseră înăbușite și strivite în stradă, dar, așa cum se întâmplă de obicei, zvonuri dintre cele mai fanteziste au circulat chiar de a doua zi (sus)

Căsătoria Delfinului (viitorul și nefericitul Ludovic XVI) cu Maria Antoineta în capela de la Versailles ar fi trebuit să fie un prilej de bucurie pentru populația Parisului

Municipalitatea a luat în considerare mai multe proiecte, între care un mare bal pe Champs-Élysée, curse de cai „în maniera vechilor romani“, întrecere pe Sena între bărci metamorfozate în „gondole, pești și monștri marini“. Scamatori, dansatori și acrobați urmau să împânzească orașul. Lipsa banilor a împiedicat realizarea planurilor. Municipalitatea a fost silită să se limiteze doar la ținerea unui bălci pe „bulevardele din Nord“, unde, între poarta Saint-Denis și biserica Sf. Magdalena, urmau să fie aprinse 360 de felinare, suspendate printre arbori. Tribune și loji au fost amenajate în Piața Ludovic XV (azi Piața Concorde), de o parte și de alta a Străzii Regale. Ziua serbării, 30 mai, a fost declarată nelucrătoare, caracterul său excepțional fiind anunțat de dimineață prin salve de tun. Partea de senzație a serbării urma să fie focul de artificii din Piața Ludovic XV, urmat de o „feerică“ iluminare cu lampioane. „Focurile“, cum li se spunea în epocă, erau o distracție de care se bucurau deopotrivă nobilii și poporul. În plus, era un spectacol gratuit, pentru care nu aveai nevoie de nici o invitație.

Pentru prevenirea accidentelor, locotenentul general al poliției (astăzi l-am putea numi șeful poliției Capitalei) a interzis construirea estradelor, care s-ar fi putut prăbuși, precum și închirierea bărcilor pe Sena. Celelalte măsuri de siguranță au fost luate de prevotul Parisului (primarul), locotenentul general al poliției fiind doar informat despre ele. Garda municipală, corp militar însărcinat cu asigurarea ordinii publice, a fost trecut sub comanda prevotului. Instrucțiunile erau clare: împiedicarea staționării persoanelor în fața tunului când acesta

va trage anunțând începerea serbării, formarea unui cordon pentru a împiedica apropierea publicului de foc etc.

Serbarea a început pe înserate. „Fântânile de vin“, pâinea și carnea distribuite gratuit au făcut deliciul săracilor, în timp ce toate trăsurile din Paris se îndreptau spre Piața Ludovic XV.

Când s-au lansat primele artificii, în piață nu se afla nici o trăsură. În schimb, acestea, supraîncărcate de oamenii căța-rați deasupra, blocau străzile din jur. „Focurile“ au fost considerate mediiocre de către cunos-cători, iar scânteile au aprins construcția din lemn, stuc și pânză, de unde se lansau artificiele. Puțin dezamăgiți de spectacol, cei 300 000 de oameni aflați în piață au vrut să se îndrepte spre locul de desfășurare a bălciului, în căutare de noi distracții. Piața Ludovic XV, cu un perimetru de 7-8 ha, nu oferea publicului, la ora aceea, decât o singură ieșire, Strada Regală. Aceasta, care făcea legătura cu celelalte bulevarde, era denivelată, acoperită cu materiale de construcții și prost iluminată.

O masă de oameni s-a precipitat dinspre piață spre Strada Regală. Deplasarea era extrem de dificilă, îngreunată de două vehicule-pompă venite să stingă incendiul, precum și de cei ce avansau în sens invers, pentru a admira iluminarea din piață. Ieșirea unor trăsură din curțile învecinate a provocat panica. Din cauza terenului accidentat, multe persoane au căzut. Cei din spatele lor, neputând rezista forței care îi împingea, i-au călcat în picioare, prăbușindu-se la rândul lor. Au izbucnit primele țipete. Multimea continua să avanseze spre Strada Regală. Trăsurile, imobilizate, se sfărâmară sub greutatea celor ce căutau să se salveze agățându-se de ele, în timp ce caii, răsturnați, mureau înăbușiți.

Felinarele fură sfărâmate, întinericul mărind spaima și numărul accidentelor. Neputându-se ridica la timp, mulți dintre cei căzuți au fost sufocați sub greutatea corpurilor de deasupra. Presiunea era atât de puternică, încât câțiva oameni au murit striviți în poziție verticală, „sângele ieșindu-le pe gură, nas și urechi“. Încercările gărzilor de a opri tumultul au fost zadarnice. O patrulă trimisă în ajutor a fost luată pe sus de valul mulțimii, reușind să se salveze într-o locuință. În cele din urmă, de Bar, comandantul adjunct al Gărzii Municipale, a dat ordin oamenilor de care dispunea, să „taie fluviul uman de la zadar“. Manevra a fost executată cu abilitate. Gărzile, înaintând prin străzi laterale, au reușit să formeze un cordon și să blocheze accesul în Strada Regală. Busculada a încetat, persoanele din piață fiind obligate să rămână pe loc.

Abia atunci dezastrul a fost perceput în întreaga sa amploare. Zeci de trupuri presărau solul, câteva respirând încă. Au fost solicitate persoane în stare să administreze îngrijiri medicale. Trei chirurghi s-au prezentat, în timp ce al patrulea scria lista medicamentelor recomandate în caz de leșin: rachiu, oțet, vase cu apă proaspătă. Cineva oferi „săruri englezești“. Câteva răsură au fost rechiziționate pentru transportarea la spital a răniților. În timp ce un preot examina victimele socotite moarte, „pentru a da ajutor spiritual celor care ar mai păstra un suflu de viață“, se anunță sosirea „Doamnelor“, fiecele lui Ludovic XV. Mai mulți lucrători au fost imediat rechiziționați pentru a lua cadavrele din calea prîntescilor. Trupurile fură îngrămădite în grabă într-un post al gărzilor, din apropiere. Afând despre tragedia petrecută, prîntesele au refuzat să traverseze asemenea locuri sinistre. Cortegiul făcu calea-ntoarsă, iar cadavrele au reapărut pentru a fi încărcate în căruțe și transportate

la cimitirul cel mai apropiat. Accesul în Strada Regală fiind interzis, zvonurile au împânzit orașul. S-a vorbit despre „mormane de morți“. După unii, catastrofa ar fi făcut cel puțin 300 de morți; „în jur de 6 000“, replicau alții; „688 de morți și 830 de răniți“, spuneau cei „bine informați“. Pentru mulți incertitudinea a durat până a doua zi, când 132 de trupuri au fost alinate în cimitir, pentru identificare. Cea mai tânără victimă avea 6 ani, cea mai vârstnică 75 de ani. Femeile erau de două ori mai numeroase decât bărbații. Meseriile cele mai diverse erau reprezentate: de la bucătar la pietrar, de la sculptor la arhitect, servitori, meșteșugari, câțiva negustori înstăriți, soțiile și copiii acestora.

Zvonurile au continuat să circule și a doua zi. Ipoteze fanteziste, privitoare la autorii dezastrului, au fost emise. Mai întâi au fost bănuți adversarii alianței cu Austria, apoi „persoane demne de încredere“ au vorbit despre „asasini numeroși“ împungând mulțimea cu pumnalele. A fost acuzată atunci lumea interlopă. Se povestea că „pungașii“ au întins sfori de-a latul Străzii Regale. Garda Municipală, „care ar fi putut să fie mai numeroasă“, a fost acuzată de neglijență, la fel și comandantul ei care participa într-o casă din apropiere la un joc de cărți. Cele mai virulente critici veneau din partea Arcașilor de Gardă, corp polițienesc mai vechi care își vedea rând pe rând atribuțiunile trecute în seama Gărzii Municipale. „Garda a lăsat publicul fără ajutor, sau dacă i l-a dat, a fost de o mie de ori mai ucigător decât accidentul pe care voiau să-l evite“, aveau arcașii. Unii soldați au fost ocupați mai mult cu „spolierea“ concetățenilor, decât cu salvarea lor. Cât privește „pretinșii ofițeri“ ai Gărzii, „n-au făcut decât să se arate, apoi au dispărut“.

Chiar dacă vinovații nu se știau, un lucru era clar: tragedia din Strada Regală reprezenta un semn de rău augur pentru viitoarea domnie, mai ales când s-a aflat că Delfina, Maria Antoaneta, era născută în ziua dezastruosului cutremur din Lisabona (2 noiembrie 1755).

Parlamentul Parisului s-a reunit în ședință extraordinară pentru aflarea vinovaților, în dimineața zilei de 31 mai. După mai bine de o lună de anchetă, concluziile au fost că, într-adevăr, gărzile au fost insuficiente, trebuiau întărite cu detașamente de soldați, dar fiindcă ajutorul acestora trebuia plătit, prevotul a hotărât să renunțe, din motive de economie, la forțe suplimentare. De asemenea, se mai spunea în concluziile anchetei, prevotul nu a solicitat sfatul locotenentului general, care a asistat neputincios la dezastru.

Comandantul Gărzii s-a dezvinovățit pe sine și oamenii săi, invocând multiplele îndatoriri ale gărzilor și necesitatea de a asigura în primul rând protecția personalităților. „Ar fi putut apărea încă mai multe neajunsuri dacă poporul s-ar fi precipitat spre locul unde se aflau prinții, ambasadorii și persoanele de primă considerație“.

Nici o neglijență gravă nu a fost reținută contra organizațiilor sau a serviciului de ordine. Până la urmă, cauza dezastrului a fost atribuită „impetuozității mulțimii“. Chiar dacă nu a fost nimeni pedepsit, catastrofa a dat prilejul puterii regale să ridice municipalitățile și ultimele resturi de autoritate. În afara primăriei, autoritatea polițienească urma să aparțină locotenentului general al poliției.

Serbările organizate cu ocazia căsătoriei Delfinului au costat Curtea de la Versailles 9 milioane de livre (2,5% din veniturile anuale ale statului). Se povestește că, întrebat de Ludovic XV cum i se par serbările, controlorul general al finanțelor ar fi răspuns: „Sire, mi se par... imposibil de plătit“. Mai târziu s-a dovedit că avea dreptate. Furnizorii n-au fost niciodată plătiți în totalitate. La începutul revoluției, 20 de ani mai târziu, mulți dintre ei mai prezentau memorii, pentru a obține cel puțin o parte din bani. La 21 ianuarie 1793, Ludovic XVI era ghilotinat în Piața Revoluției, fosta Piață Ludovic XV, astăzi Piața Concorde. ■

Adaptare de
Valentin GHEONEA

DOAMNA LUI VASILE LUPU

(Monoverb: 5-7)

T A R

Gheorghe BRAȘOVEANU

NOȚIUNI DE ISTORIE

ORIZONTAL: 1) Formă de organizare economică și social-politică primitivă, alcătuită din mai multe ginte – Metal ce a dat numele său ultimei epoci a comunei primitive, și a cărui descoperire a dus la descompunerea acesteia. 2) Numele țăranilor dependenți din Țara Românească, în Evul Mediu – Denumirea toponimică geto-dacă pentru „așezare, localitate”. 3) Sistem de guvernare instaurat de August în Roma antică, la sfârșitul războaielor civile care a durat din anul 271 î.Hr. până în 285 d.Hr. 4) Persoană care face parte din urmașii primilor coloniști europeni din America Latină, mai ales de origine spaniolă – Astfel. 5) Centru de carne! – Perioadă de timp din istorie, caracterizată prin trăsături proprii. 6) Râu în Manciuria – Făuritorul istoriei – Munți în Germania. 7) Fiul lui Hefaistos cu Aglaia, una din cele trei Grații (mit.) – Da (pop. și fam.) – În ciur! 8) Particulă derivată din Ioan, care avea semnificația de cel ales de Dumnezeu pentru a domni, și care, făcea parte din titulatura domnilor din țările române – Titlu pe care îl purta monarhul Egiptului antic. 9) Soldat care făcea parte, în țările române, în Evul Mediu, dintru-un corp de ostași pedestri cu leafă, recrutați mai ales dintre străini – Munte în Republica Botswana. 10) Ostaș din regimentele de lăncieri călări care alcătuiau cavaleria ușoară din țările române, în Evul Mediu – Loc de dispunere temporară a trupelor. 11) Fiecare din grupările sociale închise și strict delimitate prin origine comună, prin profesiune și prin privilegiile membrilor, în care era împărțită societatea în India și în alte țări orientale – Principalul producător de bunuri materiale din Evul Mediu.

VERTICAL: 1) Schimbul în natură, caracteristic comunei primitive – Răzvrătit împotriva asupritorilor, care, trăind în păduri, singur sau în cete, jefuia pe bogați și-i ajuta pe cei săraci. 2) Stau în grup! – Principala formă de luptă a țăranimii împotriva exploatareii feudale. 3) Stat monarhic, condus de un împărat – Șters de pe fața pământului. 4) Titlu nobiliar în ierarhia feudală din apusul și centrul Europei, superior cavalerului și inferior vicontelui – Mică monedă austriacă de argint, care a circulat și la noi la începutul secolului al XIX-lea. 5) Fluviu de-a lungul căruia s-a format civilizația egipteană – Anton Bacalbașa. 6) Delicat – Stat condus de descendenții lui Mahomed. 7) Conducător (fig.) – Denumirea statului mongol, condus de un han. 8) În medie! – Stat

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										
11										

în S.U.A. cu centrul administrativ la Columbus – În fruntea barbarilor! 9) Lacom – Nor (inv. și reg.). 10) Persoană care în schimbul unui beneficiu sau feud, dator suzeranului său omagiu, fidelitate și avea obligații civile și militare față de acesta (pl.) – Perioadă istorică delimitată de un anumit eveniment, real sau legendar, de la care se pornește număratoarea anilor. 11) Timpul precis când s-a produs s-au urmează să se producă un eveniment – Titlu purtat de suveranul din Imperiul otoman și din alte țări musulmane.

Dicționar: DAVA, ARN, HILS, ACUS, IHI, UET, NUAR

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția integralei **Mari istorici:** G - E - O - N - SUE TONIUS - ISIDOR - A - UZ - CARARI - OMAT - NUN - ATA - AC - ST - C - RI - OPIS - THIERS - AI - EA - ETA - M - AR - OVIEDO - ORDIN - UN - UD - AS - AB - OS - TARLE - STEMA - CAR

Soluția jocului din numărul trecut:

– p. 52: – PE SCLAVI I-AU DUS ÎN ARENĂ
(PE-S-C/LA-V-I/I-AU-D/U-SI-N/ARE-N-A)

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Revoluția prin ochii unui copil

Au trecut șase ani de la Revoluția română. Întâmplarea a făcut ca, în 1995, datele și zilele să se potrivească exact cu cele de acum șase ani. Cu alte cuvinte, ziua de 22 decembrie a căzut tot într-o vineri, ca atunci când dictatorul a fugit, lăsând loc unei conduceri noi.

Nu vreau să repet ceea ce știe toată lumea, ci să povestesc un crâmpei din Revoluția română, așa cum a fost văzut de un copil de zece ani și jumătate, prins într-un eveniment istoric de foarte mare importanță pentru țara lui, care, acum, încearcă să-și formuleze o opinie despre ce-a fost atunci...

Totul a început în seara zilei de 21 decembrie 1989. Eram împreună cu mama și cu bunica mea la niște vecini și ne străduiam să înțelegem, ascultând niște posturi de radio străine, ce se întâmpla cu adevărat în țară... Pe la nouă seara am trecut prin fața casei noastre de pe strada Icoanei o mulțime de oameni care scandau lozinci anticomuniste. Mama a plecat cu ei și n-am mai văzut-o cinci zile. Fiind zburdalnic de felul meu, nu mă răbda înima să stau în casă și să mă uit în continuare la programul comunist de televiziune (vecinii cu „Europa liberă” se culcaseră). Am vrut să ies în stradă, dar bunica nu m-a lăsat.

A doua zi, la 22 decembrie, am plecat de acasă și, împreună cu mai mulți prieteni, am pornit prin Bucureștiul care icnea și se zvârcolea furios. Am plecat spre Piața Rosetti. Pe strada Galați am văzut tancuri. Unul dintre ele a strivit chiar o mașină cu șoferul la volan, acesta scăpând, bietul de el, ca prin urechile acului. Mergând mai departe am văzut vitrine sparte și oameni care alergau. Nici nu-mi dau seama cum, vorbind într-una cu prietenii mei, am ajuns la Sala Dalles, unde am văzut lucruri care m-au făcut să mă îngrozească: sânge, lumânări aprinse, oameni speriați, unii plângând. Era un moment de acalmie. Un tânăr povestea cum scăpase cu viață târându-se pe lângă și pe sub cadavrele prietenilor săi. Totul era prea înfiorător pentru mine. Am plecat mai departe.

N-am mers prea mult. Am văzut un T.A.B. care se opri. Pe el se cățăraseră tineri. Am vrut să mă urc și eu, dar n-am reușit. Până la urmă m-am suit, împreună cu prietenii mei, într-o basculantă plină cu oameni dornici de libertate. Aveam să aflu că mergeam spre Policolor. Tot drumul ne-am strigat părerile despre regulim care îngenuchease țara: „Jos comunismul!”, „Libertate!”, „Veniți cu noi!”. Ni s-au alăturat și alții. După ce am ajuns la Policolor am mai strigat câțiva timp, dar, aflând că se rămâne și peste noapte acolo, am pornit înapoi, spre centru.

M-am întors în cele din urmă acasă, dar pe jos. Am făcut drumul în câteva ore. Am avut timp să mă gândesc la momentele incredibile pe care le trăiam. Aveam o senzație ciudată, dar extrem de plăcută, pe care n-am mai simțit-o niciodată de atunci: eram un fulg care plutea în aer, presimeam libertatea, eram plin de speranțe. Vedeam oameni pe care nu-i mai întâlnisem niciodată și care îmi păreau frați, vedeam locuri prin care nu mai trecusem niciodată și

care fuseseră parcă în inima mea de când lumea și pământul.

Am ajuns în Piața Palatului. Aici erau mormane de cărți cu conferințe, tratate sau Dumnezeu știe ce altceva scrise de *Prea luminatul nostru conducător*. Din vitrinele elegante ale librăriilor ajunseseră direct pe foc. Flăcările ațâtau parcă și mai mult mulțimea, tensionată și așa la maximum.

În centru începuse să se tragă îndrăcit. Mi s-a făcut frică și am plecat spre casă pe străduțe lăturalnice, sperând să ajung într-o zonă de liniște. Dar și acasă m-am simțit de parcă aș fi fost pe front: geamurile se zguduiau, ca și cum ar fi fost un cutremur neîntrerupt.

În ziua următoare, pe 23, am colindat din nou orașul și am văzut pentru prima oară gârzi de revoluționari care, după ce m-au controlat, mi-au explicat că cercetau atât de riguros pe toată lumea pentru că depistaseră tot felul de persoane suspecte care aveau asupra lor arme. Printre ele se număra și o doamnă în vârstă care avea un coșuleț cu mâncare și pretindea că se duce să-l dea soldaților, dar, sub alimente, ascundea o armă.

Alte peripeții n-am mai avut, dar am rămas cu imaginea unui București unic. Cu toate greutățile și primejdiiile, poate chiar datorită acestora, românii au fost uniți ca niciodată. În ciuda apăsării morții, orașul, și cred că și țara, aveau o față de o frumusețe stranie. În zona centrală se aruncau bani la rădăcinile copacilor, iar în Piața Romană, pe soclul destinat probabil unei statui a lui Ceaușescu, a fost înălțat primul brad al unui Moș Crăciun liber, care promitea foarte multe și care sădea speranțe în inimile oamenilor.

Țara îmi părea prietenă. Nu-mi venea să cred că aud lumea strigând și că strig și eu „Jos Ceaușescu!”, „Jos comunismul!”. Mă amuzam gândindu-mă la lumea nu demult apusă în care se făceau bancuri pe seama conducerii de partid, a organelor de stat și a conducătorului țării doar în cercuri restrânse, față de persoane binecunoscute, cu jumătate de voce și chiar și în aceste condiții formulate cu grijă, subtil, pentru a nu fi tras la răspundere că aduci prejudicii statului, conducătorului suprem, siguranței naționale, sau că ești dușman al poporului.

În prima zi de Crăciun, seara târziu, mama a ajuns în sfârșit acasă. N-am îndrăznit să-i spun că fusesem pe stradă, pentru că aflasem grozăviile prin care trecuse ea. Pe lângă ele, ceea ce văzusem și trăisem eu era aproape nimic. Am fost, cred, printre primii copii care au aflat de formarea Consiliului Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.) și am văzut în original lista membrilor săi, printre care se numărau Petre Roman, mama mea și Ion Iliescu.

Andrei ANTIP,
clasa a XI-a, Liceul „I.L. Caragiale”,
București

Liceul „Matei Basarab” din București – 135 ani

În toamna lui 1995, Liceul „Matei Basarab” din București a sărbătorit 135 ani de existență.

În condițiile create după înfăptuirea uniunii Moldovei cu Țara Românească (1859), societatea românească era pusă în fața unor necesități sporite, cărora le putea face față, pe de o parte, prin ridicarea nivelului culturii, iar pe de altă parte, prin răspândirea ei.

Fără îndoială, domeniul cărui a s-a acordat cea mai mare atenție a fost învățământul, principalul instrument de propagare a culturii.

Într-un mesaj din 6 decembrie 1859, A.I.I. Cuza arăta: „România are alte nevoi, ce-i sunt speciale și la care a sosit timpul ca să ne gândim. Guvernul meu va pune toată silința pentru ca instrucțiunea publică să fie graduată și pusă în deosebitele sale graduri, la îndemâna tuturor claselor, întrucât în educația poporului, bine condusă, se află cele mai multe garanții de ordine, progres și de patriotisme limitat. Ea trebuie dar, în fiecare nație, să răspundă la adevăratele ei nevoi și la adevărata ei poziție... Eu țin numădecat, ca fiecare locuitor să știe în curând a scrie și a citi, pentru ca să profite pentru industria sa de informările folositoare ce ar găsi în cărți bune și speciale... Doresc ca instrucția primară și aceea secundară să fie răspândită pe larg... pentru a pregăti elevii capabili să urmeze învățământul înalt, dar, totodată, nu mai puțin aș voi ca sistemul total de învățături să fie mult și mai special apropiat trebuințelor și naturii românilor, decât imitat fără nici o chibzuire din cutare sau cutare instituție străină”.

A doua zi, 7 decembrie 1859, *Monitorul oficial* publica Decretul domnesc (emis la Iași la 25 noiembrie 1859) prin care se consfințește înființarea și a unui gimnaziu ce urma să se deschidă „în viitorul an școlar” și care „se va denumi Gimnaziul lui Matei Basarab, în memoria acestui Domn care, afară de multe institute de pietate, a înființat tipografii spre a se tipări cărți în limba română, a scos limba slavonă din biserici și a pus fundamentul culturii limbii naționale”.

Gimnaziul „Matei Basarab” și-a început activitatea la 4 noiembrie 1860, cu patru clase secundare clasice, 9 profesori și 173 de elevi. În 1864, i s-au adăugat clasele superioare, gimnaziul fiind ridicat la rang de liceu. În perioada 1860-1885 școala și-a desfășurat activitatea în mai multe clădiri, impropriu actului instructiv-educativ.

Din 1885, Liceul „Matei Basarab” funcționează în cartierul Luca-Mircea Vodă, într-o clădire și pe un teren cumpărate de la moștenitorii lui August Treboniu Laurian. Clădirea a suferit modificări în 1921-1923, 1923-1931. Din Liceul „Matei Basarab” s-au desprins trei mari școli bucureștene, prin crearea claselor divizionare (paralele): 1878 – Gimnaziul „Dimitrie Cantemir”; 1892 – Gimnaziul „Gheorghe Șincai”; 1913 – Gimnaziul „Spiru Haret”.

De-a lungul celor 135 de ani de existență ai școlii, corpul profesoral a fost alcătuit din oameni de mare cultură, valoroși dascăli: Emanoil Bacalogu, D.A. Laurian, Dimitrie Goleacu, Ioan Slavici, Const. I. Sontu, Aaron Florian, Gian Luigi Frollo, Gheorghe

Tattarescu, Enache Ciupagea, I.P. Filibiliu, Zosima Demarat, Gheorghe Moceanu, Sava Atanasu, Marcel Brândză, Ion Popescu-Voitești, Ioan Tutuc, Gheorghe Nichifor, Gh. Dem. Teodorescu, G.I. Ionescu-Gion, Ion Fonescu, acad. Constantin Moisil, Constantin Damianovici, acad. D. Panaitescu-Perpessiciu, Simion Sanielevici, Constantin Kirîtescu, acad. Gh. Munteanu-Murgoci, Enache Ionescu, Emil Stoescu, Mititi Constantinescu, acad. Nicolae Carotjan etc.

Printre absolvenții liceului se află personalități de marcă ale culturii și științei românești: Ernest Abason, Radu Bădescu, Mihail Benado, acad. Nicolae Cajal, Alexandru Froda, general lt. (r) Titus Gârbea, Șerban Gheorghiu, Mihail Ghermănescu, Aristide Halanay, Al. Sadi Ionescu, Const. Levaditi, Adrian Maniu, acad. Vintilă Mihailescu, Ion Mincu, acad. Costin Murescu, acad. Ștefan S. Nicolau, Alexandru V. Niclescu, acad. Miron Nicolescu, acad. George Oprescu, Dimitrie Paciurea, Const. P. Popovici, Constantin Miculescu, Duiliu Zamfirescu, Ioan C. Zotto, Ion Manolescu, George Vraca, Alexandru Bocăneț, Aurelian Octav Popa, Nicolae Licareț, Ion Lucian, Mihai Fotino, Dem. Savu, Voicu Enăchescu, etc.

În anul școlar 1995/1996 în Liceul „Matei Basarab” își desfășoară activitatea 38 de clase (5 gimnazii și 33 de liceu, cu peste 1 200 de elevi) școlarizându-se în profilurile: real (matematică-fizică, chimie-biologie), informatică, uman (filologie, istorie-științe sociale, limbi străine).

Prof. Viorica POPA,
directorul Liceului „Matei Basarab”
București

Felicitări elevilor și cadrelor didactice ale acestui liceu bucureștean.

Precizăm, totodată, ca doamna prof. Viorica Popa este autoarea lucrării *Liceul „Matei Basarab” din București. 135 ani – schiță monografică*, 240 pp., 6 400 lei, tipărită la Editura Pan-Arcadia, din Capitală.

Reduta

Am prezentat, și cu alte prilejuri, în cadrul rubricii noastre publicații școlare din diferite localități ale țării.

Primim acum numerele 1 și 2/1995 ale revistei scoase de un grup de profesori din cadrul Grupului școlar industrial Grivița din București – *Reduta*, cu următoarea redacție: fondatori Ion Moraru, Nicolae Parascăv (redactor șef), Cristian Vornicu (secretar general de redacție; redactor coordonator – Doina Ionescu; tehnoredactare computerizată – Florica Matei, Gheorghe Matei; redactor economic – Camelia Bratu.

Revista este sponsorizată de firma GRIRO S.A. În paginile ei – articole de istorie, literatură, probleme de matematică, știri sportive, divertisment etc.

Alături de profesori, semnează și elevii ai Grupului școlar.

Felicitări pentru apariție și urarea ca *Reduta* să-și urmeze programul expus în editorialul primului număr: „Numele școlii noastre amintește un nume-simbol în devenirea națională. În același timp, înțelegem școala ca pe o redută. Ea apără spiritul să nu se altereze, să rămână treaz”.

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Încă de la apariție, deși era împiedicat să circule în fosta U.R.S.S., Magazin istoric a avut mulți cititori în Moldova de dincolo de Prut. După 1990, circulația s-a normalizat, noi am fost la Chișinău, colegii noștri istorici au venit la București, iar numărul cititorilor a crescut simțitor, mai ales prin programul de integrare culturală.

Din numerele trecute ale revistei, cititorii noștri au avut prilejul să cunoască interesul cu care este primit și citit Magazin istoric.

Primim, din ce în ce mai multe, astfel de frumoase ecouri de la tot mai mulți noștri cititori din satele și orașele Republicii Moldova.

Cu sprijinul Guvernului României, Departamentul informațiilor publice, Magazin istoric poposește, lună de lună, în casele și bibliotecile pasionaților iubitori de istorie, de cele mai felurite vârste și indeletniciri: profesori, muzeografi, studenți, țărani, casnice etc. etc.

Iată, în această lună când, în urmă cu 78 ani, prin hotărârea Sfatului Țării din Chișinău, Basarabia se unea cu Patria Mamă, România, prezentăm alte gânduri despre istorie și Magazin istoric primite de la cititorii și frații noștri de peste Prut.

PE URMELE DACILOR

FUNDAȚIA CULTURALĂ „BASARABIA”, din Chișinău, str. Sfatul Țării, nr. 18, cod 277012, ne trimite o copie după un interviu acordat de fizicianul ANDREI VARTIC ziarului Tineretului Moldovei, în care vorbește despre cercetările sale la cetățile dacice din Munții Orăștiei.

Cităm din interviul domnului Vartic: Organizez de două-trei ori pe an niște expediții în Carpați, la Sarmizegetusa Regia, așa zisa capitală a dacilor. Nu sunt niște expediții arheologice, ci filosofico-fizico-chimico-arheologice. Încercăm să-i studiem pe daci monografic, cum spunea Dimitrie Gusti. Tocmai de aceea de fiecare dată, când mă deplasez la straniile cetăți, ridicate pe vârfurile Sureauului, iau cu mine oameni de știință. Ca să vadă o minune a lumii la fel de importantă ca și piramidele egiptene, dar care zace în ignoranță și uitare. Recent l-am dus acolo pe academicianul Sergiu Rădăuțan, specialist în semiconductoare. Fiindcă la Sarmizegetusa aur nu-i, dar este Siliciu, minunea dumnezeiască de pe care se înalță azi multe edificii ale tehnologiilor avansate.

DEOSEBITĂ PLĂCERE

Mă numesc DUMITRU ZAVASTIN, locuitor din com. Vadul lui Vodă, str. Decebal, nr. 17. Comuna e situată direct pe malul drept al Nistrului, vis-à-vis de com. Coșnița, unde au avut loc lupte în timpul războiului din Transnistria.

Sunt profesor școlar, pensionat pe motiv de boală și primesc o pensie de 50 000 lei românești.

Ce m-a făcut să vă scriu? Prin luna iunie 1995 am citit în ziarul Țara un avis că puteți face abonare gratuită la revista de cultură istorică Magazin Istoric. Foarte mult m-am bucurat, că voi afla multe din istoria neamului românesc. Atunci am scris o scrisorică pe adresa din avizul sus numit, și din luna iulie primesc sistematic revista dvs., care îmi face o deosebită plăcere și curiozitate citind-o.

Doresc în continuare să o primesc, dar de abonat nu am posibilitate financiară, de aceea vă rog, din toată inima, să-mi continuați abonarea și pentru anul 1996.

Dacă o să fiu abonat, doresc să aflui din revista dvs. mai multe despre Basarabia, adică despre istoria ei zbuciumată și umilă.

Vă mulțumesc anticipat și mă scuzați că vă deranjez cu așa rugăminte, dar soarta e așa cum este ea. Așa mi-a dat-o și ne-a dat-o Dumnezeu. Mereu visez la un alt destin, și sper că va veni.

Aici închei mica mea scrisoare, dorindu-vă multă sănătate, succese mari la muncă, fericire personală și familială.

D-le Cristian Popișteanu! Transmiteți aceleași urări întregului colectiv, echipei redacționale.

Vă cuprind, adică vă îmbrățișez și vă sărut cu drag.

În continuare, dl. Zavastin se interesează cum poate intra în posesia unora dintre cărțile ale căror titluri le-a întâlnit pe talonul de comandă al editurii „Prietenii Cărții” din nr. 10/1995.

Simplu: expediind talonul de comandă respectiv pe adresa „Prietenii Cărții”, C.P. 12-323, București 78100.

Iar pentru prelungirea abonamentului, vă sugerăm să scrieți la aceeași adresă menționată de ziarul Țara.

ADEVĂRUL DIN PAGINILE REVISTEI

Iată și gândurile unei cititoare din orașul Bălți care, după ce ne scrie că a fost abonată la Magazin istoric prin intermediul domnului Viorel Dolha, din Arad, căruia îi mulțumesc, continuă:

Nici nu vă închipuiți cât de fericiti suntem când, în sfârșit, aflăm purul adevăr despre țara noastră.

Am înțeles cu mare regret că de mult am fost mințiți de bolșevicii-comuniști care ne-au adus la sapa de lemn, căci ne-au îndobitocit făcându-ne analfabeți, care s-au străduit toți anii aceștia să uităm cine suntem și de unde venim.

Aceste cărți de istorie nu numai noi le vom citi și studia, ci și copiii și nepoții noștri.

De acum ea este și mereu va fi cartea de căpătai.

Vă mulțumim încă o dată fraților noștri de nobilul gest.

Scrisoarea este semnată: Cernărtan Romeo – student la Iași, la Facultatea de Teologie anul II;

Cernărtan Margareta – invalidă de gradul II, fostă repressată în Siberia;

Spănu Victor – profesor de educație fizică la Școala nr. 8;

Pribăș Vasile – pensionar, fost profesor; Botnaru Vasile – muncitor la fabrică și mulți alții, cărora le dăm să citească (le împrumutăm).

De la al căror nume v-a scris Cernărtan Margareta.

Cer mii de scuze pentru așa scris, am învâțat numai în limba rusă...

CITITĂ DE PRIETENI ȘI RUDE

DL. SERGIU SIMIONICĂ, din orașul Florești, ne comunică: Am primit Caietul Magazin istoric nr. 1, Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu. Revista este citită de mulți prieteni și rude din localitate.

De asemenea, domnul Simionică, la fel ca și ceilalți corespondenți ne-a adresat călduroase felicitări și urări cu prilejul sărbătorilor de iarnă și al Anului Nou, pentru care le mulțumim, dorindu-le, la rândul nostru, multă sănătate, bucurii și viață lungă.

CAIETUL MAGAZIN ISTORIC NR. 1

Ne-au solicitat și le-am trimis exemplare din primul Caiet Magazin istoric. Ultimele zile ale mareșalului Ion Antonescu și domnii GHEORGHE AFANASIE PĂCURARU, din com. Filipeni, raionul Leova, și N.D. VECHIU, din satul Văscăuți, raionul Orhei.

IZVOR DE CUNOAȘTERE A ISTORIEI

DL. SERGIU CUȘMIR, din com. Ghindești, raionul Florești, cititor al

Magazinului istoric, mărturisește: Pentru noi basarabienii, din partea stângă a Prutului, în aceste momente de grea cumpănă, zăpăciți de propaganda antiromânească, rămasă ca moștenire, încă de la fustul imperiu de ocupație ruso-sovietic sus-numita revistă este un adevărat izvor de cunoaștere a istoriei neamului românesc.

Încă o dată vă mulțumesc dumneavoastră, cât și echipei redacționale, pentru munca grea și nobile, pe care o depuneți la reîntregirea neamului.

Sunt conștient și înțeleg că darul ce mi-a fost oferit mie a fost destul de costisitor.

Deci cu toată dorința ce o am, de a primi și mai departe această revistă, în anul 1996.

Revista Beijing Weekend, publicată de China Daily, singurul cotidian național în limbă engleză din China, a consacrat, în numărul său din 14-16 iulie 1995, un articol familiei de diplomați români Anna Eva și Romulus Budura, la încheierea misiunii lor în capitala chineză.

Este amintit faptul că, în numerele 10-12/1994 și 1-2/1995 ale revistei noastre, doamna Anna Eva Budura a publicat un serial consacrat împăratului Kangxi și epocii sale (1662-1722).

De asemenea, din inițiativa doamnei Han Xu, soția fostului ambasador al Chinei în S.U.A., fost ministru adjunct al Afacerilor externe chineze și președintele Asociației de Prietenie a Poporului Chinez cu străinătatea, revista Orizont mondial, editată de Ministerul afacerilor externe chinez a publicat, în nr. 6/1995, un articol despre familia Anna și Romulus Budura.

Doamna CECILIA SHERBAN, din
Sydney, Australia, **ne trimite o felicitare**
de Anul Nou, cu urări adresate întregii
redacții de o foarte veche cititoare a
revistei dumneavoastră (de la primul
număr), împreună cu Paula și Andrei,
copiii ei mai mici (cei trei mai mari sunt
în țară).

Correspondenta noastră din cealaltă emisferă ne trimite și două publicații românești, editate prin strădaniile d-sale pentru conaționali din îndepărtata Australie.

Este vorba de antologia de poezii, cântece și colinde românești O, ce veste minunată și de monografia Casa de România (Hohenzollern-Sigmaringen).

**Mulțumim și călduroase felicitări
pentru frumoasele inițiative culturale
românești la atât de mare depărtare
de țară.**

Asociația „Hercules”, organizație nonprofit, nonguvernamentală, cu sediul în Coștești, str. Victoriei, bloc L21, sc. A., ap. 3, jud. Argeș, având drept scop desfășurarea unor activități culturale-educative, vă roagă să publicați un anunț din care să reiașă că primim donații de colecții **Magazin istoric.**

Am publicat ca atare scrisoarea trimisă de dr. DAN POPESCU. Cititorii noștri care doresc să-și doneze colecțiile Asociației „Hercules” o pot face expedind revistele la adresa sus-mentionată.

DL. CONSTANTIN DUMITRESCU, din București, ne trimite câteva date biografice ale domnului general Constantin Antip, primul redactor șef al revistei noastre și de atunci colaboratorul ei permanent, care în luna octombrie 1995 a împlinit 70 de ani.

Născut la 27 octombrie 1925 în satul Unești, comuna Telejina, județul Vaslui; studii liceale la Vaslui, studii universitare – drept și istorie – la Iași și București; debut în presă în 1945; redactor șef la publicațiile: **Vreme nouă** (1946), **Apărarea Patriei** (1956-1960, 1962-1970), **Presa noastră** (1958-1965), **Magazin istoric** (1967-1968, redactor șef fondator); membru în Biroul Comitetului de conducere al Uniunii Ziaristilor (de la înființare – 1955, până la încetarea activității ei – 1976); 1953-1984 – Cursul istoriei presei române la Facultatea de ziaristică din București; consilier onorific pentru istoria diplomației românești la **Diplomat Club**. Lucrări de istorie consacrate istoriei presei: **Contribuții la istoria presei române** (1964), **Istoria presei române**, curs universitar (1979).

Introduction in the History of the Romanian Press (1981), Publicistica militară în serviciul apărării naționale (o istorie a presei militare românești, 1984); Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române (1978).

Constantin Antip este autorul versiunii românești a celebrei lucrări antice chineze **Arta războiului** de Sun Tzî.

Responsabilul de număr, secretariatul de redacție și compartimentul de corectură se scuză față de cititori și autor pentru omiterea din sumarul nr. 2/1996 a studiului doamnei dr. Mădălina Nicolaescu, publicat în paginile 56-60 ale respectivului număr.

NICOLAE DEACONU VÂLCEA,
Lipova, str. Aurel Vlaicu, nr. 4,
bl. A2, ap. 6, oferă numere din anii
1967-1991.

NICOLAE GHEORGHE, București, str. Pravăț, nr. 10, bl. P6, sc. C, ap. 51, oferă colecția 1969-1995.

DUMITRU CORNEA, Târgu Mureș, str. Secuilor Martiri, bl. 3B, ap. 5, oferă numere din anii 1968, 1971, 1976, 1977, 1979, 1982, 1986.

ȘTEFAN STERE, București,
str. Topliceanu Vasile, nr. 16,
bl. P42A, sc. III, ap. 71, **oferă colec-**
ția 1967-1991.

GEORGETA TRIFONOF, oraș
Victoria, jud. Brașov, str. Victoriei,
6/6. oferă colecția 1967-1990.

LIVIA POPESCU, București,
Drumul Taberii, nr. 23, bl. E 22,
ap. 16. **oferă colecția completă.**

GHEORGHE V. HORJE, Baia Mare, str. Alex. Odobescu, nr. 2A ap. 16. oferă numere din anii 1968-1987.

NICOLAE FUNIERU, Ștefănești-Pitești, jud. Argeș, bl. 10, ap. 2, oferă colecția completă.

IOAN GLIGOR, Năvodari, jud. Constanța, Aleea Dobrogei, nr. 1, bl. 53, ap. 40, **oferă numere din anii 1969-1983.**

ELENA BONEANU, București,
aleea Făurei, nr. 8, vila 11, ap. 3, oferă
colecția 1969-1983.

CONTENTS (Romanian History) M. Sadoveanu The Old Beautiful Moldavia • C.I. Diamandi, A. Goșu, S. Roșca Diplomatic Revelations about Bessarabia in 1812, 1918, 1941-1944 • D.V. Firoiu August 23rd - September 2nd, 1944. The Legal Settlement • C. Păunescu, M. Ștefan Glimpses from the National Bank History (VIII) • D. Velciu Chroniquer V. Demian (XVIII Century) • P. Cernovodeanu Romanians and Russians: Politics and Kinship • C. Popișteanu, D. Matei Paris, December 1995. „Romania between Treaties and Dictates” • C. Troncotă From the Special Intelligence Service History: Mihail Moruzov • In Bucharest, 50 Years Ago • A. Lascarov-Moldovanu Recollections about Nicolae Iorga • March 6th, 1945. Documents of the Truth • Francophony: History and Present

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Sadoveanu La belle ancienne Moldavie • C.I. Diamandi, A. Goșu, S. Roșca Révélations diplomatiques sur Bessarabie de 1812, 1918 et 1941-1944 • D.V. Firoiu 23 août - 2 septembre 1944. L'établissement juridique • C. Păunescu, M. Ștefan Pages d'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (VIII) • D. Velciu Le chroniqueur V. Demian (XVII s.) • P. Cernovodeanu Roumains et Russes: politique et parentés • C. Popișteanu, D. Matei Paris, décembre 1995. La Roumanie entre les traités et les diktats • C. Troncotă L'histoire des services secrets: Mihail Moruzov • A Bucarest, il y a 50 ans • A. Lascarov-Moldovanu Souvenirs de Nicolae Iorga • 6 mars 1945. Les documents d'une session • La Francophonie: histoire et actualité

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Садовяну Древняя и красивая Молдова • К. И. Дьяманди, А. Гошу, С. Рошка Дипломатические открытия о Бессарабии в 1812, 1918, 1941-1944 гг. • Д. В. Фирою 23 августа-2 сентября 1944 г. Юридическое оформление • К. Паунеску, М. Штефан Страницы истории Национального Банка Румынии (VIII) • Д. Велчу Летописец В. Демиан (XVII в.) • П. Черноводяну Румыны и русские: политика и родства • К. Попиштяну, Д. Матей Париж, декабрь 1995 г. „Румыния между договорами и диктатами” • К. Тронкотă Из истории секретных служб: Михаил Морозов • В Бухаресте, 50 лет назад • А. Ласкаров-Молдовану Воспоминания о Н. Йорге • 6 Марта 1945 г. — документы одной сессии • Франкофония — история и действительность

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Sadoveanu Das alte und schöne Moldau • C.I. Diamandi, A. Goșu, S. Roșca Diplomatiche Offenbarungen über Bessarabien in 1812, 1918, und 1941-1944 • D.V. Firoiu 23 August - 2 September 1944. Die juristische Grundlage • C. Păunescu, M. Ștefan Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (VIII) • D. Velciu Der Chronist V. Demian (XVII Jahrhundert) • P. Cernovodeanu Rumänen und Russen - Politik und Verwandtschaften • C. Popișteanu, D. Matei Paris, Dezember 1995. „Rumänien zwischen Verträge und Diktaten” • C. Troncotă Aus der Geschichte der Geheimdienst: Mihail Moruzov • In Bukarest, vor 50 Jahre • A. Lascarov-Moldovanu Erinnerungen über Nicolae Iorga • 6 März 1945. Die Urkunden einer Sitzung • Die Francophonie: Geschichte und Gegenwart

SUMARIO (Historia romana) M. Sadoveanu La antigua y hermosa Moldavia • C.I. Diamandi, A. Goșu, S. Roșca Revelaciones diplomáticas sobre Besarabia en 1812, 1918, 1941-1944 • D.V. Firoiu El 23 de agosto-el 2 de septiembre de 1944. Las bases jurídicas • C. Păunescu, M. Ștefan Páginas de la historia del Banco Nacional de Rumania (VIII) • D. Velciu El cronista V. Demian (S. XVII) • P. Cernovodeanu Rumanos y rusos: política y parentamientos • C. Popișteanu, D. Matei Paris, diciembre de 1995. „Rumania entre tratados y diktados” • C. Troncotă De la historia de los servicios secretos: Mihail Moruzov • En Bucarest, hace 50 años • A. Lascarov-Moldovanu Recuerdos sobre Nicolae Iorga • El 6 de marzo de 1945. Los documentos de una sesión • La Francofonía: historia y actualidad

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 222.38.50/636, 917.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39,

telex: 11995 - Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an - 75 dolari U.S.A.

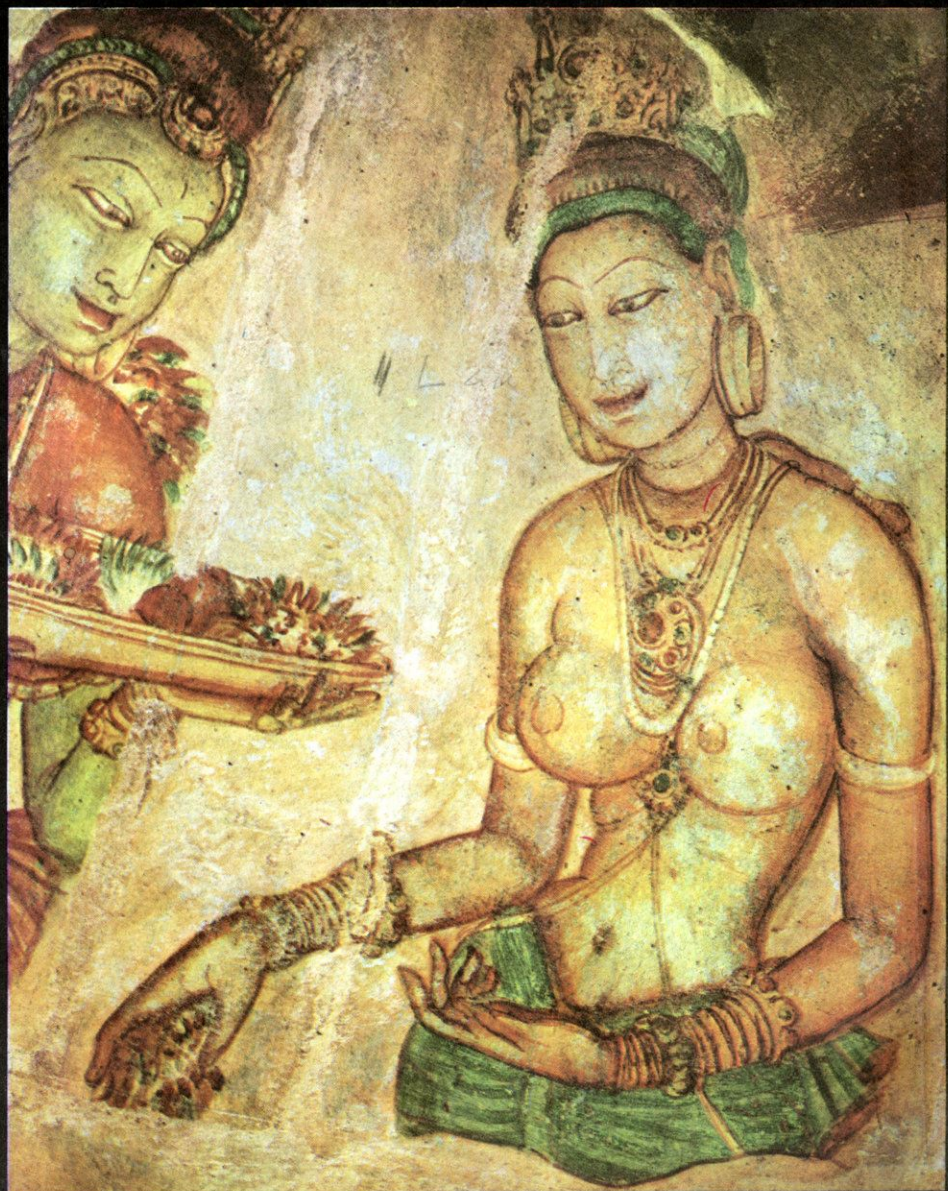

Tiparul executat la R.A.I. - Imprimeria „Coresi” - București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 950

magazin istoric

SERIE NOUĂ – MARTIE 1996